

**KOMORNIKI (NAD MĘCINĄ):
HISTORIA TERENU I MIEJSCOWOŚCI
OD CZASÓW NAJDAWNIEJSZYCH DO DZIŚ**

HALINA TERESA KNOGLER

**SILVA
RERUM**

Wydawnictwo Literackie SILVA RERUM

Poznań 2023

Redaktor prowadzący: dr Paulina M. Wiśniewska

Korekta: dr Sebastian Surendra

Skład i łamanie, projekt graficzny okładki, grafiki wewnątrz publikacji: Halina Teresa Knogler

ISBN: 978-83-67222-67-9 /e-book/

Wydanie I – Wydawnictwo Literackie SILVA RERUM

www.wydawnictwo-silvarerum.eu

Poznań – Regensburg 2023

© Halina Teresa Knogler, 2023

© Wydawnictwo Literackie SILVA RERUM, Poznań 2023

All rights reserved

ISBN 978-83-67222-67-9

Spis treści

Wstęp	1
Informacje ogólne	2
Krótką historia terenu	6
Początki osadnictwa w okolicach Poznania	9
Dzieje Poznania i okolic od czasów pierwszych Piastów do XX wieku	11
Osady służebne okolic Poznania	14
Udokumentowana historia wsi	15
Komornicy: od końca XIV do końca XVI wieku	16
Kolejni właściciele Komornik: od końca XVI do końca XVIII wieku	18
Ponińscy: od końca XVIII wieku do 1890 r.	20
Herb Łódzia	27
Beyme/von Beyme: od 1890 do 1945 r.	29
Komorniki w okresie powojennym	32
Bibliografia	36

Załącznik – Mapy historyczne i aktualne okolic Komornik

Mapa Wielkopolski w epoce piastowskiej	40
Osadnictwo okolic Poznania – 1253 r.	41
Osadnictwo okolic Poznania w okresie narastania renty pieniężnej (1253–1400)	42
Palatinatus Posnaniensis in maiori Polonia primarii noua delineatio (1787 r.)	43
Okręg Poznański (1798 r.)	44
Prusy Południowe (1803 r.)	45
Mapa Gaula/Raczynskiego (1807–1812)	46
Okręg Średzki (1821 r.)	47
Okolice Poznania, Swarzędza i Kórnik (1830 r.)	48
Królestwo Prus (1856 r.)	49
Królestwo Prus (1870 r.)	50
Cesarstwo Niemieckie (1893 r.)	51
Wielkie Księstwo Poznańskie, Powiat Średzki (1911 r.)	52
Cesarstwo Niemieckie (1911 r., z budynkiem szkoły w Komornikach)	53
Cesarstwo Niemieckie (1918 r.)	54
Kraj Warty z tymczasową zmianą nazw miejscowości (1940 r.)	55
Okręg średzki z niemieckimi nazwami miejscowości (1945 r.)	56
Komorniki z budynkiem szkoły (1971 r.)	57
Komorniki i okolica (1970–1975)	58
Komorniki z przedszkolem (druga połowa lat 70.)	59
Komorniki z „Zalewem Tulce” (2023 r.)	59

Wstęp

Wieś Komorniki w gminie Kleszczewo jest jedną z 63 miejscowości lub części miejscowości o takiej samej nazwie na terenie Polski, w województwie wielkopolskim i powiecie poznańskim zaś jedną z dwóch. Pierwsza, większa i bardziej znana miejscowość (dawna własność biskupia) znajduje się na zachód, druga zaś (dawna własność rycerska) na wschód od Poznania.

Początki wsi Komorniki jako osady służebnej są nierozłącznie związane z Poznaniem. Pierwsza wzmianka o nich pochodzi z 1387 r. Według badaczy zajmujących się historią Wielkopolski osada powstała jednak wcześniej, już w czasach wczesnofeudalnych, przed 1253 r. Nie zachowały się niestety dokumenty z najdawniejszych piastowskich czasów ze względu na doszczętne zniszczenie Wielkopolski, w tym szczególnie Poznania i Gniezna, przez najazd czeskiego księcia Brzetysława w 1039 r. Dostępne źródła składają się z późniejszych dokumentów sądowych, miejskich i kościelnych i dotyczą m.in. podziału i kupna majątków, spłaty długów, wypłaty wiana, sporów i procesów sąsiedzkich, podatków kościelnych (tzw. dziesięciny łąkowej), a także podatków od kmieciów (tzw. dziesięciny małdratowej) oraz wydzierżawiania i wyderkowania¹ majątków.

Pierwsza część przedstawionego opracowania dotyczy kształtowania się i zmian krajobrazu okolic dzisiejszego Poznania oraz dawnego osadnictwa na tych terenach. Druga część poświęcona jest historii regionu, a także funkcji sprawowanych przez osady jenieckie i służebne we wczesnym państwie piastowskim. Następna część opisuje już samą miejscowość Komorniki i oparta jest na znanych i ogólnie dostępnych źródłach pisanych. Dalsza część pracy dotyczy dawnych właścicieli miejscowości, przede wszystkim Komornickich, Ponińskich i Beyme/von Beyme. Wbrew pozorom najtrudniejsze okazało się dotarcie do dokumentów z czasów po drugiej wojnie światowej, częściowo ze względu na obowiązującą ochronę danych oraz ich dotychczasowy brak w formie cyfrowej. Z tego powodu okres powojenny potraktowany został bardzo ogólnie, na podstawie niewielu dostępnych obecnie źródeł. Praca wzbogacona została, o ile to możliwe, mapami. Bardzo ważne i dokładne mapy znajdujące się m.in. w zbiorach berlińskich nie zostały jednak do tej pory udostępnione w formie cyfrowej, a istniejące z pewnością szczególnie w zbiorach prywatnych fotografie dawnego dworu, jak też portrety kolejnych właścicieli Komornik pozostają pomimo starań niedostępne.

Niniejsze opracowanie ukończone zostało w grudniu 2023 r. Przeznaczone jest nie tyle dla historyków, ile dla miejscowych czytelników zainteresowanych przeszłością swej wsi. Dalsze badania archeologiczne i historyczne oraz szybko postępująca cyfryzacja źródeł przyniosą z pewnością przynajmniej częściowo weryfikację oraz uzupełnienie jego treści.

¹ „[...] Zakupowanie czynszów czyli dochodów z nieruchomości w pewnej oznaczonej kwocie. Zakupienie to można było odkupić za zwrotem sumy szacunkowej. W gruncie rzeczy nie było to nic innego, jak pobieranie procentu pod formą zakupu dochodu [...]. Wierzyciel przecież, czyli mniemany nabywca, nie mógł wypowiadać kapitału, co tylko mógł uczynić dłużnik, płacący czynsz. To właśnie zastrzeżenie prawa odkupu zwało się po niemiecku Wiederkauf. Był jeszcze w Polsce inny rodzaj wyderku, mianowicie sprzedaż dóbr z warunkiem, że sprzedającemu wolno za zwrotem szacunku odkupić dobra. Był to rodzaj zastawu [...]”. Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska*, 1900–1903, <https://literat.ug.edu.pl/glogers/0043.htm> [dostęp: 14.10.2023].

Informacje ogólne

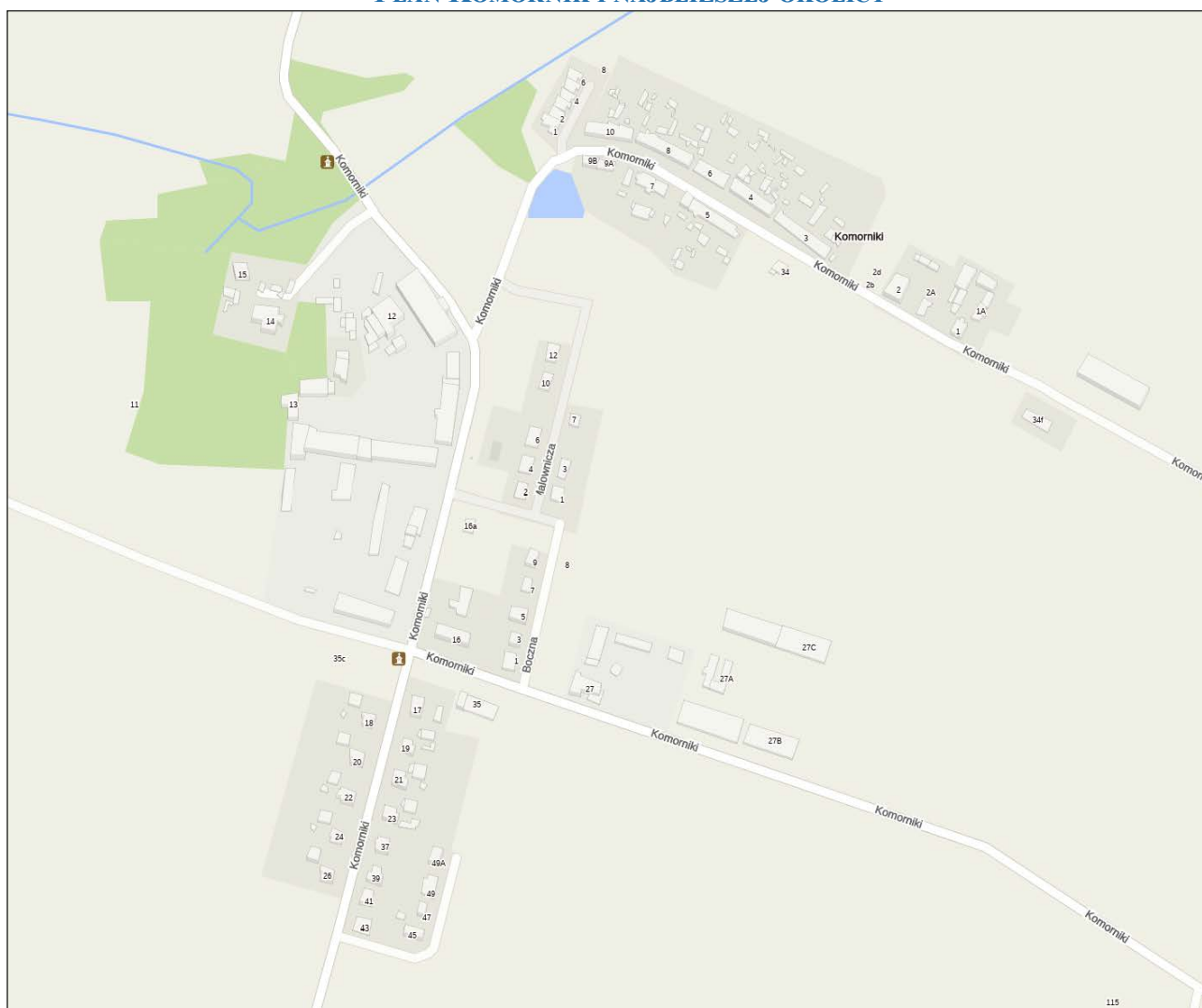
Miejscowość Komorniki zajmuje powierzchnię 6,02 km² i położona jest na wysokości ok. 80–84 m n.p.m. Według podziału na regiony fizyczno-geograficzne położona jest na obszarze Równiny Wrzesińskiej, wchodzącej w skład Pojezierza Wielkopolskiego, będącego z kolei częścią Pojezierza Południowo-Bałtyckiego.

Wieś leży w województwie wielkopolskim, w powiecie poznańskim i w gminie Kleszczewo, gdzie jest jedną z 16 miejscowości i jednym z 14 sołectw. Sąsiaduje z Bylinem, Taniborzem, Szewcami, Tulcami, Gowarzewem oraz Kleszczewem.

Komorniki położone są w odległości ok. 20 km na południowy wschód od Poznania, ok. 17,5 km na północny zachód od Środy Wielkopolskiej, ok. 13 km na południowy zachód od Kostrzyna, i ok. 4 km na zachód od siedziby gminy. Wieś położona jest przy drodze powiatowej Tulce – Bugaj i wzdłuż drogi gminnej Komorniki – Kleszczewo. Na południe od niej przebiega autostrada A-2, pola uprawne po obu stronach autostrady połączone są wiaduktem.

Przez Komorniki płynie struga Męcina. Męcina jest ciekim odwadniającym centralną część gminy Kleszczewo, bierze swe źródła na wschód od Czerlejnka, a w Tulcach uchodzi do Kopli.

PLAN KOMORNIKI I NAJBLIŻSZEJ OKOLICY

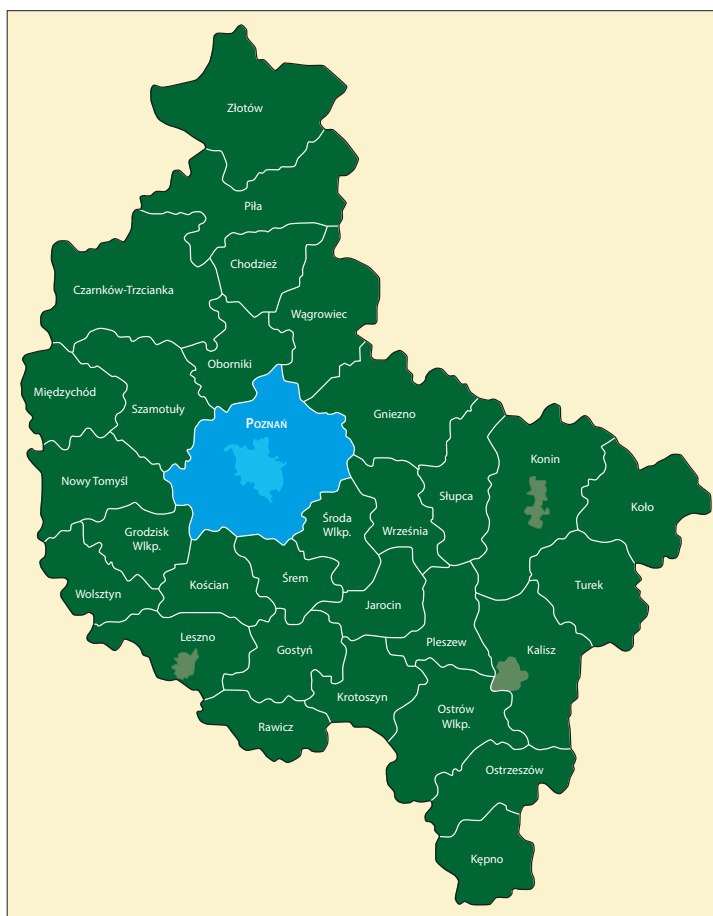
<https://mapa.targeo.pl/17.1133862,52.3320893,19> [dostęp: 21.04.2023].

POŁOŻENIE WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA TERENIE POLSKI

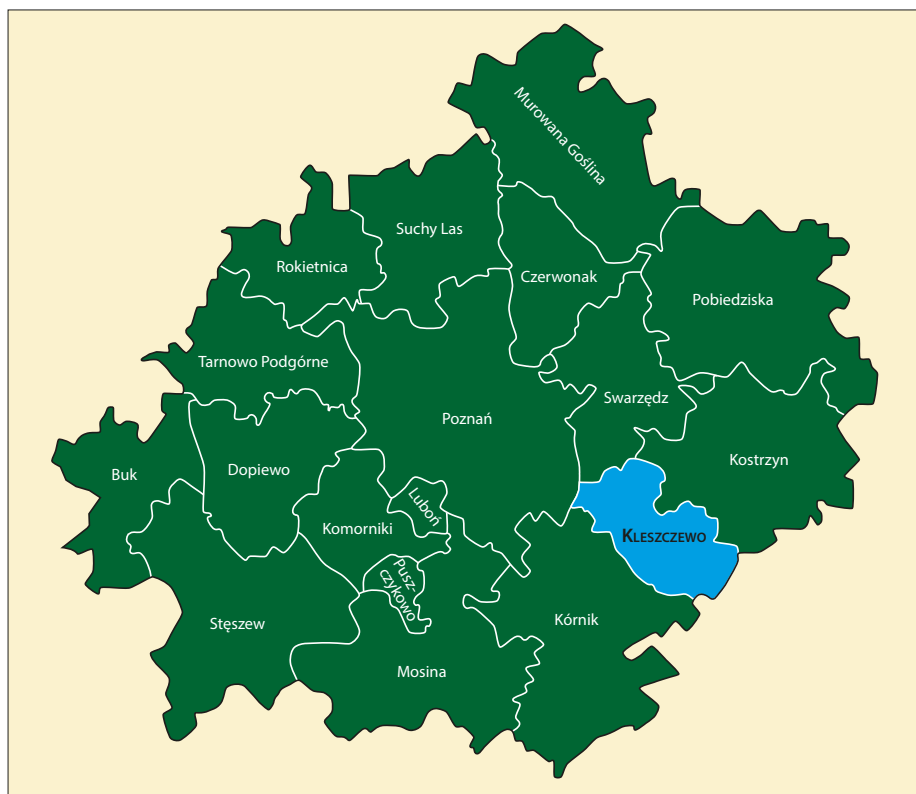
Na podstawie: <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/system-kts/historia-nomenklatury-nts/> [dostęp: 14.10.2023].

POŁOŻENIE POWIATU POZNAŃSKIEGO NA TERENIE WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

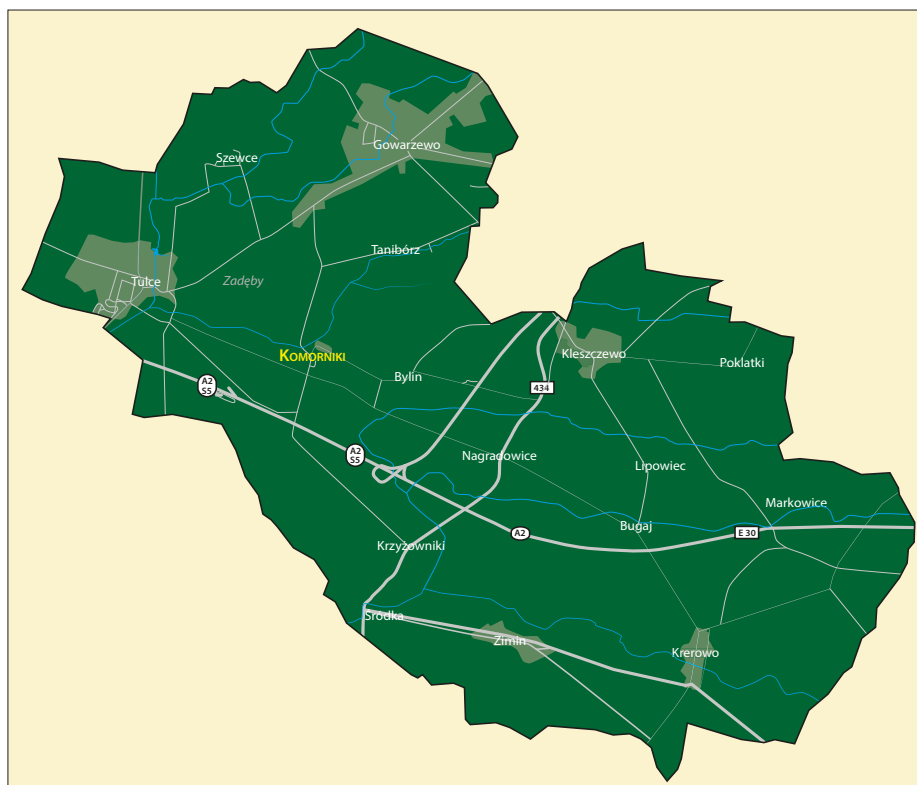
Na podstawie: <https://poznan.wios.gov.pl/monitoring-srodowiska/publikacje-wios/wyniki-dzialalnosci-kontrolnej-wios-w-poznaniu-w-ukladzie-powiatow-województwa-wielkopolskiego-2003/> [dostęp: 14.10.2023].

POŁOŻENIE GMINY KLESZCZEWO NA TERENIE POWIATU POZNAŃSKIEGO

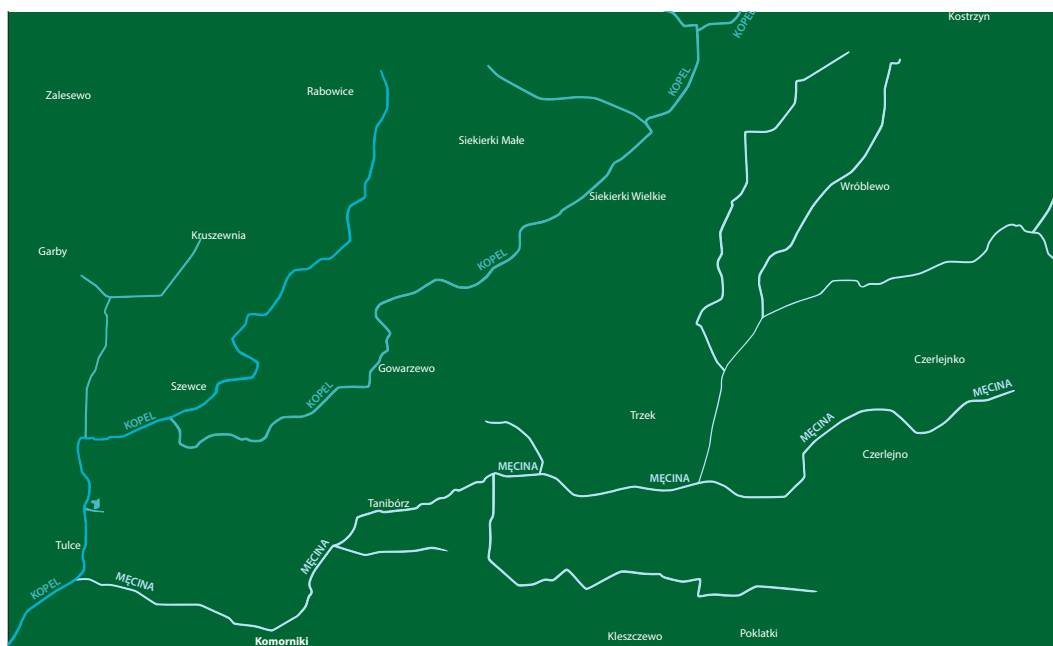
Na podstawie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kleszczewo_%28gmina%29 [dostęp: 14.10.2023].

POŁOŻENIE KOMORNIKI NA TERENIE GMINY KLESZCZEWO

Na podstawie: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/Kleszczewo_%28gmina%29_location_map.png [dostęp: 10.10.2023].

BIEG STRUGI MĘCINY

Na podstawie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) [dostęp: 5.10.2023].

Krótką historia terenu

W erze mezozoicznej, czyli w czasach panowania wielkich gadów, tereny dzisiejszej północnej Polski w większości pokryte były morzem, dlatego w Wielkopolsce nie znajdziemy raczej śladów dinozaurów. Także ślady bytności człowieka na terenach dzisiejszej Polski są znacznie późniejsze niż na terenach Europy Południowej i Zachodniej. Powodem tego był diametralnie odmienny klimat, ciepły w południowej i lodowcowy w północnej części Europy². Na przestrzeni wielu tysięcy lat ostatniej epoki lodowej (plejstocen: od 2,58 mln do 11,7 tys. lat temu), podczas długo trwających okresów chłodniejszych, powiększający się lądolód skandynawski nasuwał się kilkakrotnie na tereny północnej Europy. Na obszarze Polski miały w tym czasie miejsce cztery zlodowacenia, z których trzy (drugie, trzecie i czwarte) objęły dzisiejszą Wielkopolskę. Pomiędzy nimi występowały okresy cieplejsze zwane międzylodowcowymi, w czasie których lodowiec wycofywał się nieco na swe dawne miejsce do Skandynawii, po czym wracał. Ostatnie ze zlodowaceń i dla opisywanych terenów najważniejsze, znane w Polsce pod nazwami zlodowacenia północnopolskiego, bałtyckiego lub też zlodowacenia Wisły, miało miejsce ok. 115–11,7 tys. lat temu³. Ukształtowało ono zarówno rzeźbę terenu, jak i obecną sieć wodną. Przyjmuje się obecnie, że w okresie jego maksymalnego rozprzestrzenienia lodowiec na terenie dzisiejszego Poznania i okolic miał od 400 do 1000 metrów grubości, a średnia temperatura roczna wynosiła od -7 do -4°C. Lądolód odsłonił okolice dzisiejszego Poznania ostatecznie ok. 18 tys. lat temu^{4,5,6,7}.

Komorniki leżą na uformowanej przez czwarte zlodowacenie Nizinie Wielkopolskiej, na terenie polodowcowej moreny dennej, charakteryzującej się glebami z gliny zwałowej, zawierającej w sobie okruchy skalne różnej wielkości, od cząstek ilastych aż po bezładnie rozrzucone głązy narzutowe⁸. Materiał skalny moreny dennej pochodzi ze zniszczenia podłoża i składników z wytopionego lodowca, startych pod ciężarem grubej powłoki lodowej i przetransportowanych w „stopie lodowca”, czyli w jego dolnej części. Pierwotna rzeźba terenu, jaka istniała bezpośrednio po ustąpieniu ostatniego lodowca, z biegiem tysiącleci mocno się zmieniła, a dawne jeziora polodowcowe i rynny uległy zasypaniu i zatarciu⁹. Górna część obecnego podłoża składa się z trzech warstw, które zaczynając od najwyższej z nich (piaski, żwiry i gliny morenowe), są pozostałością zlodowacenia północnopolskiego (czwartego) i nie przekracza 7 m grubości. Położona jest ona na warstwie glin ze zlodowacenia środkowopolskiego (trzeciego) o grubości 30–40 m, osiągającego maksymalnie 50 m głębokości. Gliny ze zlodowacenia południowopolskiego (drugiego) tworzące następną warstwę występują jedynie w postaci cienkiego pokładu wyłącznie na obniżeniach, co znaczy, że uległy niemal całkowitemu starciu i zniszczeniu jeszcze przed trzecim zlodowaceniem¹⁰.

² Józef Kostrzewski, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań 1925, s. 7.

³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zlodowacenie_p%C3%B3%C5%82nocnopolskie [dostęp: 10.02.2022].

⁴ <https://glacjoblogia.wordpress.com/2019/05/13/poznan-miasto-polodowcowych-doznan/> [dostęp: 10.02.2022].

⁵ <https://glacjoblogia.wordpress.com/2014/04/10/polska-i-swiat-pod-lodem/> [dostęp: 12.02.2022].

⁶ Leszek Kasprzak, *Ostatnia wielka epoka lodowcowa w Wielkopolsce*. <https://www.youtube.com/watch?v=fQCmf2PnGSM> [dostęp: 15.02.2022].

⁷ Przemysław Matusik, *Historia Poznania*, t. 1: *Do 1793 roku*, Poznań 2021, s. 23–24.

⁸ <http://www.wiking.edu.pl/article.php?id=285> [dostęp: 15.02.2022].

⁹ http://geomorawa.ucoz.pl/publ/wplyw_zlodowacen_na_rzezbe_polski/1-1-0-234 [dostęp: 15.02.2022].

¹⁰ Wojciech Dzieciółowski, *Środowisko glebotwórcze i gleby Niziny Wielkopolskiej*, „Roczniki Gleboznawcze”, t. XXX, 1, Warszawa 1979, s. 14.

ZASIĘG PIERWSZEGO ZŁODOWACENIA NA TERENIE POLSKI

ZASIĘG DRUGIEGO ZŁODOWACENIA NA TERENIE POLSKI

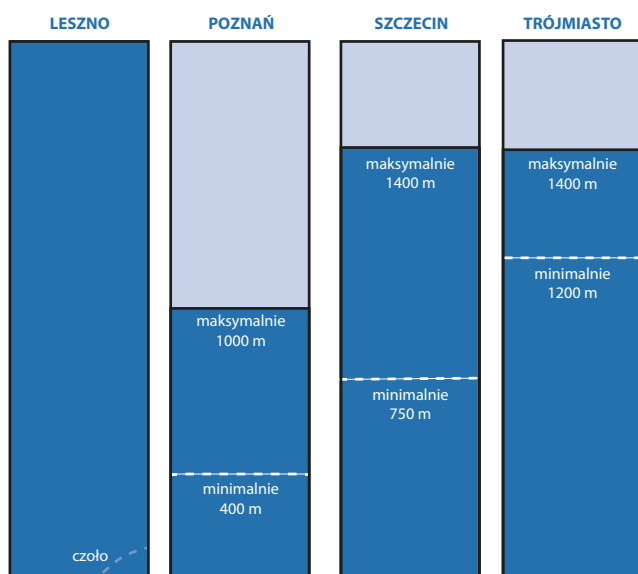
ZASIĘG TRZECIEGO ZŁODOWACENIA NA TERENIE POLSKI

ZASIĘG CZWARTEGO ZŁODOWACENIA NA TERENIE POLSKI

GRUBOŚĆ ŁĄDOŁODU NA TERENACH POLSKI W CZASIE OSTATNIEGO (CZWARTEGO) ZŁODOWACENIA (OK. 20 TYS. LAT TEMU)

ZASIĘG CZWARTEGO ZŁODOWACENIA NA TERENIE POLSKI

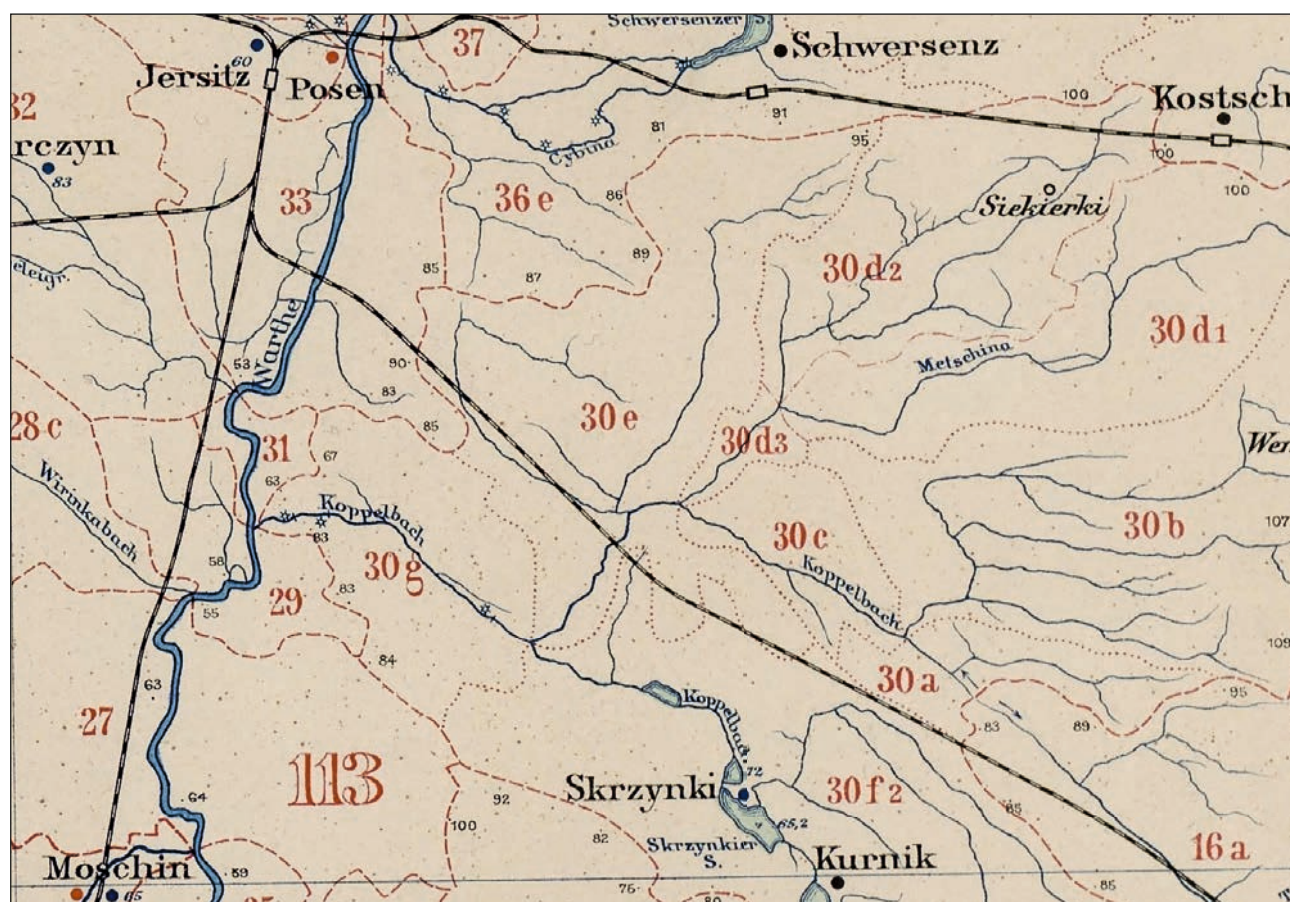

Na podstawie empirycznych szacunków L. Kasprzaka (2003. Wyd. Nauk. UAM, Seria Geografia, 66) i Glacjologia <https://glacjologia.wordpress.com/2019/05/13/poznan-miasto-polodowcowych-doznan/> [dostęp: 15.02.2022].

Dolina Warty zaczęła powstawać ok. 18,5 tys. lat temu. Tworzyły ją spływające z topniejącego lodowca wody. Rzeka uformowała się ostatecznie pod koniec zlodowacenia północnopolskiego i jeszcze ok. 13 tys. lat temu płynęła terasową doliną o szerokości od 2 do 4 kilometrów¹¹. Jednym z obecnych prawobrzeżnych dopływów Warty jest Kopel (zwana także Koplą lub Kroplą), a jednym ze strumieni zasilających Koplę jest płynąca przez Komorniki struga Męcina¹².

Po ustąpieniu ostatniego lądolodu warunki klimatyczne ulegały kilkakrotnym zmianom, co każdorazowo pociągało ze sobą zmiany w szacie roślinnej. Dopiero ok. 2 tys. lat temu ukształtowała się ona ostatecznie i w zależności od lokalnych warunków istniejące lasy zróżnicowały się w zbiorowiska drzew, od borów po lasy łęgowe. Oprócz lasów występowały rozległe tereny bagniste, z czasem częściowo osuszone¹³. Gdy temperatura ogólna wzrosła i ziemia wolna od lodu pokryła się roślinnością, pojawiły się nowe zwierzęta, inne zaś wycofały się wraz z lądolodem na północ (renifery) lub też wyginęły (mamuty)¹⁴.

HISTORYCZNA MAPA WÓD WSCHODNICH OKOLIC POZNANIA

Warthe = Warta, Koppelbach = Koplą, Metschina = Męcina. Nazwy dopływów Warty częściowo uległy zmianom. Zob. *Głuszynka (rzeka)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C5%82uszynka_\(rzeka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C5%82uszynka_(rzeka)) [dostęp: 10.02.2022].

¹¹ Przemysław Matusik, *Historia Poznania*, t. 1: *Do 1793 roku*, Poznań 2021, s. 26.

¹² [https://pl.wikipedia.org/wiki/M%C4%99cina_\(dop%C5%82yw_Kopli\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/M%C4%99cina_(dop%C5%82yw_Kopli)) [dostęp: 10.02.2022].

¹³ Wojciech Dzieciolowski, *Środowisko glebotwórcze i gleby Niziny Wielkopolskiej*, „Roczniki Gleboznawcze”, t. XXX, 1, Warszawa 1979, s. 13.

¹⁴ Zofia Podkowińska, *Człowiek przedhistoryczny na ziemiach polskich*, „Biblioteczka historyczna”, Kraków 1947, nr 3, s. 6–7.

Początki osadnictwa w okolicach Poznania

Pierwszy śladem obecności człowieka na terenie dzisiejszego Poznania są znalezione (i zaginione od czasów II wojny światowej) na Szelażu w warstwie z cieplejszego okresu klimatycznego, zwanego interglacją eemskim, przed ostatnim zlodowaceniem (ok. 130 000–80 000 lat temu), krzemienne narzędzia wykonane prawdopodobnie przez neandertalskich myśliwych polujących na mamuty i nosorożce włochate, w nieznanym nam obecnie, ale zupełnie innym niż dzisiejszy krajobrazie. Inne, nieodkryte jeszcze ślady bytności człowieka znajdują się być może pod grubą warstwą naniesioną przez czwarte zlodowacenie. Już z czasów po ostatnim zlodowaceniu, sprzed ok. 8800 lat p.n.e., pochodzą grotty i ostrza łowców reniferów, przybyłych prawdopodobnie z południa dolinami rzek na pokryte wtedy tundrą tereny. Myśliwi ci, ze względu na surowy klimat, przebywali tutaj tylko w sezonach letnich. W ciągu kolejnych tysiącleci przez omawianą okolicę przewinęły się następne grupy łowców reprezentujące różne ludy i kultury¹⁵.

Pierwsze względnie osiadłe plemiona rolnicze zaczęły pojawiać się w okolicach Poznania już po ociepleniu się klimatu, od ok. 5000 lat p.n.e. (młodsza epoka kamienia, czyli neolit). Nie wiadomo, czy zostały wyparte, czy też wchłonięte przez liczne, następujące po sobie fale osadników. Obecne były m.in. kultura ceramiki wstęgowej kłutej (4700–4500 lat p.n.e.), kultura amfor kulistych (3100–2600 p.n.e.) oraz kultura pucharów lejkowatych (3700–1900 lat p.n.e.)¹⁶, która znana jest także z Jutlandii, Szwecji, Niemczech i Holandii. Należy ona do kręgu kultur naddunajskich¹⁷. Ludy z tej kultury zajmowały się głównie hodowlą, łowiectwem i rybołówstwem, ale uprawiały także zboża, używając do tego radła ciągniętego przez bydło.

W późniejszej epoce brązu (2000–800 lat p.n.e.), w czasie coraz bardziej suchego klimatu na obszernych terenach Wielkopolski powstała i rozkwitła rolnicza kultura łużycka. Łużycanie uprawiali pszenicę, jęczmień, żyto i owies oraz rozwijali hodowlę bydła, gdyż podmokłe łągi i nadrzeczne bagna uległy w międzyczasie w dużej części osuszeniu¹⁸.

W czasie epoki żelaza (od ok. 800 r. p.n.e.) klimat zaczął się pogarszać, znacznie spadła średnia roczna temperatura i zwiększyły się opady, powodując powodzie. Teren znów zaczął pokrywać się gęstymi lasami, pociągając za sobą znaczny spadek wydajności rolnictwa, co z kolei przyniosło Łużycanom czasy głodu. Dodatkowo z północy osadnicy gnębieni byli przez najazdy wojowniczych, myśliwskich plemion z terenów dzisiejszej Skandynawii. Ludność Łużycka nie ustąpiła jednak zupełnie z terenów Wielkopolski i przynajmniej częściowo się zasymilowała. Między III wiekiem p.n.e. a V wiekiem n.e. na terenach obecnej Polski dominowała, zajmująca się rolnictwem oraz hodowlą, kultura przeworska. Jej geneza nie została dokładnie wyjaśniona, dominuje jednak pogląd o jej powiązaniu z germańskim ludem Wandalów. Pod koniec epoki żelaza i na początku epoki rzymskiej, w latach 1–375, klimat znów ocieplił się i ustabilizował, dzięki czemu z gruntów piaszczystych znów zaczęły zanikać lasy, w związku z czym ponownie powstały korzystne warunki do osiedlania się ludności. Przez dzisiejszą Wielkopolskę przewinęły się wtedy germańskie plemiona Burgundów, Gotów, Gepidów i (ponownie) Wandali, a w VIII wieku n.e. na dogodnych terenach osiedlili się w niej Polanie. Słowiańscy przybysze nie stronili od lasów i osiedlali się na leśnych polanach. Zakładali wśród puszczy i bagien oraz na wyspach rzek i jezior grodziska, które chroniły ich przed najazdami obcych plemion, a w lasach zamieszkałe osady zwane „osiekami” lub „zasiekami”. Sam gród Poznań zbudowany został na wyspie otoczonej rzekami, na Ostrowie Tumskim.

¹⁵ Przemysław Matusik, *Historia Poznania*, t. 1: *Do 1793 roku*, Poznań, s. 23–24.

¹⁶ Nazwa „Kultura pucharów lejkowatych (KPL)” pochodzi od charakterystycznego kształtu naczyń, z brzuścem baniastym i szeroko rozchylonym kołnierzem.

¹⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura_puchar%C3%B3w_lejkowatych [dostęp: 20.12.2022].

¹⁸ Konstanty Jan Hładylowicz, *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku*, Lwów 1932, s. 46.

Przyjmuje się, że zmiany w krajobrazie opisywanych terenów dokonane przez człowieka, zachodzące od ok. 5000 lat p.n.e. do XIII wieku były niewielkie, gdyż pola uprawne znajdowały się na śródleśnych polanach. Przystosowywanie ziem Niziny Wielkopolskiej dla osadnictwa rolniczego przez wylesianie rozpoczęło się dopiero w XIV wieku¹⁹.

Stanowiska archeologiczne, poświadczające bytność na terenach Komornik ludów z epoki neolitu, z kultury pucharów lejkowatych, Łużyczan, jak również ludności przeworskiej, ujęte zostały w gminnej ewidencji zabytków na podstawie wykazu opublikowanego w „Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego” z 21.09.2020 r. pod pozycją 7077:

Lp.	Nr stanowiska	Typ i chronologia	Obszar AZP (Archeologicznego Zdjęcia Polski)
119	2	Ślad osadniczy – kultura łużycka	54-29/48
120	3	Ślad osadniczy – wczesne średniowiecze	54-29/49
121	4	Punkt osadniczy – późne średniowiecze	54-29/50
122	5	Ślad osadniczy – późne średniowiecze	54-29/51
123	6	Ślad osadniczy – późne średniowiecze	54-29/52
124	7	Punkt osadniczy – neolit, kultura łużycka	54-29/53
125	8	Punkt osadniczy – kultura łużycka, kultura przeworska, późne średniowiecze	54-29/54
126	9	Ślad osadniczy – kultura łużycka, późne średniowiecze	54-29/68
127	10	Ślad osadniczy – kultura przeworska	54-29/69
128	11	Ślad osadniczy – kultura łużycka, wczesne i późne średniowiecze	54-29/70
129	12	Osada – wczesne średniowiecze	54-29/71
130	13	Punkt osadniczy – wczesne średniowiecze	54-29/72
131	14	Ślad osadniczy – KPL (kultura pucharów lejkowatych)	54-29/73

¹⁹ Wojciech Dzieciotowski, *Środowisko glebotwórcze i gleby Niziny Wielkopolskiej*, „Roczniki Gleboznawcze”, t. XXX, 1, Warszawa 1979, s. 24.

Dzieje Poznania i okolic od czasów pierwszych Piastów do XX wieku

Na początku X wieku władzę nad grodami plemiennymi Polan przejęli Piastowie. Za ich czasów, aż do 1034 r., Wielkopolska odgrywała najważniejszą rolę w państwie polskim. Pierwszym udokumentowanym władcą Polski z tej dynastii był nieposiadający tytułu królewskiego Mieszko I (od. ok. 960 r.), a pierwszym królem Polski został w 1025 r. jego syn, Bolesław I Chrobry. Mieszko II Lambert, drugi syn Bolesława Chrobrego, sprawował rządy jako król od 1025 do 1031 r. w coraz bardziej osłabionym, zarówno przez konflikty wewnętrzne, jak i zewnętrzne, królestwie. W 1031 r. zmuszony został do opuszczenia kraju, w Czechach dostał się do niewoli, po czym utracił władzę na rzecz swego starszego brata Bezpryma. Bezprym odesłał cesarzowi niemieckiemu insygnia koronacyjne i rozpoczął krwawe prześladowanie popleczników Mieszka II. W tym samym czasie doszło też do buntów ludności skierowanych przeciwko możnowładcom oraz Kościołowi, znanych pod nazwą reakcji pogańskiej, w której wyznawcy dawnej religii wystąpili przeciw narzuconemu im chrześcijaństwu. Już rok później Bezprym został zamordowany i Mieszko II wrócił do kraju. W 1032 r. Mieszko II został zmuszony przez niemieckiego cesarza Konrada II do rezygnacji z korony, a po podziale królestwa na trzy części sprawował od 1032 do 1034 r. władzę nad jedną z nich jako książę. W 1033 r. zdołał on jeszcze zjednoczyć słabe i okrojone terytorialnie państwo polskie oraz podjął próbę odbudowy zniszczonych struktur państwa, zmarł jednak już w 1034 r.

Następne lata to czas wzmożonej reakcji pogańskiej, buntu ludowego i powstania alternatywnego ośrodka władzy na Mazowszu. W 1034 r. władze tak osłabionego państwa przejął (z przerwami) syn Mieszka II, Kazimierz I Odnowiciel. W czasie bezkrólewia w 1039 r. pogrążone w chaosie państwo (przede wszystkim Śląsk i bogata Wielkopolska) zostało ograbione i zniszczone przez najazd czeskiego księcia Brzetysława. Brzetysław, nie napotkawszy większych przeszkód, złupił i zburzył Poznań, Ostrów Lednicki, Gniezno i Giecz. Gall Anonim pisał: „I tak długo wspomniane miasta pozostawały w opuszczeniu, że w kościele św. Wojciecha Męczennika i św. Piotra Apostoła dzikie zwierzęta znalazły legowiska”. W związku z tymi zniszczeniami stolica Polski przeniesiona została z Gniezna do Krakowa.

W czasie rozbicia dzielnicowego, które rozpoczęło się w 1138, Wielkopolska została podzielona. Bolesław III Krzywousty przekazał Mieszkowi III Staremu w testamencie zachodnią część Wielkopolski wraz z Poznaniem. Książę zapoczątkował linię Piastów wielkopolskich, która jednak najwcześniej wygasła. Książęta poznańscy, jak i kaliscy pochowani zostali w Złotej Kaplicy i w kolegiacie św. Pawła Apostoła w Kaliszu.

Na prawym brzegu Warty, na północy i wschodzie Poznania, rozciągały się liczne pola i łąki, które przyciągały ludy rolnicze. Liczne były tutaj osady służebne, a także jenieckie. Gdy w 1253 r. Przemysław I przeniósł Poznań na lewy brzeg Warty, istniało już kilkanaście okolicznych wsi pełniących funkcje służebne. Ostatni z Piastów wielkopolskich, Przemysław II, ukoronowany został w 1295 r. na króla Polski. Wskrzesał tym samym, wraz z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką, ideę zjednoczonego państwa polskiego. W krótkim okresie jego panowania, do 1296 r., stolicą Polski był Poznań. Przemysław II spoczął na Ostrowie Tumskim w Poznaniu.

Na przełomie lat 1313/1314 Wielkopolska weszła w skład zjednoczonego państwa polskiego i odtąd jej zachodnia granica, a w dużej części także północna i południowa, była granicą państwową. W zjednoczonym państwie Wielkopolska zachowała odrębność i jednolitość aż do XVIII wieku. Składała się z dwóch województw: poznańskiego i kaliskiego (w 1768 r. z części województwa kaliskiego utworzono woj. gnieźnieńskie) i była zarządzana przez starostę generalnego Wielkopolski. Sejmik wielkopolski, wspólny dla obu województw, zbierał się w Środzie.

Ważnymi miastami Wielkopolski były po Poznaniu także Gniezno i Kalisz. W XVI wieku Poznań był jednym z najważniejszych w Polsce ośrodków kultury, medycyny i handlu międzynarodowego, rozwijała się w nim produkcja rzemieślnicza, przede wszystkim garbarstwo, kuśnierstwo,

piwowarstwo i rzeźnictwo. Nastąpił gwałtowny rozwój demograficzny i w samym Poznaniu liczba ludności wzrosła do ok. 20 tys. W Wielkopolsce mieszkali wówczas oprócz Polaków Niemcy, Żydzi, a także Szkoci, Ormianie, Grecy i Czesi. Utworzona została pierwsza w tej części kraju wyższa uczelnia, a urodzony w Wągrowcu Jakub Wujek przetłumaczył Biblię na język polski, tworząc wzorzec dla polskiego języka literackiego²⁰.

Kres gospodarczemu rozwojowi miasta położyły w pierwszej połowie XVII wojny szwedzkie. Do dalszych zniszczeń przyczyniły się w 1703 r. wojna północna, w latach 1769–1772 walki w ramach konfederacji barskiej oraz klęski żywiołowe. Liczba ludności miasta spadła znów do 6 tys. Z gospodarczego upadku Poznań podnosił się kilkanaście lat i dopiero u schyłku XVIII wieku liczba ludności wzrosła do 12,5 tys.

Pierwszy rozbiór Polski w 1772 r. oszczędził Poznań, odbudowę ekonomiczną miasta przerwał dopiero mający miejsce w 1793 r. drugi rozbiór i wcielenie go z resztą Wielkopolski do Prus. Jeszcze w tym samym wieku po znacznej restrukturyzacji przekształcono ustrój miasta na wzór pruski. Rozebrane zostały średniowieczne mury obronne i Poznań stał się aż do 1807 r. stolicą Prus Południowych i siedzibą pruskiego garnizonu. Do Poznania zaczęli z Niemiec napływać kolejno urzędnicy, wojsko, i osadnicy, co spowodowało, że liczba ludności wzrosła do 50 tys. Podczas gdy w XVI wieku odsetek ludności pochodzenia niemieckiego i żydowskiego wynosił łącznie 10%, w latach poprzedzających I wojnę światową wzrósł on (tylko ludności pochodzenia niemieckiego) do ponad 40%.

Od 1807 r. Wielkopolska wchodziła z departamentami, poznańskim, kaliskim i bydgoskim, w skład Księstwa Warszawskiego. W 1815 r., w wyniku postanowień kongresu wiedeńskiego, część północno-zachodnią Wielkopolski ponownie przyłączono do Prus jako Wielkie Księstwo Poznańskie. Część południowo-wschodnią z Kaliszem i Koninem została zaś włączona do znajdującego się w zaborze rosyjskim Królestwa Polskiego. Według badacza historii regionu Józefa Pieprzyka jeden z kamiennych słupów granicznych oddzielających od siebie obie części (granica nie przebiegała przez Tulce!) znajdował się na plebanii w Tulcach i jeszcze w XIX wieku został z niej usunięty.

W 1838 r. władze pruskie zaczęły przekształcać miasto w twierdzę, otaczając je fortyfikacjami z Cytadelą w ich południowej części. Od tej pory Poznań mógł rozwijać się tylko wewnątrz murów miejskich. Po klęsce powstania wielkopolskiego w 1848 r. zmieniono nazwę Wielkiego Księstwa Poznańskiego na Prowincję Poznańską (niem. Provinz Posen). Na przełomie XVIII i XIX wieku rozbudowana została infrastruktura miasta i na jego terenie zaczął się rozwijać przemysł, którego rozkwit nastąpił w XIX wieku. Rozwijało się także życie kulturalne, powstawały nowe szkoły, teatry, biblioteki itd., zaczęły też ukazywać się pierwsze gazety. Wielkopolska stała się zapleczem rolniczym Królestwa Pruskiego, a od w 1871 r. częścią nowo powstałego Cesarstwa Niemieckiego.

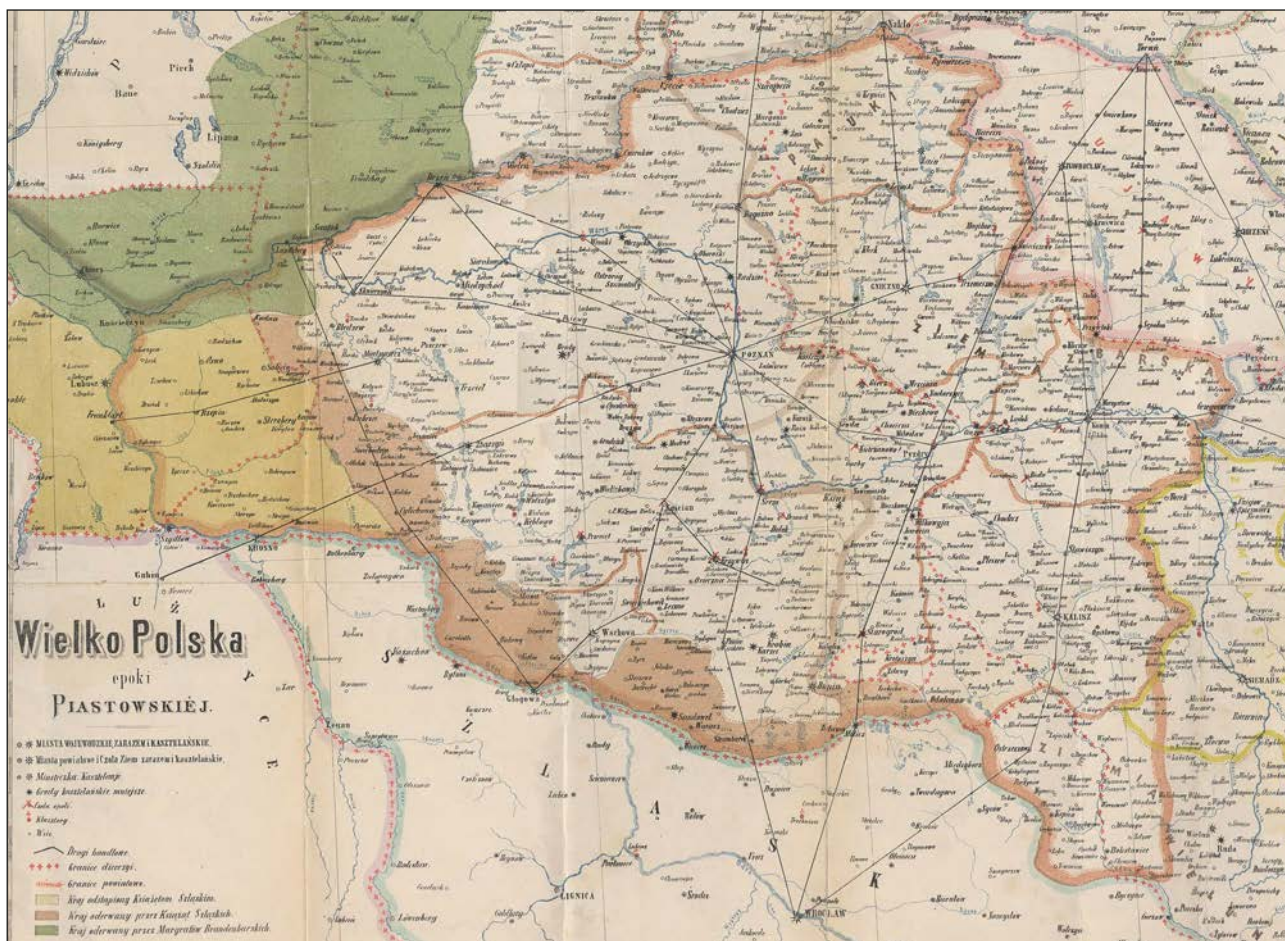
Po rozbiórce części murów fortyfikacyjnych w 1900 r. Poznań zaczął się powiększać na zachód i północ, w 1914 r. liczba mieszkańców wynosiła już 168,7 tys. Po powstaniu wielkopolskim w 1919 r. na mocy traktatu wersalskiego prawie cała Wielkopolska weszła w skład nowo utworzonej II Rzeczypospolitej. Granica województwa nie została zmieniona i zgodnie z dawną granicą między zaborami Kalisz nadal należał do województwa łódzkiego. W 1919 r. liczba ludności wynosiła 156,1 tys., a udział ludności niemieckiej spadł do 4%. W latach 20. rozebrane zostały pozostałe mury fortyfikacyjne i Poznań zaczął się rozbudowywać także w kierunkach południowym i wschodnim.

10.09.1939 r. Poznań został zajęty i włączony do Niemiec jako stolica Kraju Warty (Warthegau), a część polskiej ludności została wysiedlona do Generalnej Guberni. Nazwa miejscowości została na czas trwania wojny zmieniona na Kammern.

Zniszczony w 55% Poznań został wyzwolony 23.02.1945 r. i Wielkopolska stała się częścią III Rzeczypospolitej.

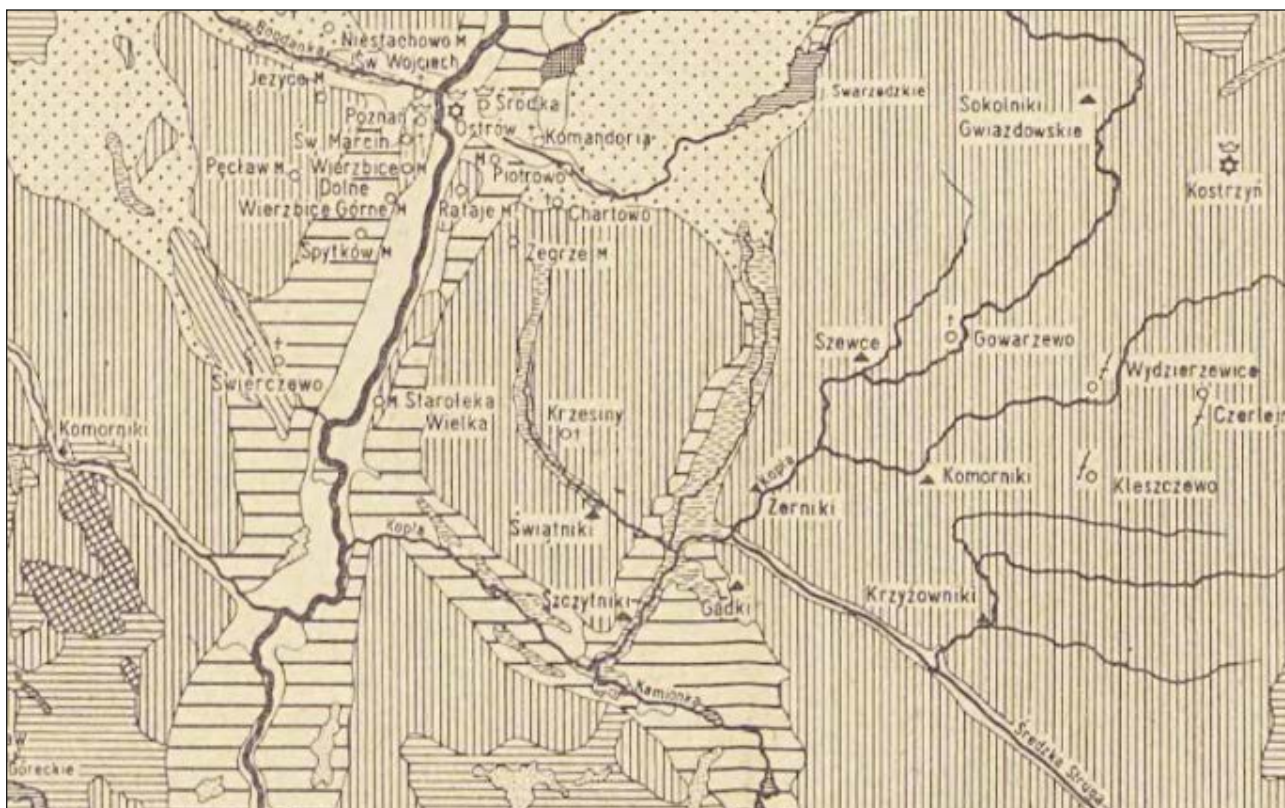
²⁰ *Historia Wielkopolski*, <http://wielkopolska.travel/zwiedzaj/historia-regionu/> [dostęp: 10.02.2023].

WIELKOPOLSKA EPOKI PIASTOWSKIEJ

Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 4, mapa wyk. przez T. Szulca, Poznań 1881.

OSADNICTWO OKOLIC POZNANIA W 1253 R.

Stanisława Zajchowska, Osadnictwo okolic Poznania w r. 1253 na tle gleb, mapa nr. 1.

Osady służebne okolic Poznania

Ludność wczesnohistoryczna wybierała do osiedlenia się tereny możliwie dogodne, dużą rolę odgrywały przy tym rodzaje gleb, nawodnienie, ukształtowanie powierzchni i szata roślinna. Tak też było w przypadku osadnictwa wielkopolskiego. Początki Poznania sięgają IX wieku, kiedy to, na prawym brzegu Warty, w rozlewiskach Warty i Cybiny, na Ostrowie Tumskim, powstał warowny gród książęcy. W X wieku był on najważniejszym obok Gniezna grodem Polan i siedzibą Mieszka I. W 966 r. Polska przyjęła chrześcijaństwo, zaledwie dwa lata później w Poznaniu założone zostało pierwsze w kraju biskupstwo i rozpoczęto budowę katedry. W XII wieku Poznań stał się stolicą wielkopolskiej linii Piastów, a sto lat później książę Przemysław I ustanowił Poznań stolicą Wielkopolski. Za jego rządów, w 1253 r., ze względu na lepsze możliwości rozbudowy, Poznań został przeniesiony z prawego na lewy brzeg Warty, a w 1253 r. ustanowiona została lokacja miasta na tzw. prawie magdeburskim. Miasto zajmowało wtedy powierzchnię ok. 21 hektarów i zamieszkane było przez ok. 4 tys. osób. Poza murami miasta znajdowało się powstałe we wcześniejszych czasach zaplecze gospodarcze złożone z kilkunastu wsi służebnych położonych po obu brzegach Warty.

System osad służebnych istniał na terenach Polski, począwszy od okresu wczesnohistorycznego do XIII wieku włącznie i był jednym z części składowych wczesnofeudalnego ustroju, nazywanego też ustrojem „prawa książęcego”. Książę osadzał pod grodem, czyli na tak zwanym *podgrodzium* ludzi, także jeńców wojennych, którzy wykonywali dla niego ściśle określone prace, oprócz prac na rzecz księcia wolno im było handlować swoimi wyrobami. Służebnicy wykonywali powinności na dworze książęcym lub w innym miejscu do tego wyznaczonym i utrzymywali zarówno siebie, jak i rodziny w dziedzicznych gospodarstwach z przez siebie wypracowanych dóbr. Za pasywną zgodą księcia dziedziczyli stanowiska, podlegali też zróżnicowanemu dla poszczególnych grup służebnych prawu. W późniejszym czasie niektóre z tych grup, a prawdopodobnie także całe osady służebne, przeszły w drodze darowizny na własność kościoła.

Przyjmuje się, że wieś Komorniki, podobnie jak pobliskie wsie Szewce i Żerniki, powstała w średniowieczu (przed 1253 r.), jako osada służebna. Jej nazwa pochodzi od komorników, czyli urzędników pobierających daniny do skarbu książęcego, tzw. komory i wykonujących pomocnicze czynności sądowe.

Według map sporządzonych w 1953 r. przez Stanisławę Zajchowską (mapy 1 i 2 w załączniku) wszystkie osady rolnicze i grody na nią naniesione posiadają dokumentację źródłową do 1253 r. Osady służebne jej wprawdzie nie posiadają, ponieważ są jednak charakterystyczne dla początkowej fazy feudalizmu (XI–XIII wiek), przyjmuje się, że istniały już przed 1253 r.²¹

Wszystkie te osady są wymienione w dokumentach źródłowych następnego okresu, razem z pozostałym późniejszym osadnictwem. Ponieważ społeczno-gospodarcze uwarunkowania wsi służebnych w tych czasach zanikły (z czego wynika, że nie były nowo założonymi wsiami), przyjmuje się, że względu na zachowane do dziś nazwy, że pochodzą one z czasów wczesnofeudalnych.

Z powodu braku materiałów źródłowych przypuszcza się tylko, że poszczególne średniowieczne osady wiejskie liczyły od 10 do 20 osadników. Istniejące znów informacje o gęstym rozmieszczeniu osad na danym obszarze pozwalają natomiast wnioskować o dość znacznej sile gospodarczej całego regionu w okolicach Poznania.

²¹ Stanisława Zajchowska, *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI–XX wiek)*, „Przegląd Zachodni”, 1953, 6–8, załącznik, mapy 1 i 2, http://www.archiwumpz.iz.poznan.pl/Content/1254/C_II_472-C_II_473BP-1953_6-8_65.pdf [dostęp: 10.02.2023].

Udokumentowana historia wsi

Jak wcześniej wspomniano, wszelkie źródła pisane z czasów panowania pierwszych Piastów uległy zniszczeniu podczas najazdu Brzetysława w 1039 r. Z tego właśnie powodu udokumentowana źródłowo historia Komornik zaczyna się dopiero w 1387 r., czyli za czasów panowania Władysława II Jagiełły.

W 1496 r. Poznańska Kapituła Katedralna wezwała kapitulnego właściciela Tanieborza [obecnie Taniborza] do odgraniczenia wsi, gdyż kopce graniczne, które oddzielały kiedyś Tanibórz od Komornik, uległy zupełnemu zniszczeniu. Wezwania do odnowienia kopców powtarzały się aż do 1531 r.

Już od 1508 r. z nieznanymi dotąd przyczynami wieś zaczęła się wyludniać. Wynika to z dokumentów z lat 1508–1580, kiedy przez wiele lat z rządu nie zostały wypełnione rejestry podatkowe. Dla przykładu, w 1510 r. prebenda Krzesiny nie otrzymała z Komornik należnej dziesięciny małdratowej (dziesięciny od kmieciów).

Ze znajdującego się w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu dokumentu dotyczącego wizytacji w kościele parafialnym w Tulcach w 1629 r. wynika, że ówczesny tulecki pleban dopiero wtedy otrzymał z folwarku w Komornikach w ramach dziesięciny snopowej 6 kóp [zboża]. Oznacza to, że w 1629 r. opustoszała wieś znów, przynajmniej częściowo, była zamieszkała.

Dobra dziedziczne, nazywane ojcowizną lub dziadowizną, były w tych czasach własnością zbiorową całej rodziny w ramach tzw. niedziału. „Uczestnicy niedziału nie mieli indywidualnej własności idealnych części ułamkowych rzeczy, a władali wspólnie całością”. Istniały przy tym urzędowe zapisy podziałów. Małe początkowo rody szybko się jednak rozrastały, co siłą rzeczy prowadziło do konfliktów między coraz liczniejszymi współwłaścicielami, które niekiedy rozwiązywane były przemocą. Z biegiem czasu niedział zaczął zanikać i właściciele majątków zaczęli przekazywać posiadłości z reguły na najstarszych synów, którzy zobowiązani byli wypłacić ściśle określone sumy niedziedziczącemu nieruchomości rodzeństwu. Oprócz wydzierżawiania majątków często praktykowane było wyderkowanie (także wyderkaf, od niemieckiego wyrazu *Wiederkauf*, oznaczającego odkup), co oznaczało zakupywanie określonej w umowie części szacowanych dochodów z nieruchomości. Posiadacz kapitału płacił właścicielowi posiadłości ściśle ustaloną kwotę, w zamian za którą właściciel nieruchomości zobowiązany był do corocznych świadczeń pieniężnych, aż do chwili całkowitej spłaty. Możliwy był przy tym odkup wyderkowania za zwrotem sumy szacunkowej dochodów, niekiedy jednak części majątności przechodziły w ręce inwestorów. Częstymi powodami rozpraw sądowych były również zatargi o nieuregulowane poręczenia, spłatę posagów, rugowanie niechcianych współwłaścicieli z majątków, a także o niezapłacone podatki na rzecz Kościoła.

Zgodnie z ogólnie dostępną, ale pobieżną i niekompletną, częściowo łacińską, ale także polską i niemiecką dokumentacją, zawartą w poznańskich księgach grodzkich i ziemskich, przynajmniej od końca XIV wieku Komorniki były własnością rycerską (szlachecką). Ze względu na powtarzanie się imion w ogólnikowych zapisach dotyczących kolejnych generacji właścicieli i braku przy nich dat urodzin i śmierci poszczególnych osób trudno dokładnie ustalić genealogię właścicieli majątku. Wraz ze zmianami miejsc zamieszkania właściciele majątków zmieniali niekiedy i nazwiska. Przykładem z drugiej połowy XV wieku mogą być potomkowie Macieja Komornickiego i Anny z Chwałkowa, którzy z racji zamieszkania nazywali siebie Chwałkowskimi.

Ponieważ dokumenty zawierają wiele luk i niejasności, opisy pokrewieństw są częściowo jedynie hipotezami. Lista osób nie jest pełna, gdyż zapewne tylko część rodziny prowadziła procesy sądowe. Z wielu krótkich dokumentów przytoczone zostaną te ważniejsze, a także te bardziej interesujące od pozostałych, czyli opisy spraw podziału wsi, nieuregulowanych poręczeń, spraw spornych, czy też zatargów z dziedzicami pobliskich miejscowości. W opracowaniu w dużej części pominięte zostało wydzierżawianie, a prawie całkowicie wyderkowanie wsi.

Komornicy: od końca XIV do końca XVI wieku

Z najstarszego zachowanego dokumentu sądowego dotyczącego sporu o zaciągniętą i niespłaconą u Żyda Muszki z Pyzdr pożyczkę w wysokości 6 grzywien wraz z odsetkami za siedem lat wynika jednoznacznie, że w 1387 r. wieś należała do wdowy Dobki i jej dwóch synów, Janka i Bodzęty. Nie ma niestety żadnej wzmianki o nieżyjącym rycerzu, mężu Dobki²².

Aż kilka zapisów sądowych z późniejszych lat dotyczy Bodzęty z Komornik, zwanego później Komornickim. Według jednego ze źródeł, w 1399 r. procesował się on z Przecławem z Gołutowa [obecnie Gołtowy] o ukradzione zboże o wartości 12 grzywien. Na podstawie tak krótkiej wzmianki nie jest jednak jasne, kto był sprawcą kradzieży, a kto pokrzywdzonym. Zachował się także zapis z 1402 r. o przekazaniu przez Bodzotę wikariuszom poznańskim podatku z Komornik. Wyrok sądowy z 1404 r. zabrania Bodzędzie przeszkadzania Katarzynie z Borzujewa [obecnie Borzejewa] w nieokreślonej dokładniej sprawie Chwalszyc, równocześnie utrzymuje w mocy dokument zastawienia Borzujewa na rzecz Bodzęty, zakazując mu ingerowania w próby sprzedaży lub zastawienia tego majątku przez właścicielkę wsi i jej córki za wyższą kwotę. Wzmianka z 1406 r. dotyczy procesu Bodzęty z Jakuszem Siekierką (ze wsi Siekierki) o zabicie kmiecia. W pobieżnych aktach nie zanotowano jednak, kto był sprawcą zabójstwa, a kto poszkodowanym.

W dokumentach z lat 1418–1447 jako dziedzic Komornik wymieniony został Jan Komornicki herbu Łodzia, prawdopodobnie syn Bodzęty lub Janka, mąż Doroty herbu Rolicz z Łopacina. Jan miał przynajmniej dwóch braci, Mikołaja i Wojciecha, z których pierwszy był burgrabią, a następnie wicewojewodą w Poznaniu. Wiele zapisów w księgach dotyczy poręczeń, sprzedaży czy też zakupu majątności przez Jana, m.in. zakupu wraz z bratem Mikołajem części wsi Garby, Gowarzewa i Borzujewa, a także spłaty podatków na rzecz Kościoła, w tym za należącą do niego część wsi Gowarzewo. Część zapisów obejmuje liczne procesy z Janem, Siechną i Stanisławem z Gowarzewa, a później również z wdową po Stanisławie, Świętochną. Zapisy te, oprócz zatargów o niespłacone długi poręczycielskie, dotyczą także dokonanego w 1419 r. najazdu z pomocą 5 kmieci i 13 wozów majątku Siechny w Gowarzewie i wycięcie oraz zabranie 150 drzew. W 1425 r. pod karą umowną 100 grzywien za Jana Komornickiego poręczają Piotr ze Studzieńca i Pietrasz z Dąbrowy, „że on oraz Stanisław z Gowarzewa będą zachowywać pokój, a swój spór rozstrzygną sędownie”. W sprawie z 1425 r. Jan dowodzi, że poniósł 30 grzywien straty, gdyż Chwalibóg Szczytnicki (ze Szczytnik) nie uregulował poręczenia za Mikołaja Tuleckiego (z Tulec). Istnieją także zapisy kilku procesów z Janem Gądkowskim (z Gądek). W jednym z dokumentów z 1436 r. Jan Komornicki twierdzi, że wbrew zarzutom Jana Gądkowskiego „nie umówił się z nim w sprawie polowania ani nie wziął mu sarny w borze”. Z Janem z Gądek toczy w 1432 r. bliżej nieokreślony proces, także brat Jana, Wojciech.

W czasach panowania Władysława III Warneńczyka (syna Władysława II Jagiełły) zaczynają się zatargi Komornickich ze wsławioną w wielu bitwach i wpływową, wysoko postawioną w państwie rodziną Ciołków, a pośrednio także z Kościołem. W latach 1436–1438 toczy się proces Jana z biskupem poznańskim Stanisławem Ciołkiem, dotyczący nieuregulowanego poręczenia za starostę generalnego Wielkopolski i zarazem brata biskupa, Andrzeja Ciołka. W 1436 r. w.w. biskup musiał przed sądem zaprzysiąc, że nie miał i nie ma pieniędzy swego zmarłego brata oraz jego dzieci. W 1442 r. Jan Komornicki wraz z rządcą z Wyszoty – Wincentym, skazani zostają przez tegoż biskupa „na karę ekskomuniki oraz interdaktu za wyrzucenie przemocą kanonika poznańskiego [a zarazem bratanka biskupa] Klemensa z Drzewicy wraz z rzeczami z jego rezydencji”. Na przełomie 1442 i 1443 r. Jan zostaje pozwany przez plebana ze Spławia, ponieważ odmówił zapłacenia należnej mu dziesięciny snopowej z majątku w Garbach i z folwarku w Górcie. W 1457 r. brat Jana, Mikołaj Komornicki, toczy proces z plebanem w Tulcach, Janem [Krakowitą], który zarzuca mu, że w czasie żniw, we wsi Bylin, „w nocy zabrał 5 mendli” zboża z jego dziesięciny snopowej.

²² *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, cz. II, red. Tomasz Jurek, Poznań 2010–2022, s. 271–276, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=19684> [dostęp: 10.02.2023].

Jan Komornicki (zm. przed 1448 r.) miał czterech synów, Jana, Bodzętę/Bożętę, Macieja i Marcina/Marcisza, i przynajmniej dwie córki, Barbarę (żonę Filipa Strzeleckiego) oraz Włódkę (żonę Jana z Policka). Według dokumentów z 1472 r. wszyscy czterej bracia byli właścicielami zarówno wsi Komorniki, jak i m.in. części Garb, Gowarzewa, a od 1481 r. części Poklatek. W 1479 r. bracia pozwani zostają przez Katarzynę i Dorotę, córki zm. Boguchwałę Bylińskiego, za najazd na ich majątek w Bylinie.

Dwaj synowie, Jan i Bodzęta, zostali duchownymi. Jan sprawował początkowo funkcję wikariusza i altarysty w katedrze poznańskiej, w latach 1461–1468 plebana w Tulcach, a następnie plebana w Niezamyślu (dzisiejszym Zaniemyślu). Bodzęta (alias ksiądz Bonifacy lub Pałuka) pełnił zaś kolejno funkcje: plebana w Kazimierzu, kanonika katedry poznańskiej, plebana w Tłokini, a następnie proboszcza w Chełmie oraz w Bninie. W 1503 r. zanotowany został zatarg ks. Bodzęty, będącego podówczas proboszczem w Bninie, z dziedzicami Bylina, „braćmi stryjeczno rodzonymi” Wojciechem i Mikołajem, o dobra dziedziczne i pastwiska ugorowe w Komornikach. Trzeci z synów Jana, Maciej (zm. ok. 1502 r.), był wicepodsędkiem, a następnie wicepodkomorzym w Poznaniu i Kościanie, asesorem sądu wojewodzińskiego na zakończonej niepowodzeniem młdawskiej wyprawie wojennej króla Jana Olbrachta w 1497 r. Maciej, z racji miejsca zamieszkania zwany później Chwałkowskim, był mężem Anny z Wyszakowa/Chwałkowa. W aktach z 1511 r. zanotowany został zatarg dziedziców Chwałkowa zwanych Ciecieradami/Czeczceradami: Bernarda, Andrzeja, Szymona i Macieja (wnuków Macieja i Anny, synów Mikołaja) z bliżej nieokreślonymi braćmi: Janem, Wojciechem, Bodzętą i Maciejem Komornickimi. Ciecieradowie oskarżyli Komornickich o przemoc, zagarnięcie należącej do nich części Gowarzewa oraz o „gwałtowne wygnanie ich”, z odziedziczonego po babce Annie, wdowie po Macieju Komornickim, majątku. Czwarty syn Jana, mieszkający w Komornikach Marcin (zm. ok. 1509 r.), był mężem Doroty, ojcem Jana, Wojciecha, Doroty (zakonnicy w Klasztorze św. Klary w Gnieźnie), Zofii (żony Jerzego Rogaczewskiego) i Włódki (żony Silnowskiego/Gądkowskiego z Gądek).

Pierwszy z jego synów, Jan z przydomkiem Cięciwa (zm. przed 1520 r.), poślubił Urszulę Baranowską, a po jej śmierci Katarzynę Żychlińską/Gosławską, wdowę po Wojciechu Kiełbasie Markowskim i zarazem matkę Jana, Andrzeja, Stanisława oraz Mikołaja Gosławskich. Jan Cięciwa miał z pierwszą żoną przynajmniej dwóch synów, Stanisława (zm. przed 1520 r.) i Bartłomieja, oraz córki Annę (żonę Waclawa Bronowskiego Roli, a po jego śmierci zm. przed 1560 r. Bernarda Zorzewskiego) i Katarzynę. Katarzyna została zakonnice w Klasztorze św. Klary w Gnieźnie i w 1527 r. odsprzedała swemu wujowi, Wojciechowi Nóżce, odziedziczone po ojcu, matce i bracie Stanisławie, części wsi Komorniki i Gowarzewo. W 1532 r. Katarzyna prawdopodobnie opuściła klasztor i została żoną Jana Gliszczyńskiego z Glisna.

Brat Jana Cięciwy, Wojciech Komornicki z przydomkiem Nóżka (zm. po 1535 r.), poślubił córkę Wojciecha Bylińskiego (z Bylina) Annę (zm. przed 1540 r.), a po jej śmierci Jadwigę Izdbieńską/Wydzierzewską, wdowę po Janie Sławianowskim. Był ojcem Katarzyny (żony zm. przed 1594 r. Leonarda Modrzewskiego), synami Katarzyny i Leonarda byli natomiast Wojciech i Marcin. Marcin sprzedał w 1603 r. odziedziczoną po rodzicach część wsi Garby swemu bratu Wojciechowi.

W 1514 r. bracia Jan Cięciwa i Wojciech Nóżka zapłacili karę za niestawienie się w sądzie w związku z pozwem ich matki, Doroty, o zagarnięcie tzw. Wilczych Łąk i należącej do niej części łąk folwarcznych, zapisanych jej przez zm. Marcina Komornickiego (ojca ww.). Także w 1514 r. Wojciech odstąpił Janowi należące do niego części Komornik i Gowarzewa w zamian za część Garbów.

Syn Jana, Bartłomiej (zm. przed 1559 r.), był mężem Jadwigi Międzychodzkiej, ojcem Floriana, Teofila, Macieja, Jana, Stanisława (lub Sebastiana), Zofii (żony Piotra Bartoszewskiego) i Anny (żona Macieja Popowskiego).

Syn Bartłomieja, Florian (zm. przed 1588 r.), był mężem Małgorzaty Boturzynskiej z Boturzy-
na. Ostatnia wzmianka o majątku Floriana i jego rodzeństwa w odniesieniu do Komornik pochodzi
z 1572 r. Florian kupił wówczas od 17-letniego brata Stanisława należące do niego części Komornik
i Gowarzewa.

Ród Komornickich herbu Łodzian nie wygasł, ale nadal się rozrastał, nie był już jednak bez-
pośrednio związany z Komornikami. Zgodnie z tematem niniejszej publikacji śledzenie losów
rodu ograniczone zostało do czasu, gdy miał on związek z miejscowością, od której przyjął swe
nazwisko.

Kolejni właściciele Komornik: od końca XVI do końca XVIII wieku

W 1581 r. właścicielką opustoszałej wsi Komorniki była Anna Sobocka, córka stolnika poznańskie-
go Dobrogosta Sobockiego herbu Nałęcz, wdowa po Stanisławie Włoskiejewskim, a od 1582 r. żona
Abrahama Niesułowskiego. Według dokumentów Anna Sobocka wydzierżawiła wówczas „wieś By-
lin i pustkowie Komorniki” Mikołajowi Objeziernskiemu.

W 1589 r. właścicielem Komornik był już Mikołaj Objeziernski i wyderkował je Krzysztofowi Ja-
błonowskiemu, a w 1595 r. na trzy lata Maciejowi Bronikowskiemu. W 1591 r. sprzedał on Jerzemu
Trąpczynskiemu „pus[tkowie] Bylinko położ[one] między Komornikami a Bylinem”.

W 1599 r. Komorniki wraz z częścią Bylina od Objeziernskiego nabył podczaszy poznański
Krzysztof Cielecki (syn Mikołaja) herbu Zaremba, z Rusiborza. Oprócz Rusiborza Cielecki był
właścicielem m.in. Kopaszyc, Rumiejek i części Murzynowa. Jego pierwszą żoną (od ok. 1612 r.)
była Zofia z Boguszyna Słupska (wdowa po zmarłym Wacławie Żychlińskim), a po jej śmierci (od
ok. 1618 r.) Katarzyna Jastrzemska/Jastrzębska.

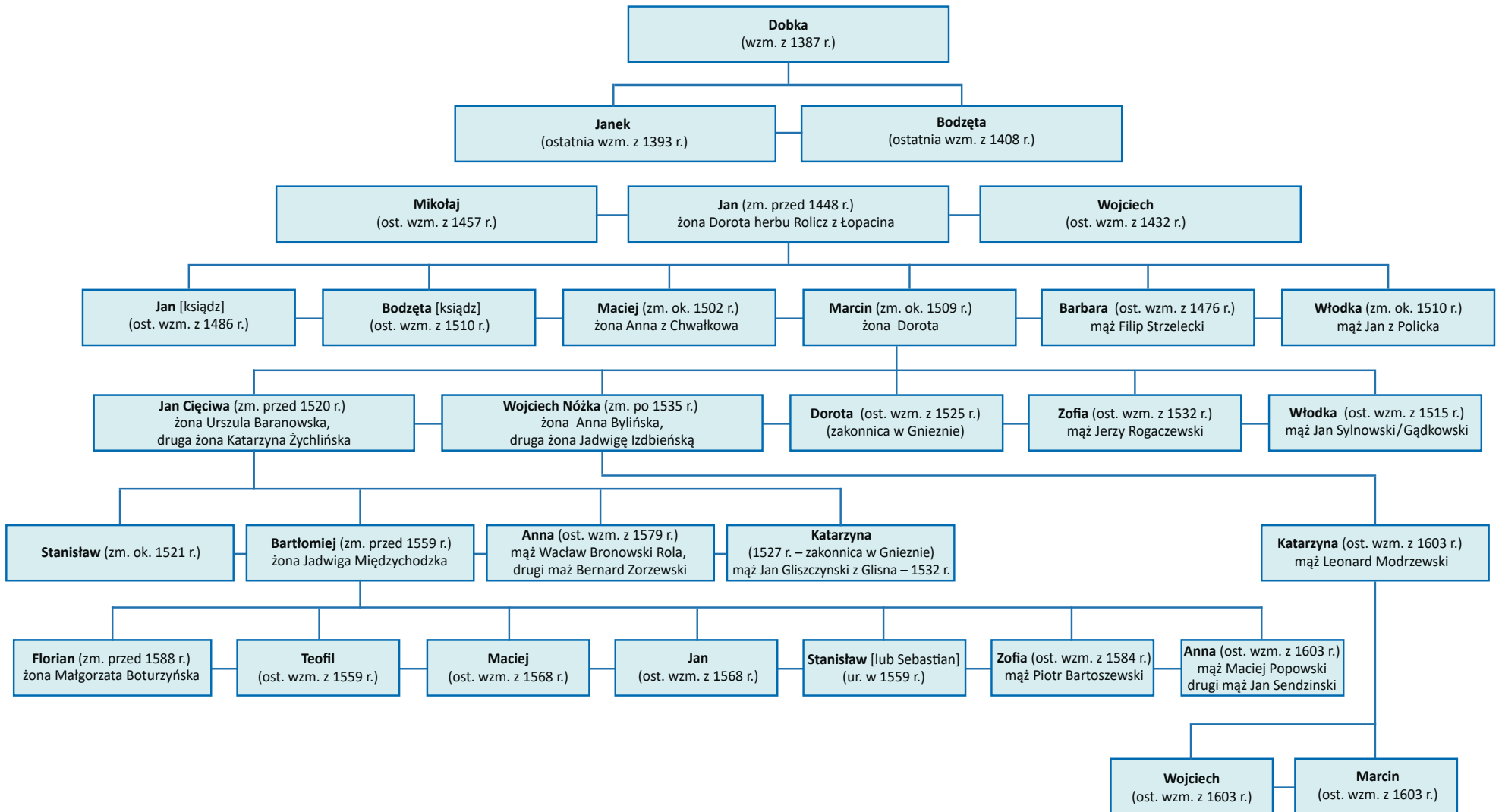
Kolejnymi współwłaścicielami Komornik byli: podstoli poznański Jerzy Cielecki z żoną Jadwigą
Jastrzębską, bracia Mikołaj z żoną Jadwigą Radzewska z Bnina (bezpomnie zmarły) i Tomasz Cie-
leccy, synowie klana śremskiego Krzysztofa, oraz ich siostra Róża, żona Jana Choińskiego.

Sukcesorami Jerzego zostali jego synowie: Kasper, Mikołaj, Piotr (wojski wschowski, z żoną Ka-
tarzyną Branecką) i Dobrogost Cieleccy.

W 1679 r. krakowski zakonnik Franciszek, syn Piotra Cieleckiego, zrzeka się odziedziczonej czę-
ści Komornik na rzecz braci, Jana i Andrzeja Cieleckich.

W 1688 r. właścicielem Komornik i Bylina był syn Piotra – Andrzej Cielecki. 1708 r. współwłaści-
cielem był Aleksander Napruszewski (mąż wdowy po Andrzeju Cieleckim), a w 1711 r. również córka
Andrzeja Cieleckiego, Marianna Korytowska z mężem Walentynem. W 1728 r. kolejnym współwła-
ścicielem był syn Aleksandra – Felicjan Napruszewski, a w 1737 r. także syn Walentyna, podczaszy
kaliski Tadeusz Korytowski z żoną Marianną i ich dziećmi. W 1787 r. Tadeusz Korytowski sprzedał
Komorniki wraz z Bylinem Kasprowi Korwinowi Bieńkowskiemu. Następnymi właścicielami Ko-
mornik byli już Ponińscy, w ich rękach Komorniki znajdowały się aż do 1890 r.

KOMORNICCY – WŁAŚCICIELE KOMORNIK OD KOŃCA XIV DO KOŃCA XVI WIEKU
(na podstawie wzmianek w dokumentach grodzkich, sądowych i kościelnych)

Ponińscy: od końca XVIII wieku do 1890 r.

Od końca XVIII wieku Komorniki znajdowały się w rękach wielkopolskiej linii Ponińskich herbu Łódzia, skupiającej się koło Wrześni i będącej jej główną siedzibą.

Pierwszym udokumentowanym źródłowo właścicielem Komornik z tej rodziny był **Marceli Poniński** (ur. 6.01.1749, Szyszyn – zm. 27.09.1816, Września)²³, nieznana jest dokładna data, kiedy został on właścicielem tej posiadłości²⁴. Z dokumentów wynika jedynie, że w 1781 r. nabył on od Adama Ponińskiego, będący od 1756 r. w posiadaniu rodu Ponińskich (najpierw Macieja, a następnie jego syna Adama), klucz Wrześni²⁵. Pobliskie Tulce przeszły w ręce Marcelego ok. 1790 r. Marceli Poniński był zaangażowany politycznie, m.in. jako wojski gnieźnieński, poseł z województwa gnieźnieńskiego na Sejm Czteroletni w 1790 r., członek Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej oraz sędzieja sejmowy ze stanu rycerskiego z Prowincji Wielkopolskiej w 1791 r. Pełniąc ostatnią z tych funkcji, złożył on akces województwa gnieźnieńskiego do Konfederacji Targowickiej. Pierwszą żoną Marcelego (ślub ok. 1777 r., rozwód ok. 1778 r.) była Apolonia Jaraczewska (ur. 4.02.1760 – zm. 5.08.1800), drugą (od ok. 1778 r.) Rozalia Grudzielska herbu Korab z Grudzielca/Grodzielca (ur. ok. 1762 – zm. 1792), z nią Marceli doczekał się czterech synów i dwie córki. Po śmierci Rozalii trzecią jego żoną (od 2.02.1794 r.) była, starsza siostra Rozalii i dożywotnia dziedziczka Tulce, Wiktoria (ur. ok. 1750 albo 1760 – zm. 1829)²⁶. Pierwszym synem Marcelego był Józef Adam Tomasz, późniejszy właściciel Komornik²⁷.

Według dokumentów właścicielem zarówno Komornik, jak i Węgierek, Sołeczna, Karczewa, Prusinowic, Iwna, Wydierzawic, a także Tulce i Nagradowic²⁸ był, nieposiadający tytułu hrabiowskiego, najstarszy syn Marcelego, a zarazem starszy brat późniejszego hrabiego Stanisława Kostki Antoniego Feliksa, **Józef Adam Tomasz Poniński** (ur. 19.12.1778, Września²⁹ – zm. 18.03.1829, Prusinowice, poch. Iwno)³⁰. Józef Adam kształcił się w szkołach pijarskich, studiował (prawdopodobnie prawo i administrację) we Frankfurcie nad Odrą i w Halle. Karierę zaczął w administracji Prus Południowych i z czasem otrzymał stanowisko radcy regencji w Poznaniu³¹. Był on mężem gorącej zwolenniczki Napoleona, Julianny Zabłockiej herbu Łada (ur. 1774 – zm. 1830)³². Po wkroczeniu do Wielkopolski wojsk napoleońskich w 1806 r., wraz z bratem Stanisławem Kostką, organizował on oddziały powstańcze i był jednym z urzędników, którzy sprawnie zreorganizowali administrację pruską i przystosowali ją do potrzeb odrodzonego państwa polskiego. W tym właśnie czasie zaczął także współpracować z Józefem Wybickim i Janem Henrykiem Dąbrowskim. W nowo utworzonym Księstwie Warszawskim pełnił funkcję podprefekta powiatu pyzdrowskiego oraz zastępcy prefekta departamentu poznańskiego Józefa

²³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Marceli_Poni%C5%84ski [dostęp: 10.02.2023].

²⁴ W księgach metrykalnych z Tulce z 1803 r. Marceli i jego żona Wiktoria z Grudzielskich wymienieni zostali jako właściciele Komornik „dz-ce Komornik i Wrześni z przyl.”. Zob. https://szlachta.fandom.com/de/wiki/Kirchenmatrike-In_R-K_21 [dostęp: 10.02.2023].

²⁵ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/de/zespol/-/zespol/20843> [dostęp: 10.02.2023].

²⁶ <https://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/6122/Tulce/> [dostęp: 10.02.2023].

²⁷ Więcej sukcesów odniósł aktywny politycznie młodszy syn Marcelego, Stanisław Kostka Antoni Feliks (1781–1847), który za zasługi na rzecz Prus uzyskał w 1840 r. tytuł hrabiowski z prawem jego przekazywania z ojca na najstarszego syna, pod warunkiem ciągłego posiadania Wrześni. Tytuł hrabiowski, jak i Wrześnię odziedziczył po nim starszy z jego dwóch synów, Edward Marceli Franciszek (1810–1893), który jako późniejszy dziedzic wsi Tulce mieszkał tam w latach 1835–1840.

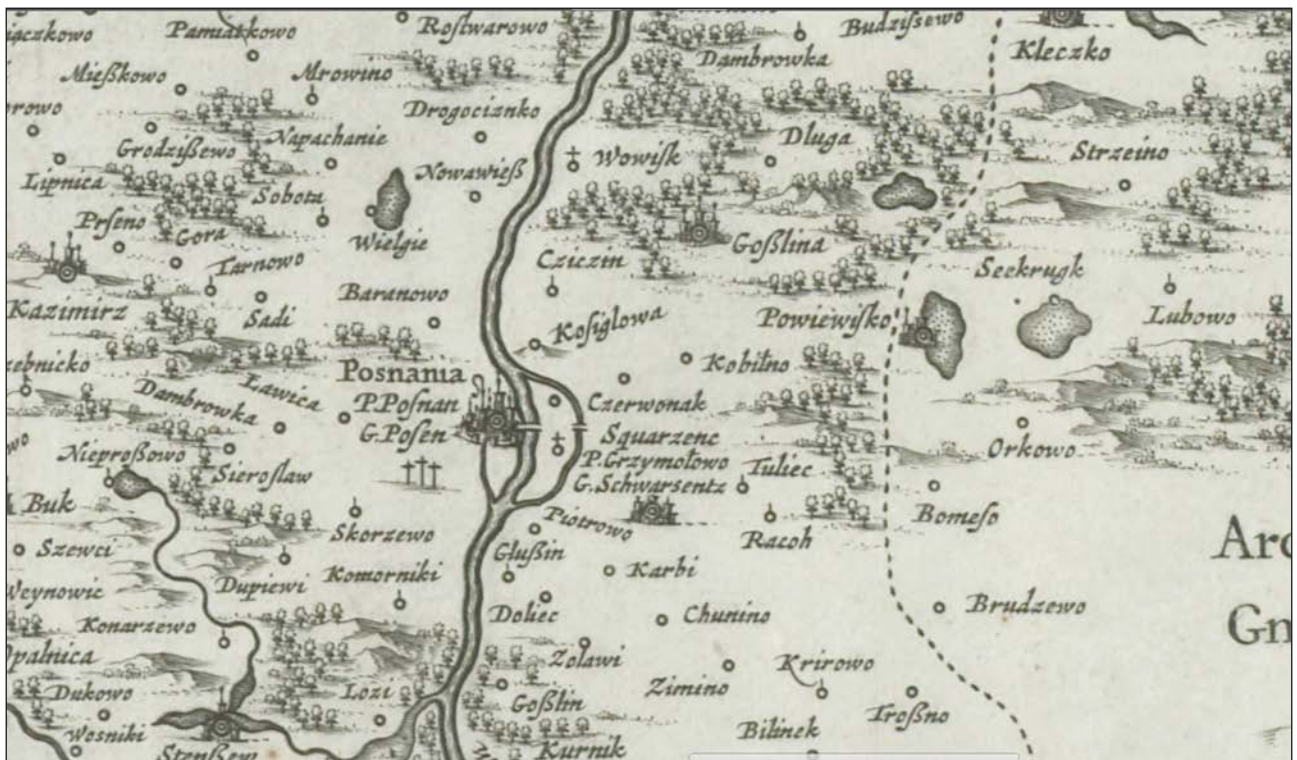
²⁸ Dunin Borkowski, Jerzy Sewer, *Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich*, Lwów 1895, s. 475–476.

²⁹ *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, z. 3, Wrocław, 1983, s. 537–538.

³⁰ <http://www.sejm-wielki.pl/b/dw.64965> [dostęp: 10.02.2023].

³¹ *Polski Słownik Biograficzno-Genologiczny (materiały)*, cz. *Pab–Qui*, listopad 2022, s. 108–133, https://pdfkul.com/psbg-06pab-qui2012-11pdf_59fd14381723dd0ef17a75c1.html [dostęp: 10.02.2023].

³² [...] „Józef Poniński, brat pułkownika Stanisława, ur. 1779 † 1829, pan na Tulcach, Komornikach, Iwnie, Węgierekach, Wydierzawicach, Nagradowicach i Prusinowicach, kawaler legii honorowej francuskiej i orderu de la Réunion, miał za żonę Juliannę Zabłocką, energiczną, zręczną i piękną kobietę, której całkiem ulegał. Była ona gorącą zwolenniczką Napoleona, który wyrzekł do niej te słowa: »Il faut avouer, tous les qui sont braves, toutes les qui sont aimables.« [...]” M. Laubert, *Studien zur Geschichte der Provinz Posen*, Poznań 1908, s. 3.

Fragment historycznej, uproszczonej mapy okolic Poznania z 1787 r.

Luby. W listopadzie 1807 r. witał uroczyście w Kargowej obejmującego Księstwo Warszawskie saskiego króla Fryderyka Augusta. W obliczu zagrożenia Poznania podczas wojny z Austrią w 1809 r., energicznie i z pomocą innych Wielkopolan, skutecznie organizował obronę, nie szczędząc przy tym własnego majątku. Wręczył także przybyłemu do Poznania Wybickiemu nominację Rady Stanu na dowódcę cywilno-wojskowego Wielkopolski. W czerwcu 1809 r., za poleceniem Wybickiego, został prefektem departamentu poznańskiego i już jako prefekt otrzymał w 1812 r. od cesarza Napoleona Bonaparte Krzyż Kawalerski Legii Honorowej. Podczas pobytu cesarza w Poznaniu w tym samym roku gościł go też oficjalnie i prywatnie. Po klęsce moskiewskiej pośpiesznie przejeżdżający przez Poznań cesarz życzył sobie spotkania z Ponińskim, do którego jednak nie doszło, gdyż Poniński przebywał w tym czasie w jednym ze swych majątków na wsi. W lutym 1813 r. Poniński wyjechał wraz z wycofującymi się wojskami napoleońskimi, do Drezna i zatrzymał się na dworze Fryderyka Augusta. W 1814 r. otrzymał Krzyż Oficerski Legii Honorowej. Po powrocie z Drezna zarządzał w latach 1814–1815 jako prefekt okupowanym przez Rosjan departamentem. W 1814 r. witał w Poznaniu powracającą armię polską oraz kondukt żałobny ze zwłokami ks. Józefa Ponińskiego, a w związku z przybyciem do Poznania głównego korpusu wojsk polskich wygłosił patriotyczną mowę, w której wyraził nadzieję na wskrzeszenie Polski z pomocą cara Rosji. Traktat wiedeński (1815 r.) dotyczący nowego podziału ziem polskich między Rosję, Prusy i Austrię przekreślił ostatecznie te nadzieje i 29.05.1815 r. Józef Adam Poniński na czele delegacji władz poznańskich zmuszony był przekazać Poznań pruskiemu generałowi H. Thümenowi. Józef Adam zamieszkał od tej pory w Iwnie³³ i, wycofując się z życia publicznego, zajął się gospodarką na własnych dobrach. Od władz pruskich otrzymał za lata 1805–1815 pensję, a następnie emeryturę w wysokości 500 talarów rocznie, umniejszoną o „wymuszone za czasów Księstwa Warszawskiego” przez jego administrację kwoty.

W 1821 r. Komorniki zamieszkiwały 132 osoby³⁴.

³³ [...] W tej sytuacji dobra sprzedano [1803], a nabywcą został Józef Poniński, ożeniony z Julianną Zabłocką. W 1804 r. w Iwnie urodził się ich syn – Antoni Marceł Józef. <https://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/5839/Iwno/> [dostęp: 26.05.2023].

³⁴ *Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats*, Bd. 2, ausgearb. und hrsg. von Alexander August Müttzell, Halle 1821, s. 379.

Józef Adam, podobnie jak Józef Wybicki i Jan Henryk Dąbrowski, a wcześniej także Adam i Kalikst Ponińscy, był członkiem loży wolnomularskich (masonskich). W czasach Księstwa Warszawskiego wchodził nawet w skład zarządu poznańskiej loży wolnomularskiej „Bracia Francuzi i Polacy Zjednoczeni” (franc. *Les Frères Polonais et Français réunis*)³⁵. Po jej likwidacji przez władze pruskie w czasach Wielkiego Księstwa Poznańskiego był członkiem loży berlińskiej i zarazem honorowym członkiem loży „Piast pod Trzema Kolumnami Sarmackimi” (niem. *Piast zu den drei sarmatischen Säulen*)³⁶, która w 1820 r. połączyła się z lożą berlińską pod wspólną nazwą „Świątynia Jedności”³⁷.

Józef Adam i Julianna mieli cztery córki: Walentynę, Klementynę, Izabellę (żonę Apolinarego Kurnatowskiego) i Józefę Wiktoryę (żonę Adolfa Żychlińskiego) oraz czterech synów: Antoniego Napoleona, Kazimierza, Henryka Jana Kazimierza oraz Zygmunta. Według Elżbiety Nejman³⁸ tylko czworo z ich potomstwa dożyło wieku dorosłego.

Józef Adam Poniński zmarł w 1829 r., mając 51 lat. Postępowanie spadkowe przeprowadzone zostało jednak dopiero w 1834 r. W tym czasie dobrami zarządzali dwaj jego synowie: mieszkający na stałe w Bawarii, żonaty z Karoliną Krahné i prawdopodobnie nieco po 1834 r. zmarły Antoni Napoleon oraz Henryk (ur. 11.11.1808 – zm. 5.09.1888). Zawierali oni umowy dzierżawne i prowadzili rozliczenia. W 1834 r. majątek Komorniki, a także Tulce, Nagradowice oraz Wydzierzewice odziedziczył **Henryk Jan Kazimierz Poniński**. Początkowo zamieszkiwał on w Tulcach, jednak w ciągu zaledwie kilku lat, w wyniku złego gospodarowania i długów, stracił trzy majątki i jedynie dzięki finansowej pomocy stryja z Wrześni, Stanisława Kostki, mógł zatrzymać ostatni z nich – Komorniki, obejmujący wówczas 525 ha³⁹.

Według *Opisania województwa poznańskiego* w 1841 r. Komorniki zamieszkiwało 120, a Bylin 170 osób⁴⁰.

W *Przechadzkach po mieście* Marceli Motty, nauczyciel, działacz społeczny, pisarz i znawca XIX-wiecznego Poznania, a zarazem szwagier Hipolita Cegielskiego, pisał:

[...] „Stosunki majątkowe, po śmierci ojca zaniedbane podczas długiej niepełnoletności a później skutkiem kilkoletnich przejść spiskowych i więziennych, może innych także nieznanymi mi okoliczności, pociągnęły za sobą sprzedaż dwóch wsi, których nazwiska nie pamiętam, i zmusiły go do pożegnania się z pięknymi Tulcami, tak iż znaczne pierwotnie dziedzictwo ograniczyło się w końcu na Komorniki pod Poznaniem [...]”⁴¹.

Henryk kształcił się początkowo w elitarnym gimnazjum Joachimstalskim w Berlinie (Joachimsthalsche Gymnasium), przerwał jednak naukę i wstąpił do armii pruskiej, jako artylerzysta w pułku gwardii zdobył stopień podchorążego, stopień porucznika zaś po przejściu do obro-

Portret Stanisława Kostki Ponińskiego (młodsze brata Józefa Adama) w mundurze stanowym Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Edward Gillern, 1838 r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Poni%C5%84ski [dostęp: 15.11.2023]

³⁵ <https://poznanskiehistorie.blogspot.com/2012/05/dzieje-poznanskiej-masonerii-czesc-2.html> [dostęp: 26.05.2023]

³⁶ Rafał T. Prinke, *Cnota dziwacka – właściciele Kórnik w kręgu poznańskich wolnomularzy*, s. 191–192, <https://journals.pan.pl/Content/113397/PDF/Prinke.pdf> [dostęp: 27.05.2023].

³⁷ Stanisław Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. I: 1815–1852, Poznań 1918, [https://pl.wikisource.org/wiki/Historia_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_\(1815%E2%80%931852\)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87](https://pl.wikisource.org/wiki/Historia_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_(1815%E2%80%931852)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87) [dostęp: 28.05.2023].

³⁸ Elżbieta Nejman, *Rodziny ziemiańskie i ich majątki w okolicach Szadku*, t. 22, „Biuletyn Szadkowski”, 2022, s. 171. <https://doi.org/10.18778/1643-0700.22.07> [dostęp: 27.05.2023].

³⁹ [https://pl.wikisource.org/wiki/Historia_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_\(1815%E2%80%931852\)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87](https://pl.wikisource.org/wiki/Historia_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_(1815%E2%80%931852)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87) [dostęp: 26.04.2023].

⁴⁰ L.P., *Opisanie województwa poznańskiego*, Paryż 1841, s. 105.

⁴¹ [https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_\(Poznaniu\),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV](https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_(Poznaniu),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV) [dostęp: 16.11.2023].

**FRAGMENT MAPY CESARSTWA NIEMIECKIEGO Z KOMORNIKAMI I OKOLICĄ Z 1877 R.
(Z WIDOCZNYMI WOKÓŁ DWORU PONIŃSKICH, NIEISTNIEJĄCYMI DZIŚ, STAWAMI)**

<https://maps.arcanum.com/de/map/northgermany-1877/?layers=112&bbox=1900422.7830295863%2C6858518.349075993%2C1912571.4932126615%2C6863128.457344442> [dostęp: 10.11.2023].

ny krajowej (landwery). 25.08.1834 r. w Jarosławcu odbył się ślub 26-letniego wówczas Henryka Ponińskiego i 16-letniej Emilii Julianny Zabłockiej herbu Łada⁴². W 1843 r. Henryk bez powodzenia starał się u władz pruskich o posadę starosty średzkiego (landrata). Był on członkiem Towarzystwa Rolniczego w Środzie, Średzkiego koła Czytelniczego, od 1841 r. Kasyna Polskiego, a od końca 1845 r. także elitarnego Towarzystwa Harciarskiego (Łowieckiego) w Poznaniu^{43,44}. Henryk uczestniczył w powstaniu listopadowym, a 21.01.1846 r., za namową szwagra, Apolinarego Stefana Kurnatowskiego, złożył przysięgę spiskową i brał udział w przygotowaniach Centralizacji Poznańskiej do powstania. Już w nocy z 5 na 6.02.1846 r. zdradził jednak w 40-stronnicowym raporcie pruskiemu radcy rządowemu do spraw wojska i policji w Poznaniu, Juliusowi von Minutolemu, plany powstania, przekazując mu przy tym pełną listę jego przywódców. Bez wnika-
nia w motywy tego czynu można zacytować znaną sentencję w formie nadanej jej przez Samuela Johnsona: „Droga do piekła wybrukowana jest dobrymi intencjami”. W wyniku ujawnienia przez Henryka nazwisk działaczy niepodległościowych aresztowano wszystkich wielkopolskich przywódców, zaplanowanego przez Towarzystwo Demokratyczne Polskie na noc z 21 na 22.02.1846 r., ogólnopolskiego powstania przeciw wszystkim trzem zaborcom. W wyniku tej denuncjacji doszło w Poznaniu jedynie do niewielkich rozruchów na Chwaliszewie, po czym powstanie upadło. Aresztowano 70 spiskowców, a następnie w Berlinie sądzono 254 powstańców, m.in. Ludwika Mierosławskiego, Karola Libelta i Walentego Stefańskiego, oraz licznych właścicieli pobliskich dóbr, w tym także szwagra Henryka (męża młodszej siostry Izabeli), Apolinarego Kurnatowskiego.

⁴² Teki Dworzaczka, *Metrykalnia Katolickie*, cz. 7, nr 50201 (Środa), <http://teki.bkpan.poznan.pl/search.php?section=2&single=1&fileno=1&page=12809> [dostęp: 28.05.2023].

⁴³ *Akta i czynności sądowe dotyczące się processu Polaków oskarżonych w roku 1847ym o zbrodnia stanu*, t. 1, Berlin 1847, s. 445, https://books.google.de/books?id=gUYuAAAYAAJ&pg=PA445&lpg=PA445&dq=henryk+poninski&source=bl&ots=zPDP1cGVjQ&sig=ACfU3U3F5324Vel6sxhjtNVK9AfV5lyTxQ&hl=de&sa=X&ved=2ahUKEwiMi4eT6Y-DyAhV__7sIHajUA3w4UBDoATAJegQIEBAD#v=onepage&q=henryk%20poninski&f=false [dostęp: 28.05.2023].

⁴⁴ Marceli Motty, *Przechadzki po mieście (Poznaniu)*, cz. IV, Poznań, 1890, [https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_\(Poznaniu\),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV](https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_(Poznaniu),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV) [dostęp: 28.05.2023].

Oskarżonych więziono w osławionym berlińskim więzieniu Moabit. W tzw. procesie berlińskim w 1847 r. ośmiu z nich zostało skazanych na śmierć przez ścięcie, 23 na dożywotne więzienie, 88 na długoletnie więzienie, a 134 zostało uniewinnionych. Wyroków nie wykonano, gdyż w Berlinie doszło do wybuchu rewolucji marcowej, w wyniku której skazani powstańcy objęci zostali amnestią polityczną. Szczególną tragedią procesu była śmierć (niespokrewnionego z Apolinarym) Wiktora Kurnatowskiego, który w więzieniu kilkunastoma ciosami noża w serce odebrał sobie życie⁴⁵.

W porozumieniu z Minutolim zdrada miała zostać zatuszowana. Dla zatarcia jej śladów aresztowany i sądzony z innymi był również Henryk Poniński. Początkowo więziony był w Poznaniu, następnie w Sonnenburgu i na końcu w Berlinie, już w marcu 1848 r. wyszedł jednak na wolność. W wyniku wyroku stracił on początkowo, jak i inni osądzeni, pruski tytuł szlachecki (według pruskiego prawa nie podlegało temu istniejące już potomstwo) i stopień porucznika. Na ratowanie swej ostatniej poważnie zadłużonej posiadłości w Komornikach, otrzymał jednak od pruskiego rządu dwie pożyczki, których spłaty prawdopodobnie nigdy od niego do końca nie wyegzekwowano⁴⁶. Poza tym, w odpowiedzi na prośbę o ułaskawienie, już w 1848 r. przywrócony został do stanu szlacheckiego. Po powrocie z więzienia wrócił do Komornik, gdzie zajmował się odtąd gospodarzeniem i sprawami rodzinnymi. Gdy denuncjacja wyszła nieoficjalnie na jaw, Henryk bojkotowany był w sferze życia towarzyskiego przez Polaków jako zdrajca. Próbował się zrehabilitować, wspierając w 1863 r. powstanie styczniowe. Do oficjalnego potwierdzenia zdrady doszło już po śmierci Henryka, po opublikowaniu *Pamiętników* Aleksandra Guttrego w 1891 r.⁴⁷, a następnie urzędowych raportów Minutolego ok. 1921 r.

Według spisu ludności z 1.12.1885 r. Komorniki zamieszkiwało 186, a Bylin 157 osób⁴⁸.

Henryk i Emilia mieli sześcioro dzieci, w tym trzech synów: Józefa Kazimierza, Juliana Kazimierza i Bronisława Arseniusza Gaudentego i trzy córki: Emilię, Helenę Eustachię Eleonorę i Jadwigę Romanę. Oprócz syna Juliana Kazimierza wszystkie pozostałe dzieci zmarły w młodym wieku. Końcowe lata życia Henryk spędził z żoną i wnukiem po zmarłej córce w Poznaniu, a po śmierci żony u syna Juliana w Komornikach, gdzie zmarł 5.09.1888 r. Pochowany został w rodzinnym, nieistniejącym dziś grobowcu Ponińskich na cmentarzu w swych ukochanych Tulcach 7.09.1888⁴⁹.

Dwa lata po jego śmierci Marceli Motty wspominał:

[...] „Na stare lata, oddawszy Komorniki drugiemu synowi, którego szczęśliwie ożenił, osiadł pan Henryk tutaj w Poznaniu, gdzie, wraz z żoną, oddali się oboje wychowaniu małego wnuczka, z tem większą miłością i poświęceniem, że to była sierotka po zmarłej córce, wątpła bardzo i od natury nieco upośledzona. Rozczuliło mnie nieraz, gdy go spotkałem prowadzącego troskliwie za rękę tego chłopczyka, który z trudnością tylko chodził. Nie był to już ów pan Henryk z dawniejszych czasów, jak go pamiętałem, zwinny, pełen życia i ruchu w rozmowie, czasami porywczy i wybuchowy; wiek, przykre doświadczenia i kłopoty podziały na niego, ale zachował do ostatniej chwili tę łatwość, dworskość i życzliwość w obejściu, które znajomym bliższe z nim stosunki uprzyjemniały. Śmierć żony, przed czterema laty, zadała mu cios ostateczny, którego umysł jego i organizm przemódz nie mogły; opuścił Poznań, schronił się na wieś do syna, gdzie w zaciszu, zdala od obcych, złamany na siłach, dwa lata temu, życia dokonał [...]”⁵⁰.

⁴⁵ <http://www.merkuriusz.com.pl/index.php/component/k2/item/586-miel%C5%BCy%C5%84ski-1804-1872> [dostęp: 28.05.2023].

⁴⁶ https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/E7EKCT7NFI3AQ6IDPB72RWGQMKDFOVYH?query=Poninski&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=20&_=1624125267233&viewType=list&firstHit=Z5JVT7UIK-BLPT7BN5U2P52O2F3DNMXJF&lastHit=lasthit&hitNumber=29 [dostęp: 28.05.2023].

⁴⁷ Aleksander Guttry, *Pamiętniki ś. p. Aleksandra Guttrego z lat 1845, 46, 47*, Poznań 1891.

⁴⁸ Arbeitsgemeinschaft Ostdeutscher Familienforscher, Kreis Schroda, <https://agoff.de/?p=100755> [dostęp: 17.09.2022].

⁴⁹ Grobowiec zlikwidowany został prawdopodobnie w drugiej połowie lat 70. XX wieku.

⁵⁰ [https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_\(Poznaniu\),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV](https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_(Poznaniu),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV) [dostęp: 16.11.2023].

Najstarszy syn Henryka i Emilii, Józef Kazimierz, był absolwentem seminarium duchownego w Warszawie. Zginął 2.03.1863 r. w powstaniu styczniowym w walkach pod Mieczownicą⁵¹, lub według innego źródła pod Dobrosołowem, w gm. Kazimierz Biskupi⁵². 12.03.1863 r. w „Dzienniku Poznańskim” ukazała się następująca wiadomość:

„W dniu 16 marca b.m. o godz. 11 z rana odbędzie się nabożeństwo żałobne w Tulcach za ś.p. Józefa Ponińskiego, poległego 2 marca pod Mieczownicami w Królestwie Polskim. O czym jego krewnym, przyjaciołom i znajomym donosi stroskana rodzina”⁵³.

Marceli Motty wspominał:

[...] „Pamiętam tego Józefka, bo go często widywałem, gdy tutaj do szkół chodził; był to dobry i łagodny chłopiec, którego w wyższej klasie niepokoić zaczęły szlachetne fantazje; z tego powodu, gdy w Warszawie za Aleksandra II rozbudził się tak silnie duch patriotyczny, wyprosił sobie u rodziców, aby go tam posłali, a marząc o poświęceniu się ludzkości i uwielbiając arcybiskupa Fełińskiego, wstąpił do seminarium duchownego. Niedługo tam jednak dosiedział; zaczęły się tworzyć oddziały, tu i owdzie krew się polała, zrzucił więc rewerendę, wpadł do Poznania po pozwolenie i błogosławieństwo rodziców; pożegnał się tutaj, jakby przeczuciem powodowany, ze znajomymi, nie zapomniawszy o mnie, i przyłączył się do partyi, którą doktor Okoniewski przez granicę przeprowadził. Wkrótce potem powiadano mi, że pod Dobrosołowem znalazł się biedaczek w mocnym ogniu i gdy się tam oddział Kaźmierza Mieleckiego cofać zaczął, zostało ich kilkunastu biegających i strzelających, żeby odwrót zasłonić i nacierającą rotę moskiewską wstrzymać. Między nimi jednym z najuporczywszych był Józef Poniński; zdawało się, że zginąć pragnie i zginął. Leży tam pod mogiłą razem z tymi, co poszli za jego przykładem. Możesz sobie wystawić boleść rodziców; liczył on lat niespełna dwadzieścia [powinno być niespełna trzydzieści!], pierwszy im się urodził i pierwszy ich opuścił [...]”⁵⁴.

Drugim synem był późniejszy właściciel Komornik, Julian Kazimierz, trzecim, mieszkający w Ameryce Północnej a później w Australii i zmarły w wieku 34 lat – Bronisław Arseniusz Gaudenty Poniński⁵⁵.

W 1868 r. (według innych źródeł w 1880 r.) ostatnim dziedzicem Komornik z rodu Ponińskich został **Julian Kazimierz** (ur. 22.03.1837, Tulce – zm. 7.04.1927, Łaszczyn). Julian był od 17.09.1866 r. małżonkiem Marii Szczanieckiej herbu Ossoria (ur. 21.09.1842, Łaszczyn – zm. 1.01.1912, Łaszczyn), miał z nią pięć córek: Józefę Joannę Marię, Marię Emilię Barbarę, Jadwigę Augustynę Hieronimę, Elżbietę Marię Norbertę i Zofię Mariannę Michalinę, oraz dwóch synów: Marcelego i zmarłego zaraz po urodzeniu Ignacego.

Dwa lata po śmierci Henryka, w 1890 r., prawdopodobnie nadal zadłużone Komorniki wraz z folwarkiem Bylinem przeszły w drodze sprzedaży na 55 lat w ręce niemieckie, a rodzina Ponińskich przeniósła się do rodzinnej miejscowości Marii Szczanieckiej, do Łaszczyna.

Portret Józefa Ponińskiego, kapłana.

Fotostudio Zeuschner, Poznań.

<https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/25203/jozef-poninski> [dostęp: 6.12.2022].

⁵¹ Hipolit Stupnicki, *Imionospis poległych i straconych ofiar powstania roku 1863 i 1864*, Lwów 1865, s. 65.

⁵² *Polski Słownik biograficzny*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 530.

⁵³ „Dziennik Poznański”, 12.03.1863, s. 3.

⁵⁴ [https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_\(Poznaniu\),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV](https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_(Poznaniu),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV) [dostęp: 16.11.2023].

⁵⁵ *Polski Słownik biograficzny*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 530.

3.05.1890 r. w „Gazecie Toruńskiej” nr 101⁵⁶ ukazała się następująca informacja:

„– **Sprzedaż wsi.** Pani Marya Ponińska sprzedała swe dobra rycerskie Komorniki, położone w powiecie średzkim, wraz z folwarkiem Bylinem właścicielowi dóbr Franciszkowi Beyme, Niemcowi”.

PONIŃSCY – WŁAŚCICIELE KOMORNIK OD KOŃCA XVII W. DO 1890 R. (NA PODSTAWIE SŁOWNIKÓW BIOGRAFICZNYCH I DOKUMENTÓW)

WŁAŚCICIELE

Marceli Poniński
(6.01.1749, Szyszyn/Ślesin – 27.09.1816, Września)

Apolonia z d. Jaraczewska (4.02.1760–5.08.1800)
(małżeństwo od ok. 1777 do ok. 1778 r.)

Rozalia z d. Grudzielska (ok. 1760 lub 1762–1792)
(małżeństwo od ok. 1778 do 1792 r.)

Wiktoria z d. Grudzielska (1750 lub 1760–1827)
(małżeństwo od 1794 do 1816 r.)

Józef Adam Tomasz Poniński
(19.12.1778, Września – 18.03.1829, Prusinowice)

Julianna z d. Zabłocka
(1774, Jarosławiec – 24.03.1830, Poznań)

Henryk Jan Kazimierz Poniński
(11.11.1808, Poznań, Września lub Lipce – 5.09.1888, Komorniki)

Emilia Julianna z d. Zabłocka
(30.06.1818, Jarosławiec – 4.01.1886, Komorniki)

Julian Kazimierz Poniński
(22.03.1837, Tulce – 7.04.1927, Łaszczyn)

Maria Jadwiga Józefa z d. Szczaniecka
(21.09.1842, Łaszczyn – 1.01.1912, Łaszczyn)

DZIECI WŁAŚCICIELI

▶ **Józef Adam Tomasz (1778–1829)**

▶ Stanisław (1779–1847)

▶ Anna (1780–?)

▶ Maria Teresa (1787–1788)

▶ Kazimierz (1789–1802)

▶ Franciszek (1791–?)

▶ Antoni Napoleon (1804–1834+)

▶ Kazimierz (1805–?)

▶ Walentyna (1807–?)

▶ **Henryk Jan Kazimierz (1808–1888)**

▶ Klementyna (1811–?)

▶ Izabela Melania Wiktoria (1814–1899)

▶ Zygmunt (1815–?)

▶ Józefa Wiktoria (1818–1871)

▶ Józef Kazimierz (1835–1863)

▶ **Julian Kazimierz (1837–1927)**

▶ Emilia (1840–1860)

▶ Helena Eustachia Eleonora (1841–1876)

▶ Jadwiga Romana (1843–1879)

▶ Bronisław Arseniusz Gaudenty (1847–1881)

▶ Józefa Joanna Maria (1867–1926)

▶ Maria Emilia Barbara (1868–?)

▶ Jadwiga Augustyna Hieronima (1870–)

▶ Elżbieta Maria Norberta (1872–?)

▶ Zofia Marianna Michalina (1873–1876)

▶ Marceli (1874–?)

▶ Ignacy (1879–1879)

⁵⁶ Także „Dziennik Poznański”, 2.05.1890.

Herb Łódzia: Czy istniał związek między Komornickimi i Ponińskimi?

Według badaczy zajmujących się heraldyką^{57,58} herby używane były początkowo jako nazwiska, dopiero z czasem, gdy rody znacznie się rozrosły i rozgałęziły, zaczęły przyjmować nazwiska od dóbr dziedzicznych. I tak według nich, przodkowie wszystkich rodzin, używających Łodzi jako herbu, zwali się początkowo Łodziami lub Łodzicami, z łacińskiego także Navis albo Nawa.

Herb opisany został następująco:

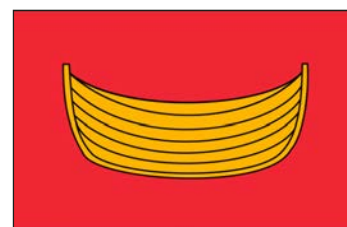
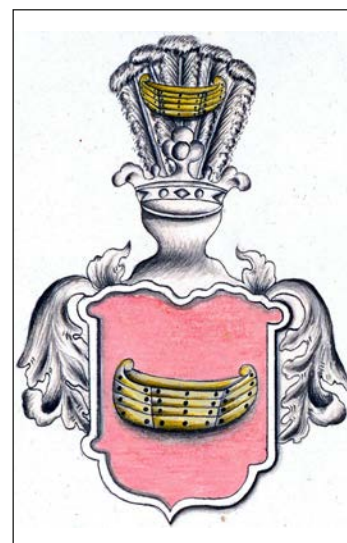
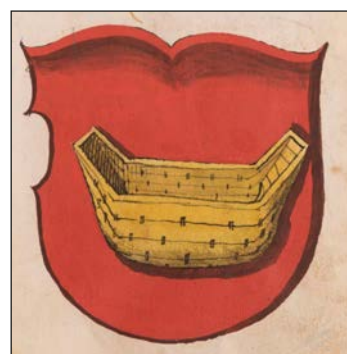
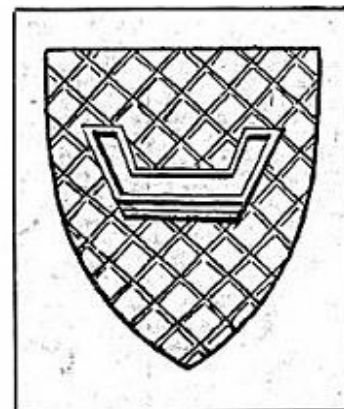
„Łódzia [łódź] żółta czy złota w polu czerwonym, jakby po krwi nieprzyjacielskiej płynąca, bez żagłów i masztu, coś na kształt barki, na głębokich jednak rzek przebycie zdolna. Klejnot: pawie pióra, a na nich łódź takiegoż kształtu”⁵⁹.

Z herbami związane były liczne podania i legendy, także z herbem Łódzia. Według jednej z nich pochodzi on z mitycznych czasów (mitologia grecka) i powiązany jest z wyprawą Jazonu statkiem Argo po złote runo. Wśród towarzyszących Jazonowi wojowników byli bowiem ponoć także dawni sąsiedzi Greków – Sarmaci, od których, także tylko według legend, pochodziła polska szlachta. Według innego podania herb ten pochodzi z późniejszych już czasów od greckich i rzymskich władców, których część (w tym ród Łodziów) udała się do Czech, a w późniejszych, chrześcijańskich już czasach z Czech do Polski. Inne, już nieco wiarygodniejsze legendy, łączyły herb Łódzia z dawnymi wyprawami zamorskimi Słowian.

Herb Łódzia wymieniony został w najstarszym zachowanym do dziś polskim herbarzu sporządzonym przez Jana Długosza: *Insignia seu clenodia Regis et Regni Poloniae* z lat 1464–1480. Według historycznych źródeł pochodzi on z X wieku, jego wizerunek pieczętny (wojewody kaliskiego Wojciecha) z 1313 r., a zapis z 1411 r. Zachowane najstarsze dokumenty zaś z XV wieku, czyli z okresu panowania dynastii Piastów⁶⁰.

Z biegiem czasu prawo do pieczętowania się Łodzią posiadały przynajmniej 163⁶¹ (według Tadeusza Gajla 277)⁶² rody polskie, zwane rodami herbowymi lub herbownymi.

Zjawisko używania tego samego herbu przez wiele, niekiedy nawet kilkaset rodzin o różnych nazwiskach, będących zarówno odgałęzieniami jednego rodu rycerskiego, jak i rodów ze sobą niespokrewnionych, a powiązanych jedynie prawnie, np. przez adopcję herbową, ogranicza się na heraldykę polską. W innych krajach Europy, gdzie grupy szlacheckie były w porównaniu z ilością szlachty polskiej niewielkie, pojęcie „herbowi” czy też „herbowni” nie istniało.

⁵⁷ Kasper Niesiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1841, s. 252.

⁵⁸ Aleksander Czołowski, *Herbarz Polski*, t. II, Lwów 1859, s. 119.

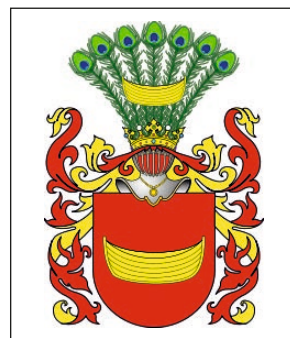
⁵⁹ Kasper Niesiecki, *Herbarz Polski*, s. 250–251.

⁶⁰ [https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81odzia_\(herb_szlachecki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81odzia_(herb_szlachecki)) [dostęp: 17.09.2022].

⁶¹ https://www.flaggenlexikon.de/flagiherby/lodzia_flaga_herb_szlachta_m.htm [dostęp: 17.09.2022].

⁶² Tadeusz Gajl, *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007, s. 406–539.

Zarówno Komorniccy, jak i późniejsi właściciele Komornik – Ponińscy – używali herbu Łodzia, nie musi to jednak świadczyć o pokrewieństwie tych dwóch rodzin. W pierwszych dokumentach dotyczących właścicieli Komornik nie używano ani nazwiska, ani herbu. Posługiwano się wyłącznie imionami w połączeniu z dobrami dziedzicznymi, od których dopiero później wykształciły się nazwiska. Tak więc w dokumencie z 1387 r. występuje wdowa Dobka i jej dwaj synowie, Janek i Bodzęta z Komornik. W późniejszych dokumentach dotyczących tychże braci, Janka i Bodzęty, od nazwy wsi dziedzicznej utworzono nazwisko Komorniccy. Herb Łodzia występuje dopiero w nawiązaniu do trzeciej generacji udokumentowanych właścicieli Komornik (XV wiek), do wnuków Dobki.

Ponińscy herbu Łodzia są rodziną wielkopolską, wywodzącą się ze wsi Ponino w pow. kościańskim. Protoplastą rodu jest Jan z Ponina, występujący w aktach ziemstwa poznańskiego w 1387 r.⁶³ Najpóźniej w XVII wieku rodzina podzieliła się na dwie linie, z których zaczęły powstawać coraz to inne, nowe rozgałęzienia. Ród wzbogacił się znacznie w czasach rozbiorów Polski w XVIII wieku, jedna z jej linii otrzymała wtedy tytuł książęcy (Adam⁶⁴ i Kalikst⁶⁵), a w XVIII i XIX wieku aż dwie linie tytuł hrabiowski. Żaden z właścicieli Komornik tytułu książęcego ani hrabiowskiego jednak nie posiadał.

⁶³ *Polski Słownik Biograficzno-Genealogiczny (materiały)*. Baryan, listopad 2012. Źródła: Dw. Teki; Kos. I; Nies. VII; Urus. XIV, s. 333–341.

⁶⁴ Znany jako powiązany z Prusami i Rosją marszałek konfederacji z 1773 r., umożliwiającej dojście do skutku Sejmu Rozbiorowego. *Polski Słownik Biograficzno-Genealogiczny (materiały): PAB–Qui*. Baryan, listopad 2012, s. 116, <https://drive.google.com/file/d/0BwsVM1qLo3R2RTEwRnYwR01JTDQ/edit> [dostęp: 10.08.2021].

⁶⁵ <https://drive.google.com/file/d/0BwsVM1qLo3R2RTEwRnYwR01JTDQ/edit?resourcekey=0-SNMRsfTxIzu0JuSzfTV5IQ> [dostęp: 10.08.2021].

Beyme/od 27.1.1906 von Beyme: od 1890 do 1945 r.

W 1890 r. 28-letni wówczas niemiecki rolnik **Ernst Friedrich Beyme** (ur. 22.04.1862 – zm. 12.03.1925) nabył od Juliana i Marii Ponińskich dobra Komorniki wraz z Bylinem.

Ernst Friedrich był jednym z sześciu synów urodzonego w Hamburgu i mieszkającego aż do śmierci w Porążynie (niemiecka nazwa Eichenhorst) Franza Heinricha Beyme i Emmy z domu Sander. Nowy właściciel Komornik i Bylina był właścicielem fideikomisowym. Oznacza to, że użytkował niezbywalny i niepodzielny majątek, należący do fundacji rodzinnej, którego użytkowanie przechodzić miało w linii prostej z ojca na najstarszego syna.

27.01.1906 r., w dniu 47. urodzin cesarza Wilhelma II i na wyraźne jego życzenie, Ernst Friedrich wraz z dwoma braćmi, Heinrichem i Gustavem Wilhelmem, został nobilitowany. Od tej pory bracia używali nazwiska von Beyme. Zarówno Ernst (właściciel Komornik)⁶⁶, jak i jego dwaj bracia, Heinrich (właściciel Rudnika na Śląsku)⁶⁷ oraz Gustav Wilhelm (właściciel Sielinka)⁶⁸, zgromadzili na terenach wschodnich województw Prus wielkie majątki ziemskie, każdy o łącznej powierzchni ponad 2000 hektarów, i przekształcili je w folwarki⁶⁹. Także czwarty brat Ernsta, Friedrich Wilhelm (właściciel Włoskiejewek), wszedł na początku XX wieku w okolicach Poznania w posiadanie ponad 1000 hektarów i został nobilitowany w 1913 r.^{70,71} W latach 1871–1918 w Prusach (istniejącej od 1871 r. części Cesarstwa Niemieckiego) nobilitowanych zostało łącznie 1129 osób⁷². Nie zostali nobilitowani dwaj pozostali bracia Ernsta Friedricha, Franz (właściciel Orłowa)⁷³ i Wilhelm, oraz starsza siostra, Minna. Druga siostra, Emmy, uzyskała nobilitację przez małżeństwo z oficerem Archibaldem von Stechow⁷⁴.

Ernst Friedrich von Beyme i jego o 10 lat młodsza żona Mathilde (Tilly) z domu Bödecker mieli troje w Komornikach urodzonych dzieci: Walthera Franza Ludwiga (ur. 31.01.1893 r.), Mathilde Minne Georgie Julie (Hilde, ur. w 1896 r.) oraz Ernsta-Hermanna Gustava (ur. w 1901 r.).

Liczba ludności Komornik stopniowo wzrastała. Według spisu ludności z 1.12.1905 r. Komorniki zamieszkiwało 298, Bylin 158 osób⁷⁵, a według spisu z 1.12.1910 r. Komorniki 307, a Bylin 161 osób⁷⁶.

W 1909 r. Ernst Friedrich nabył w pobliżu Berlina (Brandenburgia) majątek rycerski z zamkiem Rauschendorf. 30.01.1922 r. zamek został zniszczony przez wielki pożar, ale już w 1923 r. odbudowany według projektu znanego berlińskiego architekta Ernsta Paulusa. Rodzina von Beyme straciła zamek w 1945 r. Od 1946 do 1989 r. budynek był własnością publiczną, następnie własnością gminy Sonneberg. Od 2007 r. jest ponownie w rękach oficjalnie nieznanymi prywatnymi właścicielami⁷⁷.

⁶⁶ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/YDHTR3NKPNTZTNEHBK7BX2SD3IFM2XZJ?query=ernst+beyme&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=KBAPAWVX4LUT6T6EW-56WE57NNRS57RCS&lastHit=lasthit&hitNumber=4> [dostęp: 21.04.2023].

⁶⁷ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/INRIAGK62SZSSX3ERJJQBHWEUSXBO4C7?query=heinrich+beyme&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=INRIAGK62SZSSX3ERJJQBHWEUSXBO4C7&lastHit=lasthit&hitNumber=1#> [dostęp: 21.04.2023].

⁶⁸ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/7QITMSEGG5FAKM4BARGRF74G6RN7UWT3?query=gustav+beyme&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=7QITMSEGG5FAKM4BARGRF-74G6RN7UWT3&lastHit=lasthit&hitNumber=1> [dostęp: 21.04.2023].

⁶⁹ Folwarki stanowiły formę gospodarstwa rolnego lub rolno-hodowlanego, nastawionego na produkcję zbóż i innych produktów agrarnych przeznaczonych na sprzedaż, wykorzystującego pracę robotników najemnych.

⁷⁰ Daniel Benedikt Stienen, *Landownership between Nationalization and De-Liberalization: Changes in Prussian Property Regimes, 1886–1914*, „ZfO JECES” 69(2020, 3) s. 366.

⁷¹ Ennoblement of Ernst Friedrich, Heinrich, and Gustav Beyme, 1906, in: GStA PK, I. HA Rep. 176, no. 975–977.

⁷² <https://de.wikipedia.org/wiki/Nobilitierung> [dostęp: 10.04.2021].

⁷³ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/CVJEVVWNWR537HTLN6EQBAW73ZSSXVJT?query=beyme+orlowo&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=CVJEVVWNWR537HTLN-6EQBAW73ZSSXVJT&lastHit=lasthit&hitNumber=1> [dostęp: 21.04.2023].

⁷⁴ https://www.myheritage.com/name-directory/b_0032_0030_0028 [dostęp: 10.04.2021].

⁷⁵ Arbeitsgemeinschaft Ostdeutscher Familienforscher, Kreis Schroda, <https://agoff.de/?p=90979> [dostęp: 10.11.2023].

⁷⁶ <https://www.gemeindeverzeichnis.de/gem1900/gem1900.htm?posen/schroda.htm> [dostęp: 10.04.2021].

⁷⁷ <https://www.gransee.de/tourismus-sport-kultur/sehenswuerdigkeiten/schloesser-und-herrenhaeuser/schloss-rauschen-dorf/> [dostęp: 4.12.2023].

Po śmierci ojca, w 1925 r., właścicielem Komornik i Bylina został Walther. **Walther Franz Ludwig von Beyme** (ur. 31.01.1893 – zm. 1945) kształcił się od 1911 r. w Akademii Wojskowej w miejscowości Brandenburg. Około 1916 r. ożenił się z Ilsa Leni von Zimmermann (ur. 7.09.1897 – zm. 9.10.1954). Był, jak i wielu innych mieszkańców Komornik i Bylina, weteranem I wojny światowej. W okresie międzywojennym udzielał się w organizacjach zrzeszających Niemców na terenach II Rzeczypospolitej. Należał do „Organizacji naczelnej Niemców w Wielkopolsce i na Pomorzu” działającej pod nazwą „Deutsche Vereinigung in Westpolen (DVW)”, gdzie był prezesem koła i sekretarzem zarządu powiatowego z siedzibą w Poznaniu. Poza tym należał do organizacji weteranów I wojny światowej narodowości niemieckiej, zamieszkałych w zachodniej Polsce, zrzeszonych w szeregach działającego w Poznaniu Związku Hindenburga (Hindenburgbund – HB). W ramach tego zrzeszenia uczestniczył aktywnie w pierwszej połowie lat dwudziestych w ćwiczeniach wojskowych na terenie Rzeszy⁷⁸. Walther służył podczas II wojny światowej w jednostce „General Kommando Posen” i w 1942 r. otrzymał, wprowadzone z inicjatywy Artura Greisera, „Odznaczenie honorowe Kraju Warty” („Ehrenzeichen des Reichsgaues Wartheland”) z listy 2a, obejmującej działaczy niemieckich z okresu polskiego (Deutsche Aktivisten aus polnischer Zeit).

W artykule opublikowanym w „Kurjerze Poznańskim” z 6.07.1935 r. na stronie 4 pod tytułem *Najsilniejsza organizacja Niemców polskich. Jak działa „Deutsche Vereinigung”* zamieszczono informacje o zorganizowaniu w Komornikach przez Walthera von Beyme uroczystości majowej dla członków pobliskich grup lokalnych.

„Grupy lokalne „Deutsche Vereinigung”

Powiat Poznań. [...] Niedawno grupy Poznań [z dosyć silną grupą młodzieży], Swarzędz, Komorniki, Kamionki (pow. śremski) [grupa z własną orkiestrą], Dominowo (pow. średzki) i Trzek (pow. średzki) brały wspólnie udział w „Maifeier” w parku w Komornikach, własności p. v. Beymego, prezesa grupy poznańskiej”.

Według dokumentów Wydziału Rolnictwa i Reform Rolnych Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu⁷⁹ powierzchnia majątku Walthera von Beyme w Komornikach wynosiła w 1933 r. ponad 570 ha.

Według informacji Mathildy von Beyme w skład „osiedla właściciela” wchodziły: jednopiętrowy murowany dwór z przybudówką i werandą liczący, oprócz znajdującej się na parterze kuchni z przynależnościami, 22 pokoje z przynależnościami, 13 murowanych domów dla służby, 30 budynków gospodarczych drewnianych i 3 murowane. Gospodarstwo rolne od początku prowadzone było przez administratora, zawodowego rolnika, sprawami finansowymi zajmował się zaś Walther von Beyme. Stan dworu określony został jako bardzo dobry, a pozostałych budynków jako bardzo dobry lub dobry.

Walther miał dwoje dzieci, syna Ernsta Friedricha (ur. 22.12.1918 r.) i córkę Wilhelme (Helme), (ur. 10.12.1919 r.). Według dostępnych dokumentów Ernst Friedrich należał w czasie II wojny światowej do SS i sprawował funkcję adjutanta w jednostce ochotników SS „Niederlandy” (SS-Freiwilligen Legion „Niederlande”), gdzie zginął 11.08.1942 r., mając 24 lata⁸⁰.

Na wieść o zbliżających się wojskach radzieckich Walther von Beyme wraz z rodziną opuścił Komorniki w kierunku Berlina. Według informacji opublikowanych przez Akademię Wojskową w Brandenburgu zginął on w grudniu 1945 r. w rosyjskiej niewoli w miejscowości Barowitschi (Боровичи), a według źródeł Niemieckiego Związku Ludowego Opieki nad Grobami Wojennymi poległ w okolicach Międzyrzecza i został wpisany do księgi pamiątkowej cmentarza w Glinnej – Starym Czarnowie⁸¹. Po ucieczce reszty rodziny dalej na zachód, w innej posiadłości rodziny von Beyme, w zamku Rauschendorf, pozostała wdowa po Ernstcie – Mathilde von Beyme. Pomimo usilnych prób nie udało się jej zatrzymać majątku i we wrześniu 1945 r. rodzina została wywłaszczona. Mathilde zmarła

⁷⁸ Dariusz Matelski, *Niemcy w Polsce w latach 1919–1939*, „Historia” 187, Poznań 1997, s. 99, 297, 454.

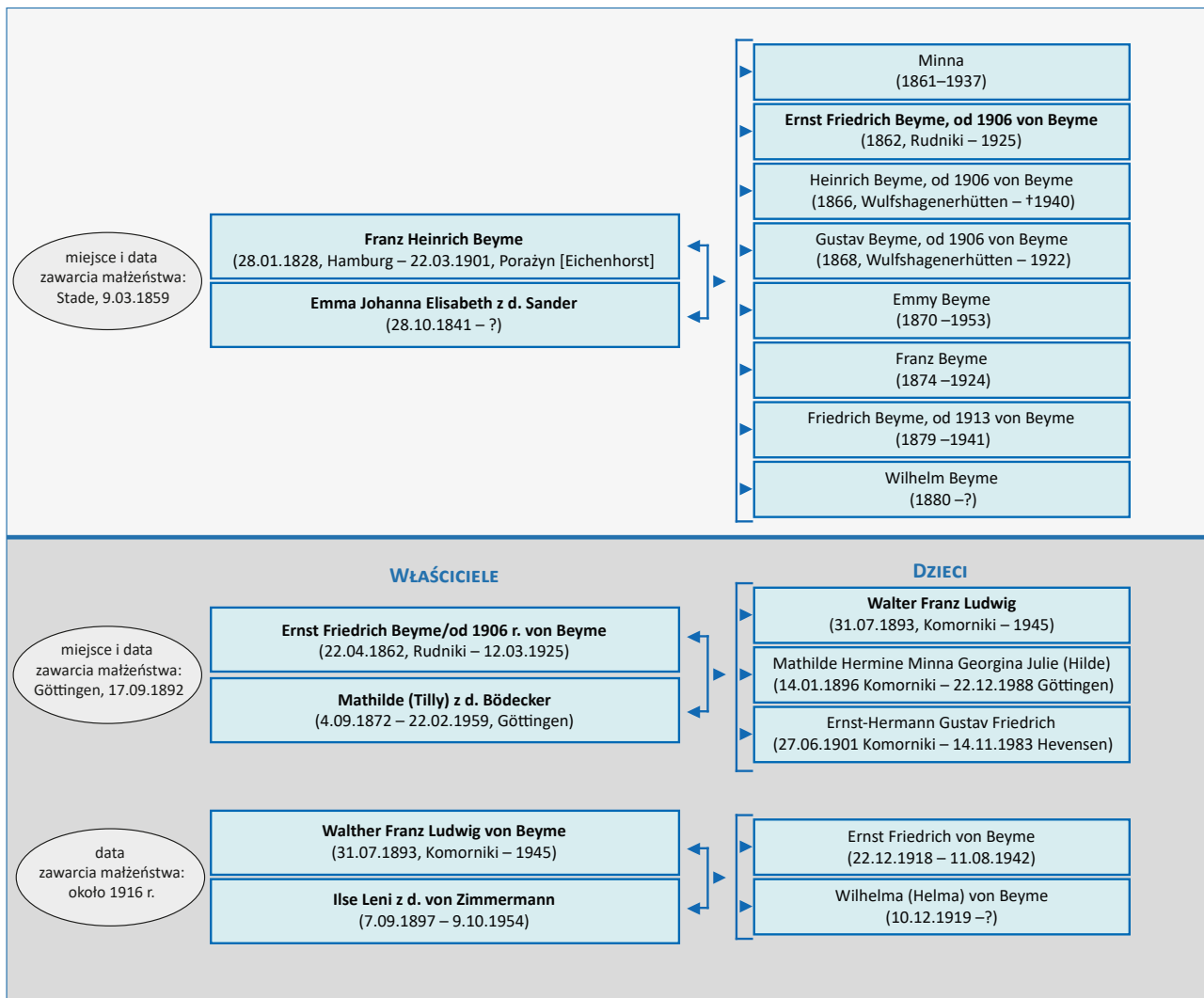
⁷⁹ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/1043997> [dostęp: 4.12.2023].

⁸⁰ <https://wennallebruderschweigen.blogspot.com/p/folgende-teilnehmer-des-6.html> i <https://www.militaria-fundforum.de/forum/index.php?thread/902698-4-ss-infanterie-regiment-ostmark-besitzzeugniss/> [dostęp: 12.04.2023].

⁸¹ http://www.denkmalprojekt.org/2013/brandenburg-a-d-havel_ritterakademie_1715-1871_wk1_wk2_br.html [dostęp: 10.04.2021].

w 1959 r. w Getyndze. Córka Helma pracowała po wojnie we Freiburgu jako sekretarka urzędnika lekarskiego (Amtsarztsekäterin), ze związku z nieznanym bliżej Joe Marxem miała córkę Dietlind von Beyme (ur. 6.11.1947 – zm. 2003), późniejszą bibliotekarkę w Urzędzie Energii Atomowej UN w Wiedniu⁸².

**LINIA WŁAŚCICIELI KOMORNIK (1890–1945) BEYME/OD 27.01.1906 R. VON BEYME
(NA PODSTAWIE DOKUMENTÓW I TABLIC GENEALOGICZNYCH ONLINE)**

Ważne wydarzenia

Prawdopodobnie w drugiej połowie XIX wieku (po raz pierwszy na mapie z 1870 r.) między Komornikami i Tulcami powstał folwark Zadęby, który (widoczny jeszcze na mapie z 1940 r.) po wojnie zniknął. Na rzeczce między Komornikami i Tulcami znajdował się niegdyś młyn, którego pozostałości w postaci drewnianych pali widoczne były jeszcze w latach 60., 70., 80.⁸³

Na początku XX wieku miały miejsce dwa istotne dla wioski wydarzenia: 23.06.1902 r. otwarta została linia kolejki wąskotorowej Poznań Kobylepole – Środa Wielkopolska, ze stacją w Komornikach, oraz powstała pierwsza w historii wsi szkoła. Data powstania szkoły jest nieznana, jej budynek po raz pierwszy widnieje na mapie z 1911 r., powstała zatem przed 1911 r.

⁸² <https://www.genealogieonline.nl/de/stammbaum-trummler-und-zeller/I680190.php> [dostęp: 10.04.2021].

⁸³ Józef Pieprzyk, *Miasta i gminy województwa poznańskiego*, Poznań 1978, s. 89.

Komorniki w okresie powojennym

Województwo poznańskie w czasach powojennych kilkakrotnie zmieniło swoje granice. Formalnie powstało ono 22.08.1944 r., faktycznie jednak zorganizowane zostało po przejściu linii frontu, 25.09.1945 r. W 1946 r. objęło swym obszarem przedwojenne województwo poznańskie oraz część Ziemi Odzyskanych, przez co stało się, aż do następnej reformy administracyjnej w 1950 r., największym województwem kraju. W podziale administracyjnym Polski istniały w województwach powiaty i gminy, a jako jednostki pomocnicze gmin, gromady. Według *Informatora adresowego miast i gmin wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej z 1946 r.*⁸⁴ gmina wiejska Kleszczewo należała po wojnie do powiatu średzkiego, a jej siedziba znajdowała się w Komornikach.

29.09.1954 r. zreformowano podział administracyjny wsi i wprowadzono na miejsce 2994 gmin jako najmniejsze jednostki administracyjne 8789 gromad. Od tego roku Komorniki nie należały już do gromady Bylin ze zniesionej właśnie gminy Kleszczewo, lecz do gromady Tulce. W 1968 r. gromada Tulce została zniesiona a cały jej obszar przyłączony do gromady Kleszczewo⁸⁵.

W 1973 r. zlikwidowano gromady i przywrócono dawny podział na gminy. Znow powstała istniejąca do dzisiaj gmina Kleszczewo.

W wyniku reformy administracyjnej w 1975 utworzono 49 województw i dotychczasowy trójstopniowy podział administracyjny kraju na województwa, powiaty i gminy zastąpiono dwustopniowym na województwa i gminy, podział ten obowiązywał aż do końca 1998 r. Województwo poznańskie podzielone zostało na województwa: poznańskie, kaliskie, konińskie, leszczyńskie i pilskie, część Ziemi Odzyskanych przyłączona została zaś do województw gorzowskiego i zielonogórskiego.

Badacz historii regionu, Józef Pieprzyk, opisał w 1978 r. gminę Kleszczewo następująco:

„Gmina liczy 15 osad, wchodzących w skład 10 sołectw:

1. Bylin (dawniej Bylino) z Komornikami; 2. Gowarzewo z Szewcami i Taniborzem; 3. Kleszczewo z Bugajem i Lipowcem; 4. Krzyżownicy z Nagrałowicami; 5. Krerowo; 6. Markowice; 7. Poklatki; 8. Śródka; 9. Tulce; 10. Zimin”

O nader skromnym życiu kulturalnym gminy Kleszczewo w latach 70. Józef Pieprzyk pisał:

„Życie kulturalne. Biblioteka gminna z 1 filią i 8 punktami bibliotecznymi w 1975 r. posiadała 12,8 tys. książek. Brak tu kina. Nie ma też żadnej czynnej placówki kulturalno-oświatowej. Co roku w pierwszych dniach września w tuleckim kościele parafialnym odbywa się odpust, na który ciągną katolicy z okolic, a także Poznania”⁸⁶.

W Komornikach istniał w tym czasie sklep spożywczo-przemysłowy, a w jednym z pomieszczeń na parterze mocno już podniszczonego budynku dworskiego – klubo-kawiarnia. Także kino objazdowe omijało zwykle tę małą miejscowość, skupiając się na większych wioskach. Na mocy reformy z 1973 r. o powołaniu zbiorczych szkół gminnych zlikwidowana została czteroklasowa szkoła podstawowa, a następnie także mieszczące się w dawnym budynku szkoły punkt biblieczny oraz przedszkole.

W *Inwentaryzacji krajoznawczej gminy Kleszczewo z 1989 r.* zanotowano:

„Oprócz przemysłu rolnego brak tutaj [w gminie] zakładów przemysłowych. W r. 1988 istniało w gminie 67 zakładów rzemieślniczych, zatrudniających 136 osób. Były 3 urzędy pocztowe, a połączenia telefoniczne miało zaledwie 49 abonentów (jest to jeden z najniższych wskaźników w regionie). Do 3 szkół uczęszczało 645 uczniów, a do przedszkoli – 187 dzieci”⁸⁷.

⁸⁴ *Informator adresowy miast i gmin wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 1, Warszawa 1948, szp. 135.

⁸⁵ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Tulce_\(gromada\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Tulce_(gromada)) [dostęp: 21.04.2023].

⁸⁶ Józef Pieprzyk, *Miasta i gminy województwa poznańskiego*, Poznań 1978, s. 89.

⁸⁷ Paweł Anders, *Inwentaryzacja krajoznawcza gminy Kleszczewo*, Poznań 1989, s. 7.

W 1990 utworzono jako pomocnicze jednostki wojewódzkich organów administracji rządowej ogólnej 254 urzędy rejonowe, których liczba w następnych latach wzrosła do 268. Stanowiły one instytucjonalną bazę przywróconych z dniem 1.01.1999 r. powiatów. Od reformy administracyjnej w 1999 r. gmina Kleszczewo wraz z Komornikami wchodzi w skład powiatu poznańskiego^{88,89}.

Gmina Kleszczewo obejmuje obecnie 16 miejscowości z przyległościami, w tym 14 sołectw:

1. Bugaj; 2. Bylin; 3. Gowarzewo; 4. Kleszczewo; 5. Komorniki; 6. Krerowo; 7. Krzyżowniki; 8. Lipowiec; 9. Markowice; 10. Nagradowice; 11. Poklatki; 12. Szewce; 13. Śródka; 14. Tanibórz; 15. Tulce; 16. Zimin.

Sołectwami nie są Bugaj i Lipowiec.

W Komornikach przez 76 lat znajdowała się stacja wąskotorowej linii kolejowej Poznań Kobylepole – Środa Wielkopolska, linia została zlikwidowana w 1978 r., a jej miejsce zajęła komunikacja autobusowa PKS, w późniejszych czasach autobusowa komunikacja gminna.

Według informacji zamieszczonej w *Załączniku nr 1 do Uchwały Rady Gminy Kleszczewo* na południowy zachód od Komornik, przy drodze Krzyżowniki-Tulce, zachowały się pozostałości alei sosnowej.

Przez teren miejscowości przebiega droga zwana potocznie przez mieszkańców okolicy „Napoleonką”. Lokalne i nieudokumentowane w żaden sposób podania głoszą, iż tą właśnie drogą prowadzącą z Jarosławca, przez Zimin, Krzyżowniki, Komorniki, do Tulce prowadzi tak zwany szlak napoleoński wyznaczony nieformalnie w XIX wieku przemarszem przez teren gminy wojska napoleońskiego.

Wieś posiada rozproszoną, usytuowaną wzdłuż dróg zabudowę. Według stanu z 31.12.2021 r. liczy 394 stałych mieszkańców. Na terenie Komornik znajdują się 4 ulice z nazwami: Boczna, Logistyczna, Nad Rzeczką i Malownicza.

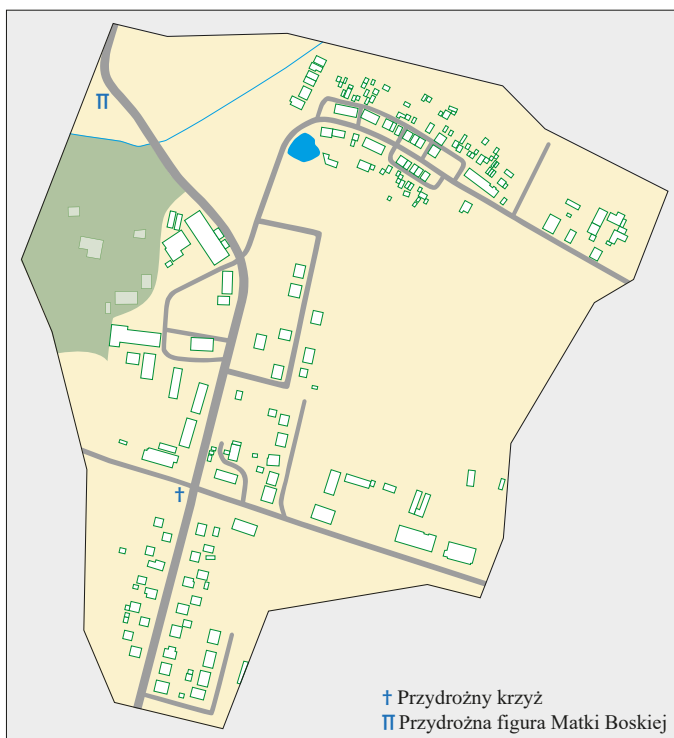
Na terenie wsi znajduje się figura Matki Boskiej z końca XIX wieku i wykonany już w czasach powojennych przez „Wspólnotę nr 51” betonowy, ogrodzony metalowym płotkiem krzyż przydrożny. W pobliżu wiaduktu nad autostradą, ale już poza granicami wsi znajduje się wykonany w 1972 r. przez tę samą wspólnotę podobny krzyż. Jeszcze inny krzyż znajduje się przy drodze między Komornikami i Bylinem.

Na terenie miejscowości działa Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, która jest obecnie największym pracodawcą, a w jej sąsiedztwie rozwija się budownictwo mieszkaniowe.

Inwentaryzacja krajoznawcza gminy Kleszczewo z 1989 r. określiła stan wsi następująco:

[...] „Ob[ecnie] we wsi działa RSP im. Świerczewskiego. Jest też sklep GS. Przy drodze Tulce-Nagradowice, 500 m na p[ołudnie] od wsi, znajdują się przystanek PKS »Komorniki skrzyżowanie« oraz siedziba i magazyny GS »Samopomoc Chłopska« dla gminy Kleszczewo. [W budynku dawnego dworu znajduje się ob[ecnie] klub »Ruch« [...]]”

AKTUALNY PLAN WSI

Na podstawie: <https://www.google.de/maps/place/63-004+Komorniki,+Polen/@52.3305387,17.1107832,17.33z/data=!4m6!3m5!1s0x4704580c3303d43d:0xeb2d89ce07d16e4b!8m2!d52.3331241!4d17.1112217!16s%2Fm%2F05b1k9c?hl=de&entry=ttu> [dostęp: 21.04.2023].

⁸⁸ [https://www.wikiwand.com/pl/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_\(1975%E2%80%931998\)](https://www.wikiwand.com/pl/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_(1975%E2%80%931998)) [dostęp: 21.04.2023].

⁸⁹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Wiadomosci-wstepne-Podzialy-administracyjne;4575166.html> [dostęp: 21.04.2023].

Zespół pałacowo-parkowy w Komornikach

Zabudowa wsi jest rozproszona i usytuowana głównie przy bocznej drodze prowadzącej od drogi Tulce-Nagradowice do Bylina. Na terenie wsi znajduje się zrewitalizowany staw, a w jej centrum zniszczony, ale nadal zamieszkały pałac z lat 60. XIX wieku otoczony parkiem krajobrazowym o powierzchni 2,73 ha, prawdopodobnie z 1 poł. XIX wieku. Tylko park wpisany został do państwowego „Rejestru zabytków nieruchomych” (nr rej.: 1782/A z 14.02.1979). W „Rejestrze parków i ogrodów w województwie poznańskim” jego stan określony został jako bardzo zaniedbany.

W *Inwentaryzacji krajoznawczej gminy Kleszczewo z 1989 r.* zanotowano:

„Z e s p ó ł d w o r s k o - f o l w a r c z n y (ob. RSP im. Świerczewskiego)

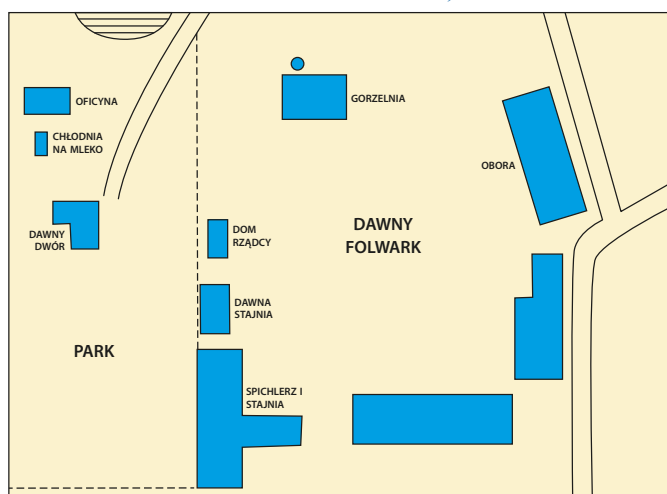
- 3.3. D w ó r (dom nr 14) z lat 60-tych XIX. Zbud[owany] na skraju parku po zach[odniej] stronie folwarku, na rzucie litery L, mur[owany], piętrowy z użytkowym poddaszem, 5-osiowy, tynkowany. Dach spłaszczony, papowy, z szerokim okapem na ozdobnych wspornikach. W fasadzie frontowej (wsch[odniej]) nieco wyższy, 1-osiowy boniowany ryzalit, poprzedzony dREW[nianą] oszkloną werandą. Ob[ecnie] klub „Ruch” i mieszkania, wymaga gruntownego remontu.
- 1.6. Park krajobrazowy położony n zach[ód] od dworu. [...] Zdewastowany, zaniedbany, zarośnięty krzewami. W części p[ółnocnej] wysychający staw. Po zach[odniej] stronie parku boisko sportowe.
- 1.7. D r z e w a z a s ł u g u j ą c e n a u w a g ę :
 - a. wiąz szypułkowy nad brzegiem stawu, obw[ód] 380 cm, wys[okość] ok. 25 m;
 - b. dąb w p[ołudniowo]-zach[odniej] części parku, obw[ód] 340 cm, wys[okość] ok. 20 m”.

W *Uchwale Rady gminy Kleszczewo w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Kleszczewo na lata 2010–2013” z 26.11.2009 r.* dwór z przyległościami opisany został następująco:

„Pałac z 2 poł. XIX w. o elementach klasycyzujących, usytuowany jest pomiędzy rozległym założeniem parkowym i obszernym podwórzem gospodarczym. Murowany, dwukondygnacyjny, na nieregularnym rzucie złożonym z dwóch usytuowanych prostopadle względem siebie prostokątów, przekrytych odrębnymi dachami dwuspadowymi. Frontowy budynek z wysuniętym ryzalitem na osi, zamknięty trójkątnym szczytem. Elewacje wschodniej części zdobione boniowaniem. Park założony prawdopodobnie przez właścicieli dóbr [Emilię] i Henryka Ponińskiego w poł. XIX w. Park o nieregularnym kształcie i urozmaiconej konfiguracji. Część p[ółnocna] z 4 stawami o różnych poziomach lustra wody. Pierwotnie przed dworem znajdował się okrągły podjazd z kwietnikami i fontanną pośrodku a stawy połączone były mostami. Częściowo zachowany historyczny drzewostan: dęby, wiązy i kasztanowce. Park oraz dwór w złym stanie. Własność RSP w Komornikach. W pobliżu pałacu znajduje się zabudowa folwarczna z początku XX wieku, w skład której wchodzi: oficyna, chłodnia na mleko, dom rządcy, dawna stajnia, spichlerz, gorzelnia oraz obora”.

W pobliżu dawnego dworu znajduje się zabudowa folwarczna, a wzdłuż drogi prowadzącej do Bylina zespół czworaków z końca XIX wieku, a także sprywatyzowany, zamieszkały oraz częściowo zmieniony architektonicznie budynek powstałej ok. 1910 r. szkoły.

SZKIC ZABUDOWAŃ FOLWARCZNYCH, STAN Z 1989 R.

Na podstawie: *Inwentaryzacja krajoznawcza gminy Kleszczewo*, Poznań 1989.

Według wykazu chronionych obiektów architektonicznych z 2009 r. zaktualizowanego w 2021 r. na terenie Komornik znajdują się:

- „• Szkoła, murowana, ok. 1910 r. (własność prywatna)
- Zespół dworsko-folwarczny, własność Rolniczej Spółdzielni Przemysłowej (RSP) Komorniki:
 - dwór, murowany, l. 60 XIX w.
 - oficyna, murowana, XIX/XX w.
 - park krajobrazowy, XIX w.
- Folwark:
 - rządówka, murowana, XIX/XX w.
 - stajnia, obok cielętnik, murowany, koniec XIX w.
 - stajnia, obok magazyn, murowany, koniec XIX w.
 - 2 obory, murowane, koniec XIX w.
 - stodoła, murowana, koniec XIX w.
 - spichlerz i stajnia, murowana, koniec XIX w.
 - gorzelnia, murowana, początek XX w. (własność AWRSP)
 - chłodnia, murowana, XIX/XX w.
 - 7 czworaków, obok domów nr 3-6 i 8-10, murowane, 4 ćwierć XIX w.
- Budynek gospodarczy, obok dom nr 11, murowano-szach., 4 ćwierć XIX w. (własność prywatna)”.

Na podstawie informacji opublikowanych przez gminę Kleszczewo, na terenie sąsiadującej z Komornikami wsi Tulce w ostatnich latach prowadzone były prace nad „Sztucznym zbiornikiem retencyjnym Tulce”. Celem inwestycji było wybudowanie zbiornika do magazynowania wód powierzchniowych strugi Męciny, przede wszystkim dla potrzeb nawodnień rolniczych, ale także dla polepszenia warunków rekreacyjnych w gminie. Według planów zbiornik ten wraz z budowlą przelewowo-upustową i zaporą ziemną zlokalizowany jest na południowy wschód od wsi Tulce i na zachód od wsi Komorniki, po obu stronach Męciny. Zajmuje powierzchnię ok. 22,5 ha i posiada pojemność całkowitą 242.000 m³⁹⁰.

Średnia głębokość wynosi ok. 1,52 m, a w maksymalnym punkcie po spiętrzeniu 3,30 m. Wykonawcą był „Zakład Usług Hydrotechniczno-Melioracyjnych Wojciech Ferenc” z miejscowości Ozimek w województwie opolskim. Planowanym terminem zakończenia inwestycji był 31.12.2022 r.⁹¹

Od 2022 r. w trakcie rewitalizacji znajduje się dawny park dworski⁹².

ZBIORNIK RETENCYJNY TULCE (ZDJĘCIE SATELITARNE)

Robert Jadrych, Artur Sobucki, *Sprawozdanie z weryfikacyjnych badań powierzchniowych i sondażowych wykonanych na terenie planowanej inwestycji pn. „Zbiornik Tulce”, gm. Kleszczewo (pozwolenie nr 382/C/2019)*. Poznań 2020, s. 3.

⁹⁰ <https://www.google.de/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj657PvvrV-AhXK2KQKHfX1CEEQFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Fprzetargi.wody.gov.pl%2Fwp%2Fpostepowania-przetargow%2Fdownload%2F11244%2CProjekt-robot-geologicznych-Tulce.html&usg=AOvVaw234xBL2O5Ns21qBIBBeR1R> [dostęp: 21.04.2023].

⁹¹ <https://kleszczewo.pl/nasze-inwestycje/budowa-zbiornika-retencyjnego-na-mecinie> [dostęp: 21.04.2023].

⁹² <https://kleszczewo.pl/nasze-inwestycje/rewaloryzacja-parku-w-komornikach> [dostęp: 21.12.2023].

Bibliografia

Akta i czynności sądowe dotyczące się processu Polaków oskarżonych w roku 1847ym o zbrodnia stanu, t. 1, Berlin 1847, https://books.google.de/books?id=gUYuAAAAYAAJ&pg=PA445&lpq=PA445&dq=henryk+poninski&source=bl&ots=zPDP1cGVjQ&sig=ACfU3U3F5324Vel6sxhjtNVK9Afv5lyTxQ&hl=de&sa=X&ved=2ahUKewiMi4eT6YDyAhV__7sIHajUA3w4UBDoATAJegQIEBAD#v=onepage&q=henryk%20poninski&f=false [dostęp: 28.05.2023].

Anders, Paweł, *Inwentaryzacja krajoznawcza gminy Kleszczewo*, Poznań 1989.

Czołowski, Aleksander, *Herbarz polski*, t. II, Lwów 1859.

Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen, hrsg. von Dr. Alfred Lattermann, Posen 1938, z. 34 i 35.

Dunin Borkowski, Jerzy Sewer, *Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich*, Lwów 1895.

Dzięciołowski, Wojciech, *Środowisko glebotwórcze i gleby Niziny Wielkopolskiej*, t. XXX, 1, „Roczniki Gleboznawcze”, Warszawa 1979.

„Dziennik Poznański”, 12.03.1863 i 02.05.1890.

Ennoblement of Ernst Friedrich, Heinrich, and Gustav Beyme, 1906, in: *GStA PK*, I. HA Rep. 176, no. 975–977.

Gajl, Tadeusz, *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku : ponad 4500 herbów szlacheckich 37 tysięcy nazwisk 55 tysięcy rodów*, Gdańsk 2007.

Gloger, Zygmunt, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1900–1903, <https://literat.ug.edu.pl/glogers/0043.htm> [dostęp: 14.10.2023].

Guttry, Aleksander, *Pamiętniki ś.p. Aleksandra Guttrego z lat 1845, 46, 47*, Poznań 1891.

Informator adresowy miast i gmin wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej, t. 1, Warszawa 1948.

Inwentaryzacja krajoznawcza gminy Kleszczewo, Poznań 1989.

Jak działa „Deutsche Vereinigung”, Grupy lokalne „Deutsche Vereinigung”, „Kurjer Poznański”, 6.07.1935.

Kondracki Jerzy, *Geografia regionalna Polski*, wyd. 3 uzup., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Karwowski, Stanisław, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 1: 1815 1852, Poznań 1918, [https://pl.wikisource.org/wiki/Historya_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_\(1815%E2%80%931852\)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87](https://pl.wikisource.org/wiki/Historya_Wielkiego_Ksi%C4%99stwa_Pozna%C5%84skiego_(1815%E2%80%931852)/ca%C5%82o%C5%9B%C4%87) [dostęp: 28.05.2023].

Leszek Kasprzak, *Ostatnia wielka epoka lodowcowa w Wielkopolsce*, <https://www.youtube.com/watch?v=fQCmf2PnGSM> [dostęp: 18.05.2023].

Kostrzewski, Józef, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań 1925.

Laubert, Manfred, *Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts*, Poznań 1908.

Lekszycki, Józef, *Die ältesten grosspolnischen Grodbücher*, t. 1: *Posen 1386-1399*, Leipzig 1887.

L.P., *Opisanie województwa poznańskiego*, Paryż 1841.

Matelski, Dariusz, *Niemcy w Polsce w latach 1919–1939*. Seria „Historia”, nr 187, Poznań 1997, https://www.researchgate.net/publication/339828021_290_A_Niemcy_w_Polsce_w_XX_wieku_Warszawa-Poznan_1999 [dostęp: 15.05.2023].

Matusik, Przemysław, *Historia Poznania*, t. 1: *Do 1793 roku*, Poznań 2021.

Motty, Marcei, *Przechadzki po mieście (Poznaniu)*, część IV, Poznań 1890, [https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_\(Poznaniu\),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV](https://pl.wikisource.org/wiki/Przechadzki_po_mie%C5%9Bcie_(Poznaniu),_cz%C4%99%C5%9B%C4%87_IV) [dostęp: 28.05.2023].

- Nejman, Elżbieta, *Rodziny ziemiańskie i ich majątki w okolicach Szadku*, „Biuletyn Szadkowski”, t. 22 (2022), <https://doi.org/10.18778/1643-0700.22.07> [dostęp: 27.05.2023]
- Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats*, ausgearb. und hrsg. von Alexander August Mützell, Band 2, Halle 1821.
- Niesiecki, Kasper, *Herbarz Polski*, Lipsk 1841.
- Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części*, Dz.U. 2019 poz. 2360, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190002360> [dostęp: 20.10.2023].
- Pieprzyk, Józef, *Miasta i gminy województwa poznańskiego*, Poznań 1978.
- Polski słownik biograficzny*, t. XXVII, Wrocław–Łódź 1983.
- Polski słownik biograficzno genealogiczny (materiały)*, <https://polishgenealogy.blogspot.com/2011/10/genealogie-rodzin-rzeczypospolitej.html> [dostęp: 10.02.2023].
- Polski słownik biograficzno-genealogiczny (materiały)*, Pab–Qui, Baryan, listopad 2012, https://pdfkul.com/psbg-06pab-qui2012-11pdf_59fd14381723dd0ef17a75c1.html [dostęp: 10.02.2023].
- Prinke, Rafał T., *Cnota dziwacka – Właściciele Kórnika w kręgu poznańskich wolnomularzy*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, z. 34, Kórnik 2017, <https://journals.pan.pl/Content/113397/PDF/Prinke.pdf> [dostęp: 27.05.2023].
- Rutkowski, Henryk, *Wielkopolska Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wielkopolska;3995743.html> [dostęp: 27.11.2023].
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, cz. II, red. Tomasz Jurek, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=19684> [dostęp: 10.02.2023].
- Stienen, Daniel Benedikt, *Landownership between nationalization and de-liberalization: changes in Prussian property regimes, 1886–1914*, „ZfO JECES” 69 (2020, 3).
- Stupnicki, Hipolit, *Imionospis poległych i straconych ofiar powstania roku 1863 i 1864*, Lwów 1865.
- Sztuba, Adrian, *Dinozaury w Polsce*, <https://ciekawe.org/2016/09/17/dinozaury-w-polsce/> [dostęp: 12.01.2022].
- Teki Dworzaczka*, Biblioteka Kórnicka PAN, <http://teki.bkpan.poznan.pl/> [dostęp: 28.05.2023].
- Zajchowska, Stanisława, *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI–XX wiek)*, „Przegląd Zachodni”, 6–8(1953), http://www.archiwumpz.iz.poznan.pl/Content/1254/C_II_472-C_II_473BP-1953_6-8_65.pdf [dostęp: 10.02.2023].

Strony internetowe

Deutsche Digitale Bibliothek, Kultur und Wissen online, Beyme, Rittergutsbesitzer [...], <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/YDHTR3NKPNTZTNEHBK7BX2SD3IFM2XZJ?query=ernst+beyme&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=KBAPAWVX4LUT6T6E-W56WE57NNRS57RCS&lastHit=lasthit&hitNumber=4> [dostęp: 17.04.2023].

Encyklopedia PWN, Polska. Wiadomości wstępne. Podziały administracyjne, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Wiadomosci-wstepne-Podzialy-administracyjne;4575166.html> [dostęp: 20.04.2023].

Genealogieonline, <https://www.genealogieonline.nl/de/stammbaum-trummler-und-zeller/I680190.php> [dostęp: 10.04.2021].

MyHeritage, https://www.myheritage.com/name-directory/b_0032_0030_0028 [dostęp: 10.04.2021].

Nobilitierung, <https://de.wikipedia.org/wiki/Nobilitierung> [dostęp: 10.04.2021].

Onlineprojekt Gefallenendenkmäler, Brandenburg a.d. Havel (Ritterakademie), Brandenburg, http://www.denkmalprojekt.org/2013/brandenburg-a-d-havel_ritterakademie_1715-1871_wk1_wk2_brb.html [dostęp: 10.04.2021].

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Platforma zakupowa, <https://www.google.de/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewijyrfqmLH-AhVLgf0HHRfmAj4QFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fprzetargi.wody.gov.pl%2Fwp%2Fpostepowania-przetargow%2Fdownload%2F11244%2CProjekt-robot-geologicznych-Tulce.html&usq=AOvVaw234xBL2O5Ns2lqBIBBeR1R> [dostęp: 17.04.2023].

Podział administracyjny Polski (1975–1998), [https://www.wikiwand.com/pl/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_\(1975%E2%80%931998\)](https://www.wikiwand.com/pl/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_(1975%E2%80%931998)) [dostęp: 20.04.2023].

Schloss Rauschendorf, https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Rauschendorf [dostęp: 4.12.2023].

Szukaj w Archiwach, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/1043997> [dostęp: 4.12.2023].

Tulce (gromada), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Tulce_\(gromada\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Tulce_(gromada)) [dostęp: 10.04.2021].

Urząd gminy Kleszczewo, Oficjalny Portal, <https://kleszczewo.pl/solectwa> [dostęp: 21.04.2023].

Urząd gminy Kleszczewo, Oficjalny Portal, Budowa zbiornika retencyjnego na Męcinnie, <https://kleszczewo.pl/nasze-inwestycje/budowa-zbiornika-retencyjnego-na-mecinie> [dostęp: 21.04.2023].

Wenn alle Brüder schweigen, <https://wennallebruderschweigen.blogspot.com/p/folgende-teilnehmer-des-6.html> [dostęp: 12.04.2023].

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, <https://www.wbc.poznan.pl//dlibra/metadatasearch?action=AdvancedSearchAction&type=-3&vall=Relation:%22Kodeks+Dyplomatyczny+Wielkopolski%22> [dostęp: 20.04.2023].

ZAŁĄCZNIK
MAPY HISTORYCZNE I AKTUALNE OKOLIC KOMORNIK

MAPA WIELKOPOLSKI W EPOCE PIASTOWSKIEJ

T. Szulc: Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, tom 4, Poznan 1881.

OSADNICTWO OKOLIC POZNANIA – 1253 R. (NA TLE GLEB)

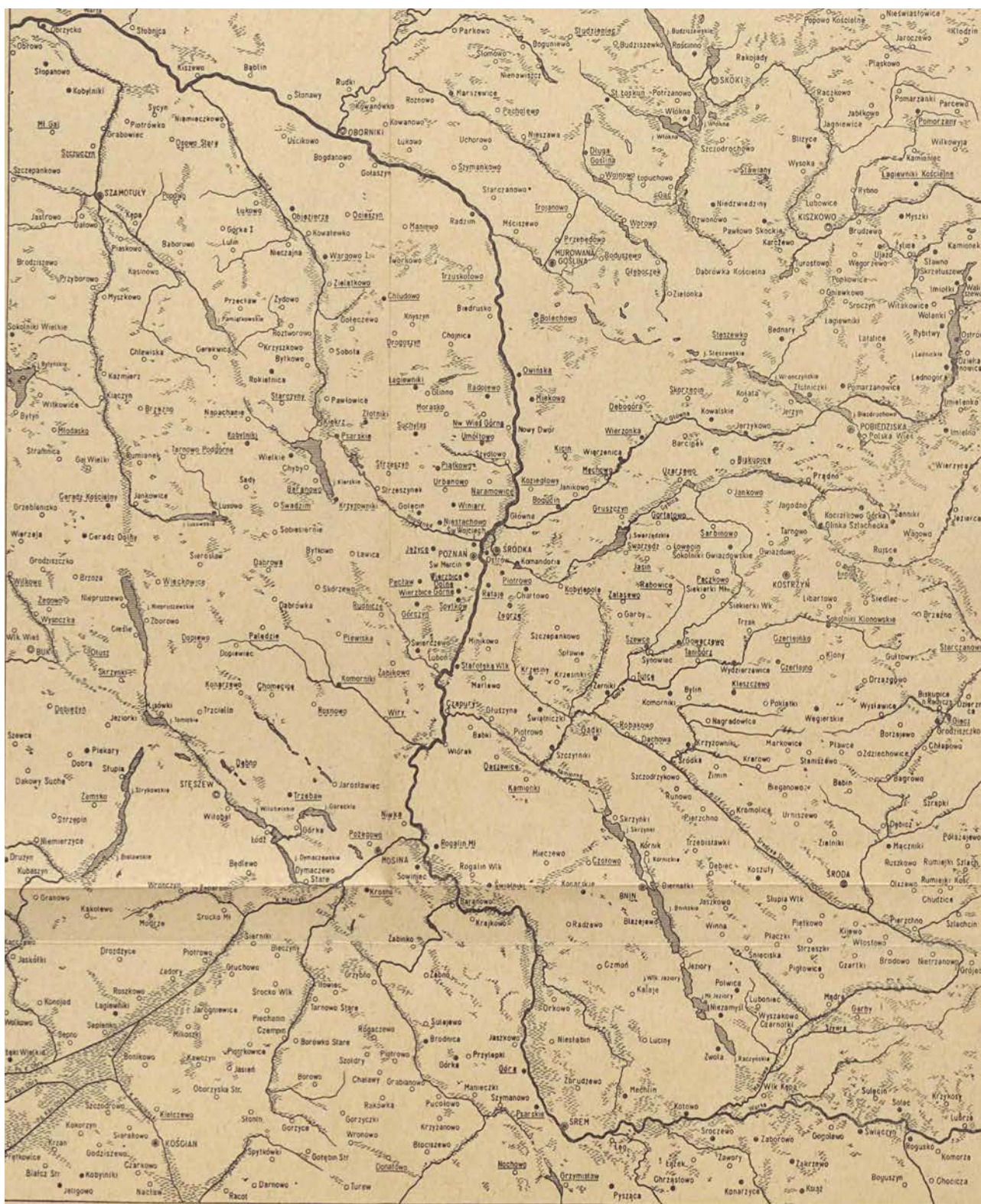

MAPA NR 1. OSADNICTWO OKOLIC POZNANIA W R. 1253 NA TLE GLEB.

Objaśnienia znaków: 1. Mady i piaski rzeczne (urodzajność różna), 2. torfy i utwory torfiste, 3. piaski wydymowe (nieurodzajne), 4. piaski dolinne teras akumulacyjnych (słabo urodzajne), 5. piaski i żwiry akumulacji wodno-lodowcowej, zandry (nieurodzajne), 6. piaski zwałowe morena denną (słabo urodzajne), 7. glina zwałowa — morena denną (urodzajne), 8. żwirzowiska ozowe (nieurodzajne), 9. żwiry i skupienia głazów moreny czołowej, 10. utwory zastoiszkowe — ły warwowe (urodzajne gleby ciężkie), 11. utwory zastoiszkowe — gliny margliste (urodzajne gleby ciężkie), 12. plicen — ły pstre, 13. gród do 1253, 14. osada występująca w dokumencie do r. 1253, 15. osada służebna lub jeniecka, 16. własność książęca, 17. własność kościelna, 18. własność rycerska, 19. własność miejska, 20. własność nieokreślona.

Stanisława Zajchowska, *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI–XX wiek)*. „Przegląd Zachodni”, nr 6–8, 1953, Mapa nr 1.

OSADNICTWO OKOLIC POZNANIA W OKRESIE NARASTANIA RENTY PIENIĘŻNEJ (1253–1400) (NA TLE ŁĄK I BAGIEN)

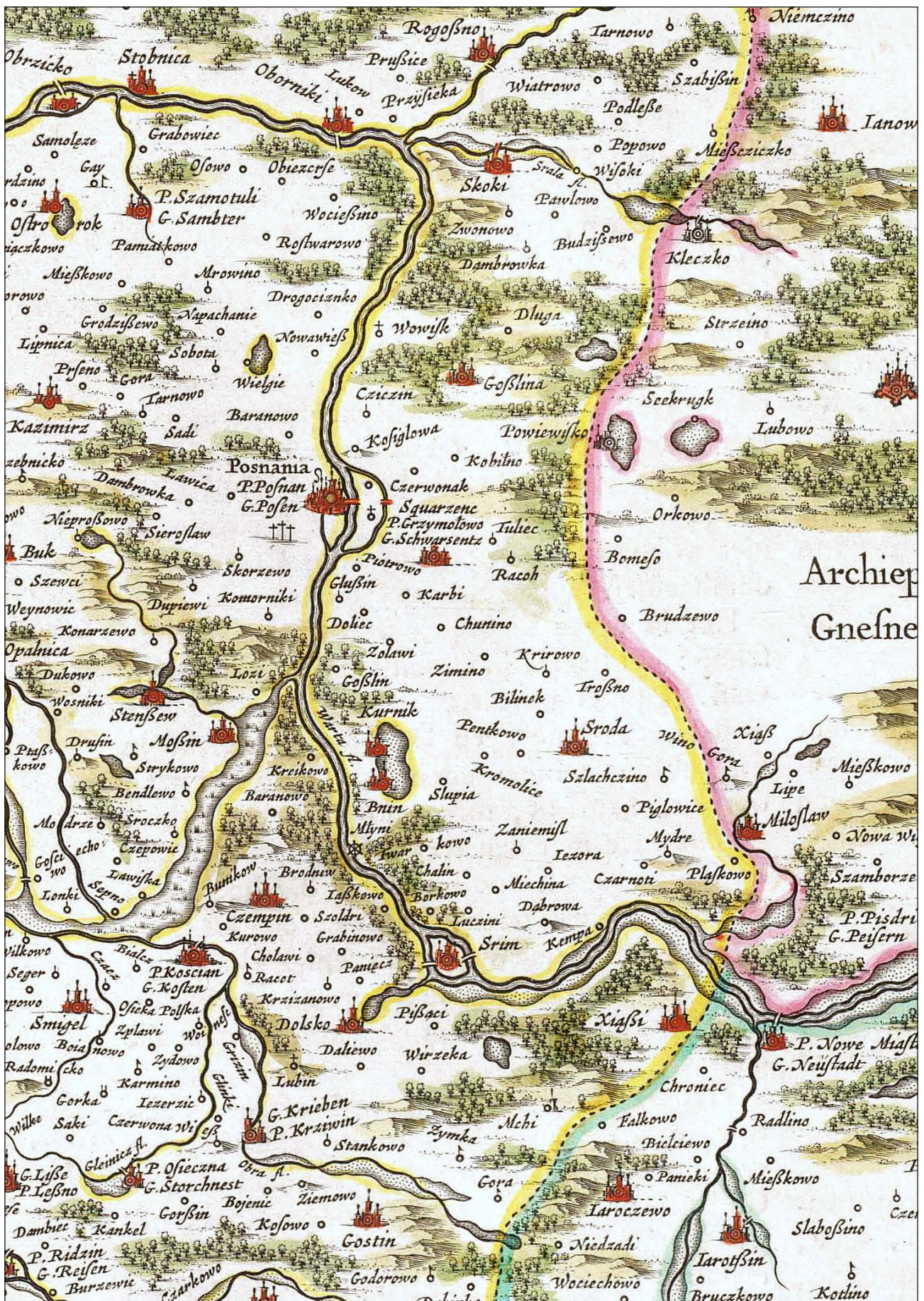

MAPA NR 2. OSADNICTWO OKOLIC POZNANIA W OKRESIE NARASTANIA RENTY PIENIĘŻNEJ (1253–1400)
NA TLE ŁĄK I BAGIEN

Pełne kółka oznaczają miejscowości, posiadające dokumentację przed 1253 r., puste kółka — miejscowości posiadające dokumentację od 1253–1400 r.; podwójne kółka z pełnym środkiem — miasta posiadające dokumentację przed 1253 r., z pustym środkiem — po 1253 r. Miejscowości podkreślone ciągłą linią otrzymują prawo niemieckie w XIII w., podkreślone linią przerywaną — w XIV. w.

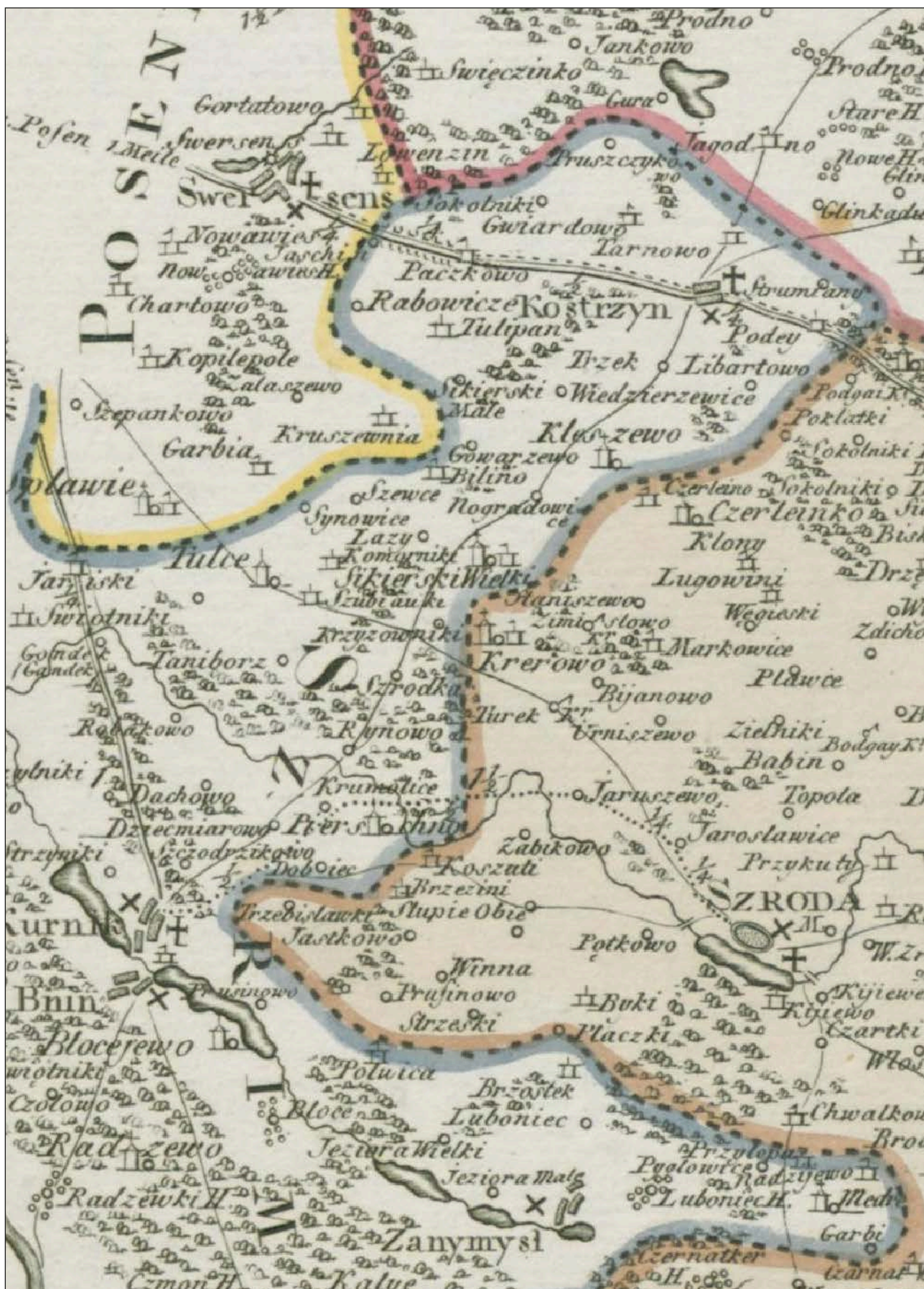
Stanisława Zajchowska, *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI–XX wiek)*, „Przegląd Zachodni”, nr 6–8, 1953, Mapa nr 2.

PALATINATUS POSNANIENSIS IN MAIORI POLONIA PRIMARII NOUA DELINEATIO
(FRAGMENT MAPY Z 1787 R.)

Francesco Serra, Palatinatus Posnaniensis in maiori Polonia primarii noua delineatio, s. l. 1787 r.

OKRĘG POZNAŃSKI (FRAGMENT MAPY Z 1798 R.)

Hopfgarten, Atlas von dem zu Südpreussen gehörigen Posener Kammer – Departement in XVIII Blättern. 1798. Arkusz IV: Der Posensche Kreis, Berlin [s. n.] 1799.

PRUSY POŁUDNIOWE (FRAGMENT MAPY Z 1803 R.)

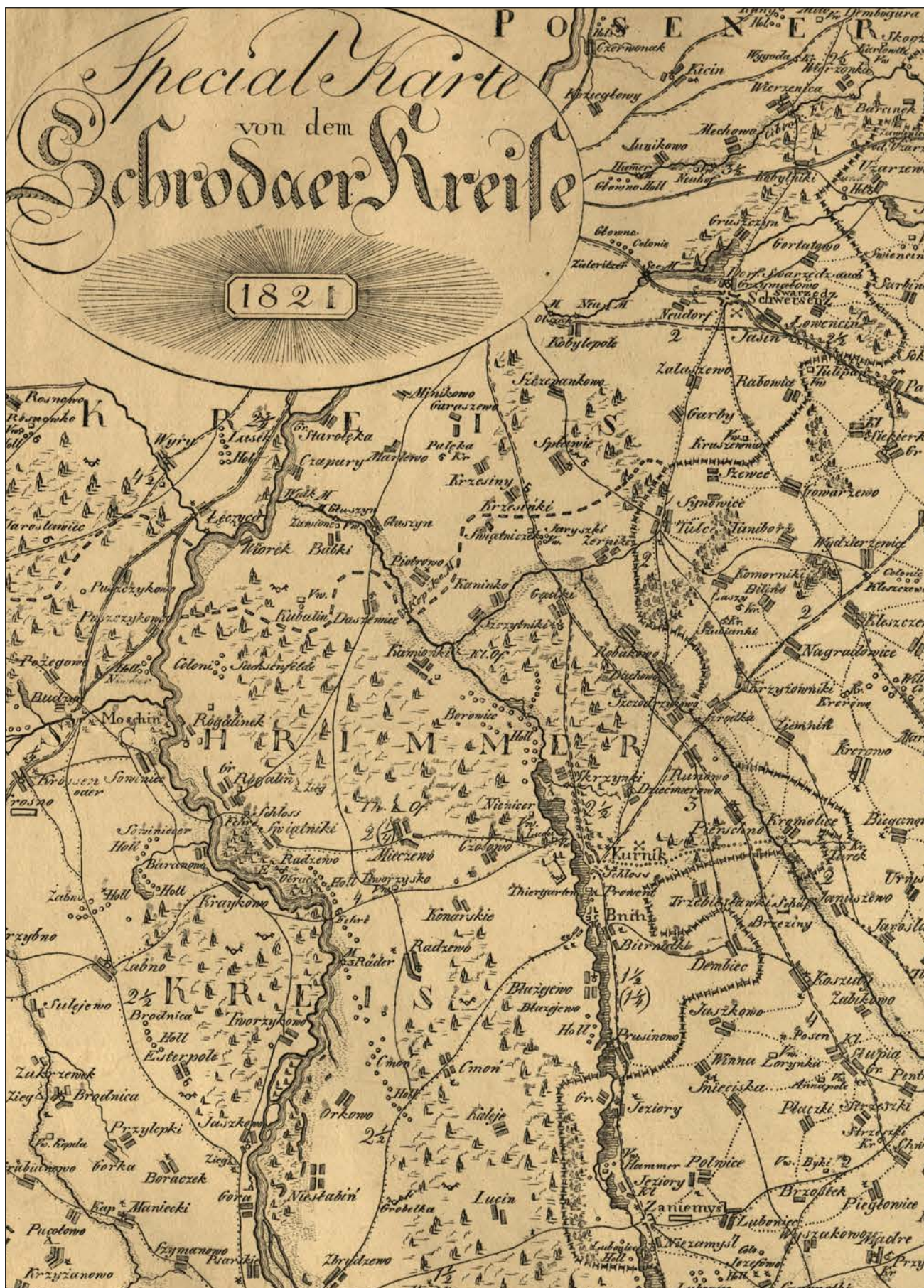
David Gilly, Special Karte von Südpreußen, Berlin, Karl Jättnig, Simon Schropp und Comp. 1802–1803. Maßstab ca 1:150000.

MAPA GAULA/RACZYŃSKIEGO (FRAGMENT MAPY Z 1807–1812 R.)

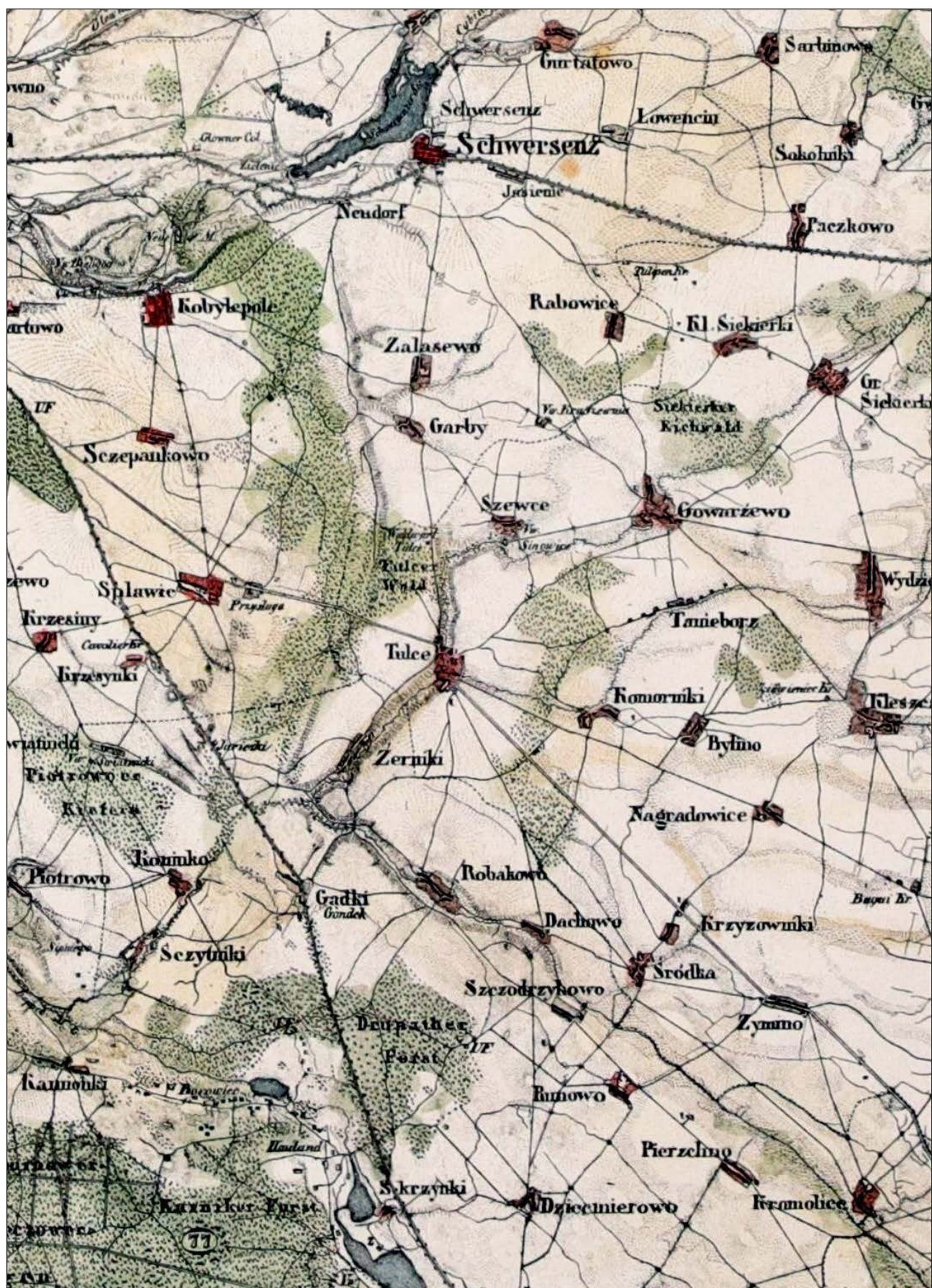
Mapa topograficzna wojskowa i statystyczna części Wielkopolski, która dziś Departament Poznański składa wydana przez Edwarda Raczyńskiego, piosła poznańskiego i jego kosztem nowo układana w roku 1807–1812, 1:125 000.

OKRĘG ŚREDZKI (FRAGMENT MAPY Z 1821 R.)

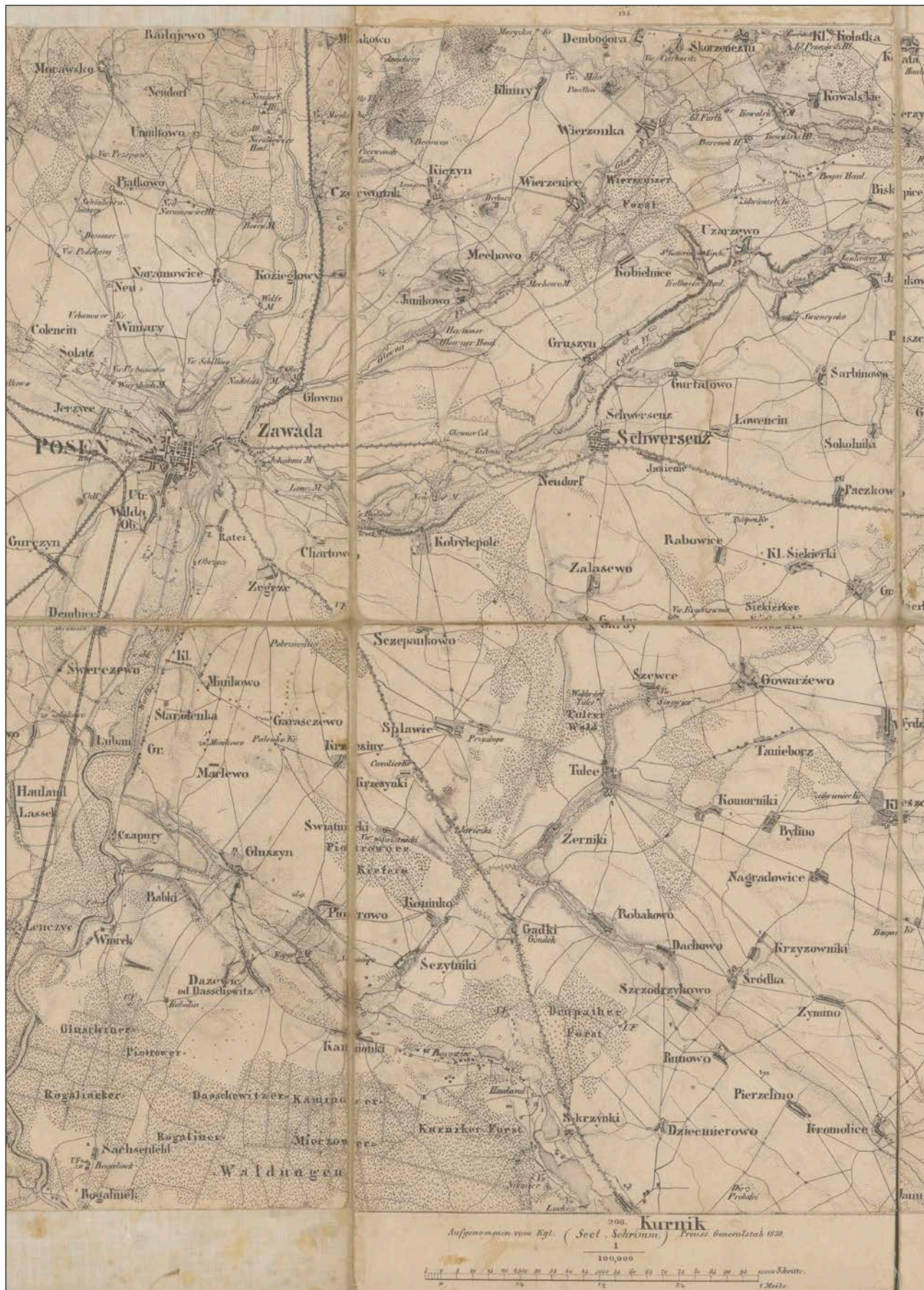
Spezialkarte von dem Schrodaer Kreiße, im Stein graviert von Anton Freudenreich, Posen 1821.

OKOLICE POZNANIA, SWARZĘDZA I KÓRNIKA (FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z 1830 R.)

<https://onebid.de/de/mapy-poznan-swarzedz-kornik-mapa-topograficzna-okolic-poznania-swarzedza-i-kornika/1438543> [dostęp: 28.12.2023].

KRÓLESTWO PRUS (FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z 1856 R.)

Topographische Karte vom Preußischen Staate, Karte des Deutschen Reiches (Generalstabskarte), 192: Posen, 1830.

KRÓLESTWO PRUS (FRAGMENT MAPY Z 1870 R.)

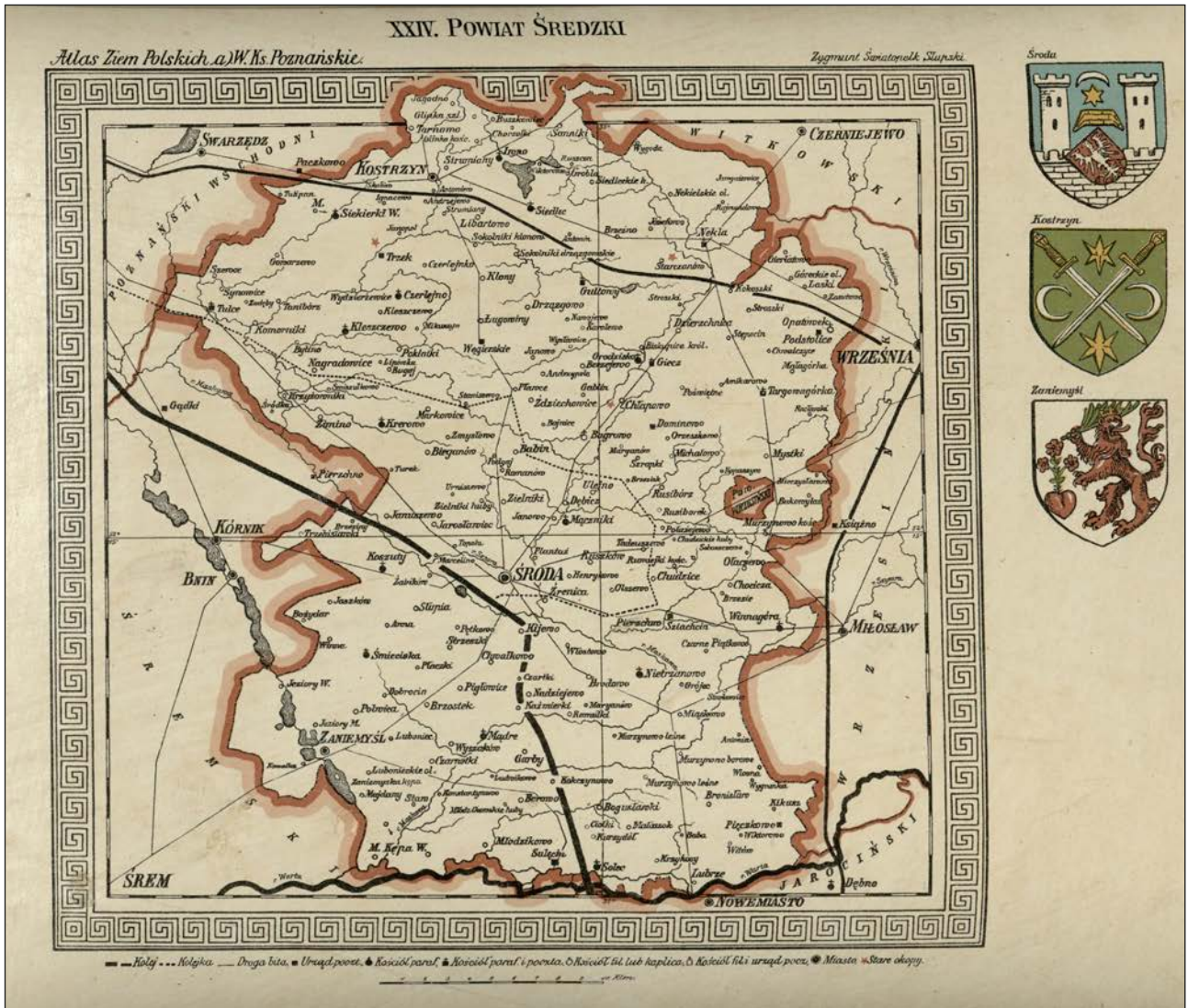
Karte des Deutschen Reiches 1:100 000 – Generalstabskarte, ark. poj. /1870–944/.

CESARSTWO NIEMIECKIE (FRAGMENT MAPY Z 1893 R.)

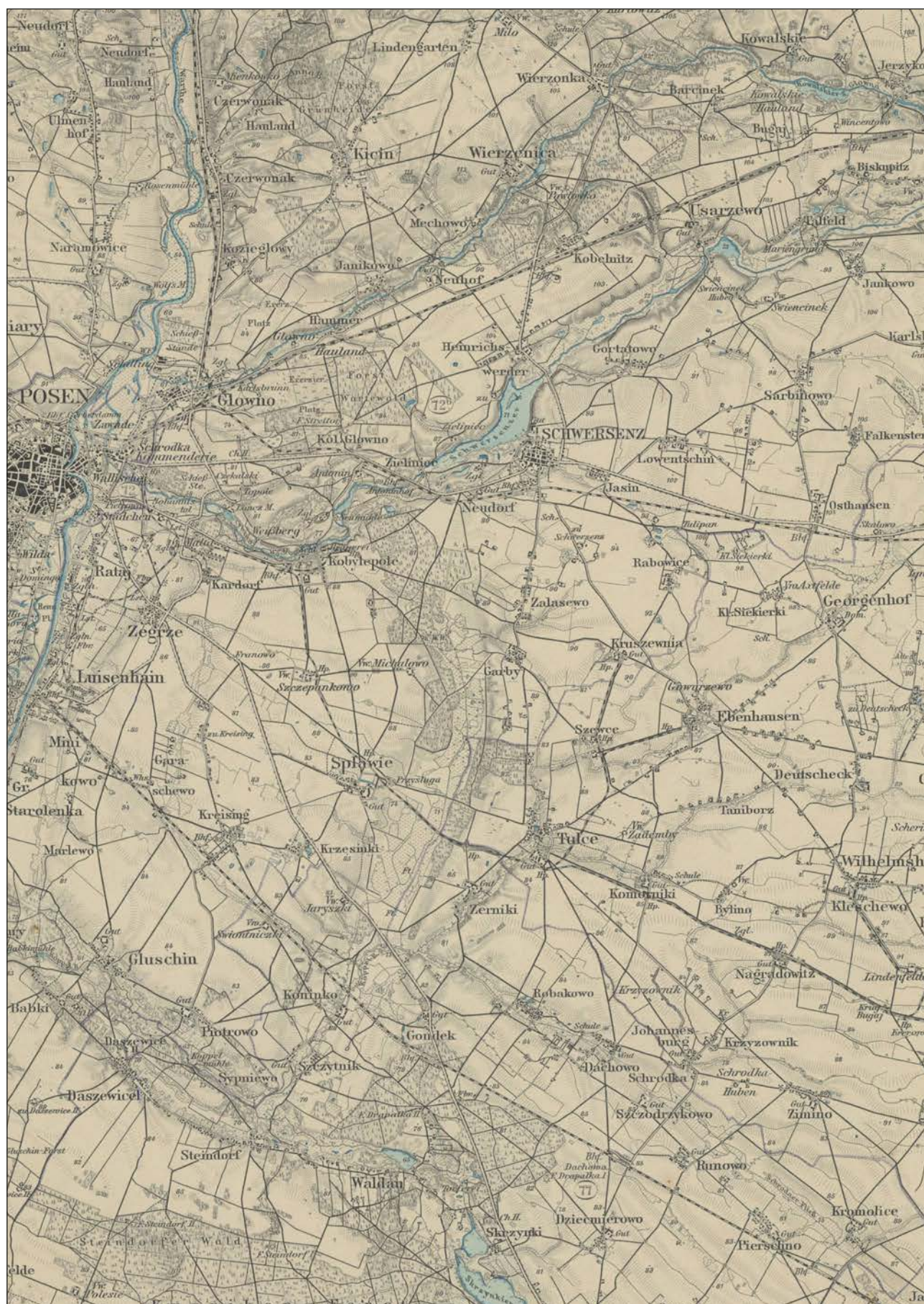
Karte des Deutschen Reichs 1:100.000 (301) Posen [1893].

WIELKIE KSIĘSTWO POZNAŃSKIE, POWIAT ŚREDZKI (MAPA Z 1911 R.)

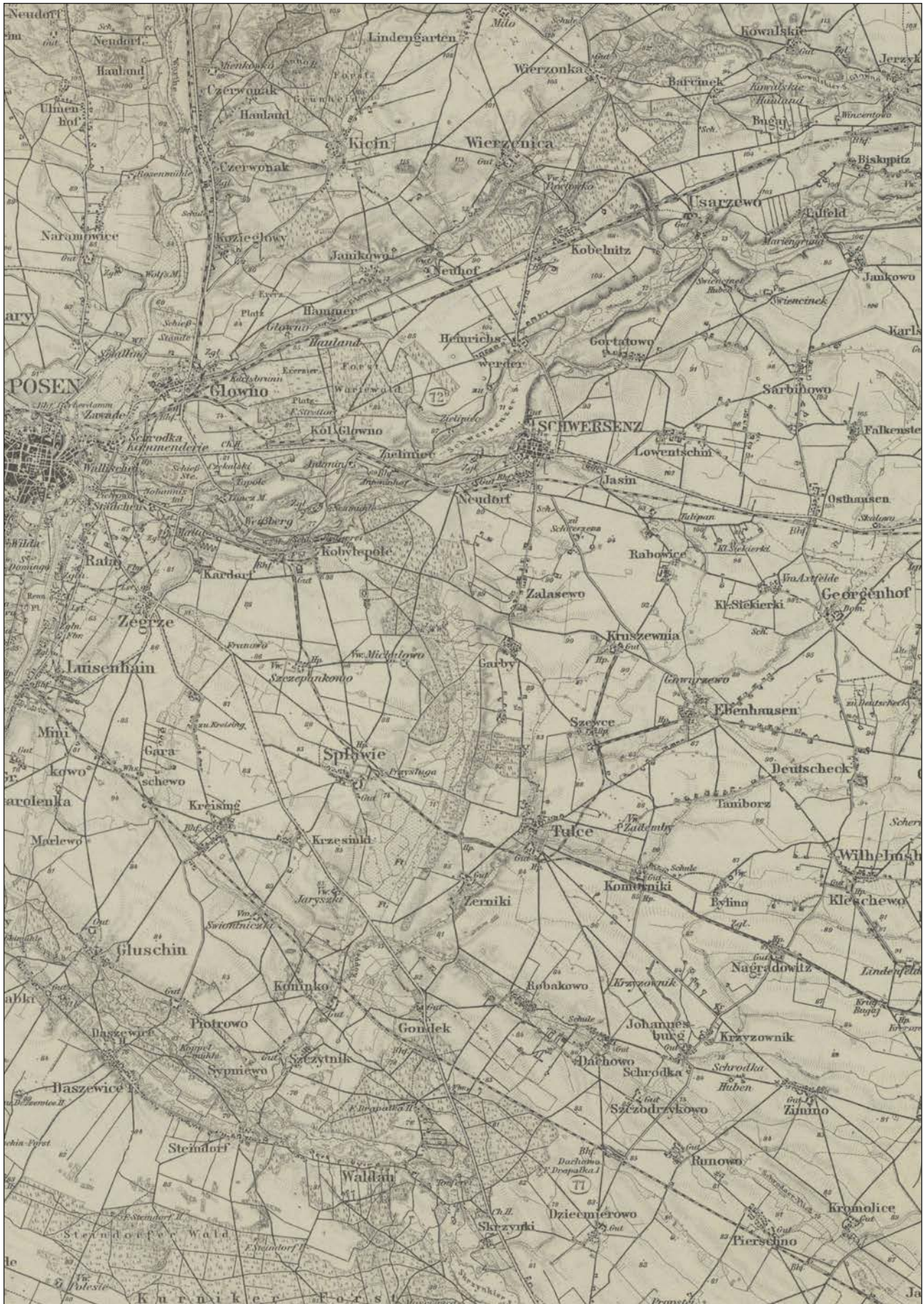
Zygmunt Swiatopełk Słupski, Atlas ziem polskich, Wielkie Księstwo Poznańskie, t. I, cz. I, XXIV. Powiat Średzki, 1911.

CESARSTWO NIEMIECKIE (FRAGMENT MAPY Z 1911 R. Z BUDYNKIEM SZKOŁY W KOMORNIKACH)

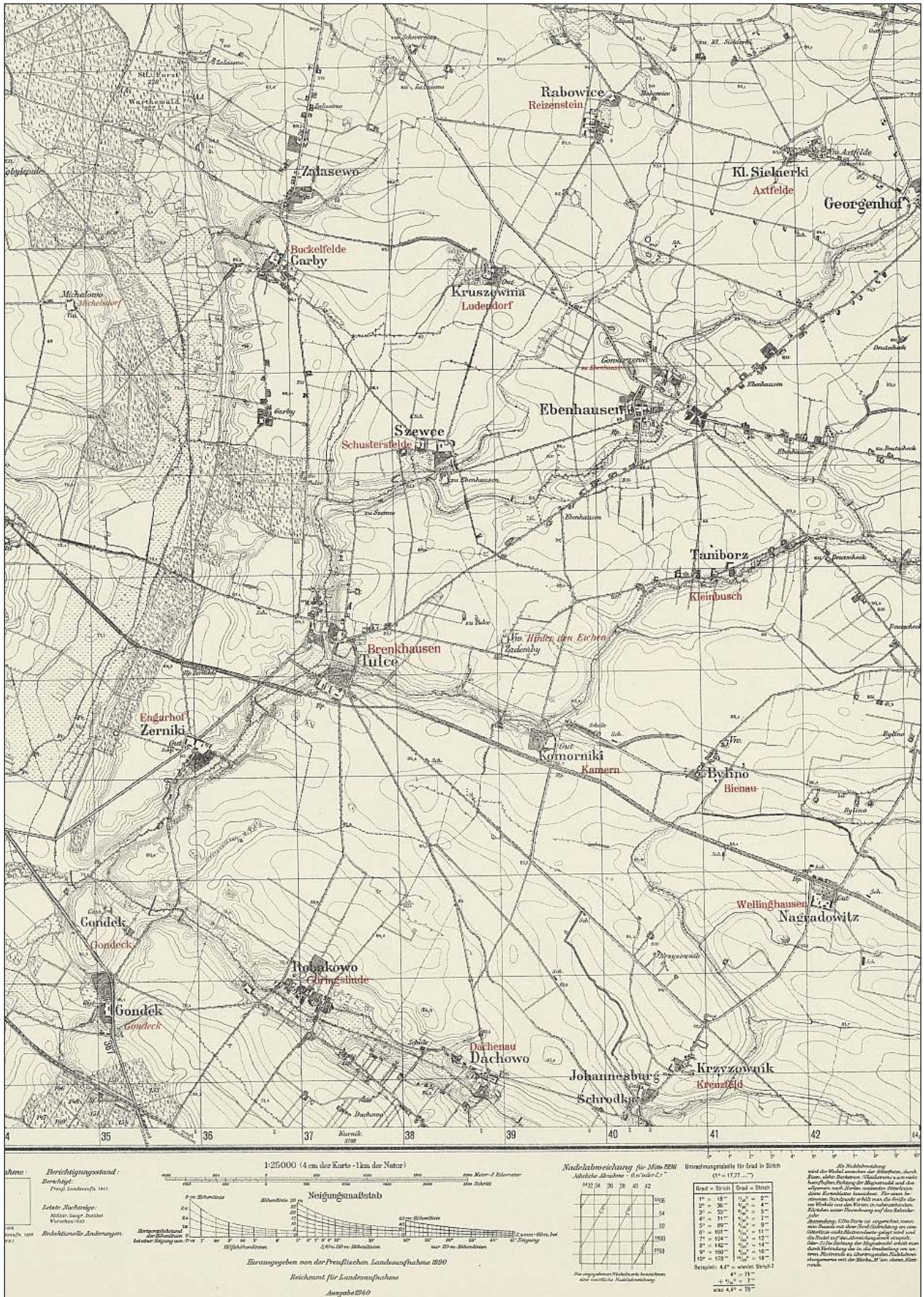
Karte des Deutschen Reiches (Generalstabkarte), herausgegeben von der Kartografischen Abteilung der Königlich Preussischen Landesaufnahme, 301 – Posen, 1891, korr. 1911.

CESARSTWO NIEMIECKIE (FRAGMENT MAPY Z 1918 R.)

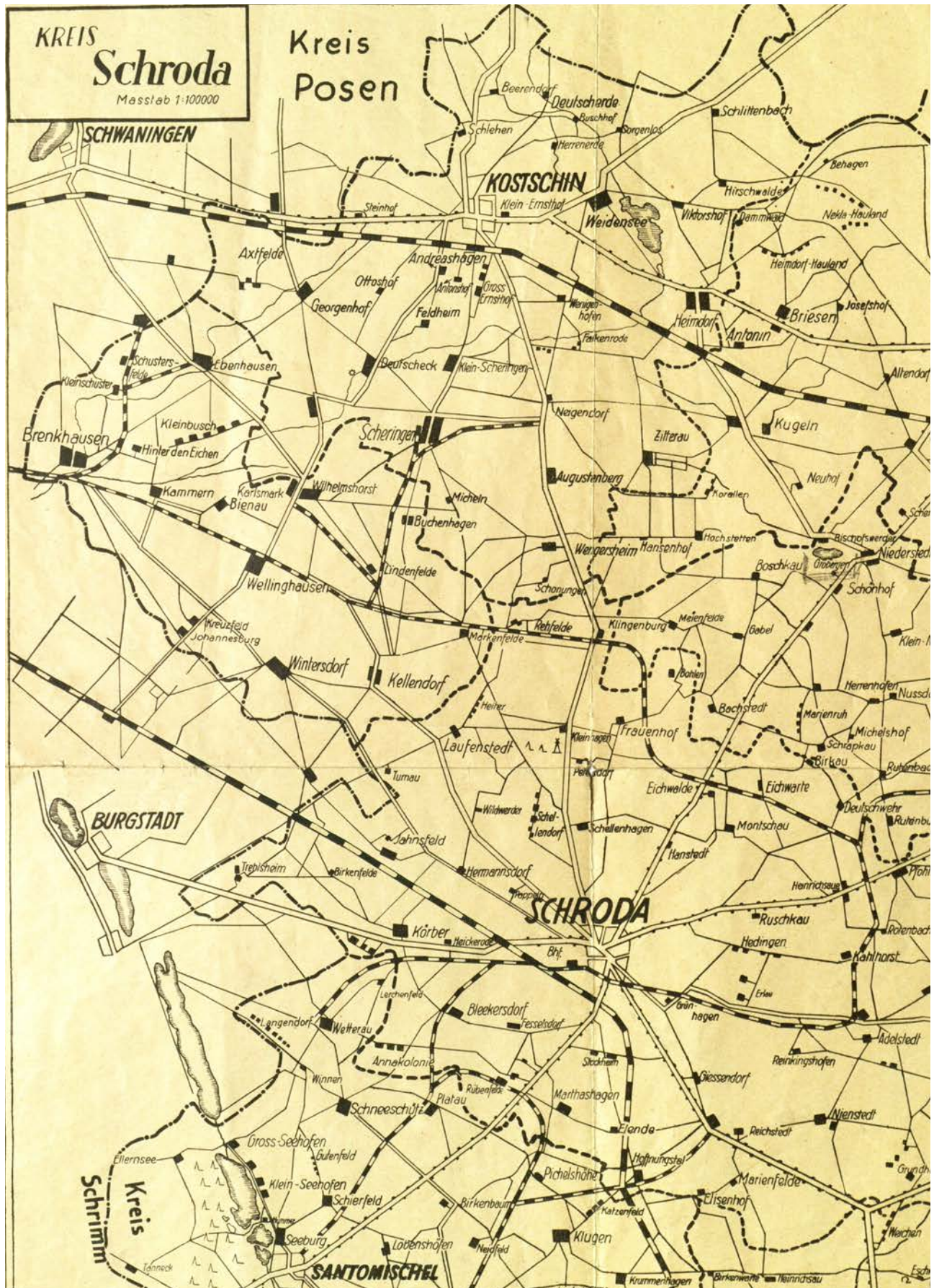
Karte des Deutschen Reiches (Generalstabkarte), herausgegeben von der Kartografischen Abteilung der Königlich Preussischen Landesaufnahme, 301 – Posen, 1891, korr. 1918.

**NOWO UTWORZONY KRAJ WARTY Z TYMCZASOWĄ ZMIANĄ NAZW MIEJSCOWOŚCI
(FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z 1940 R.)**

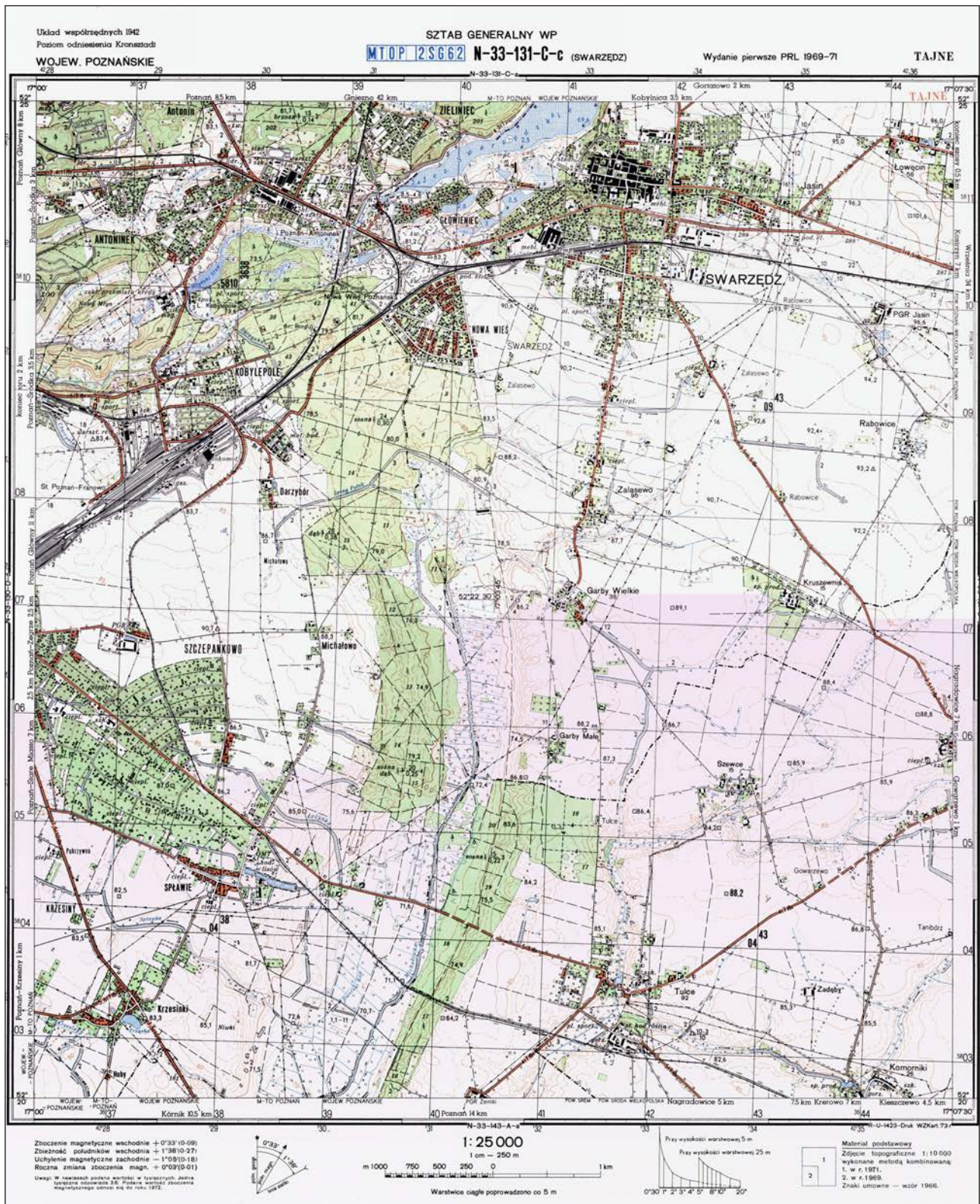
Topografische Karte 1:25.000 mit vorläufiger Namensänderung, 3668 – Gonddek, 1940.

OKRĘG ŚREDZKI Z NIEMIECKIMI NAZWAMI MIEJSCOWOŚCI (MAPA Z OK. 1945 R.)

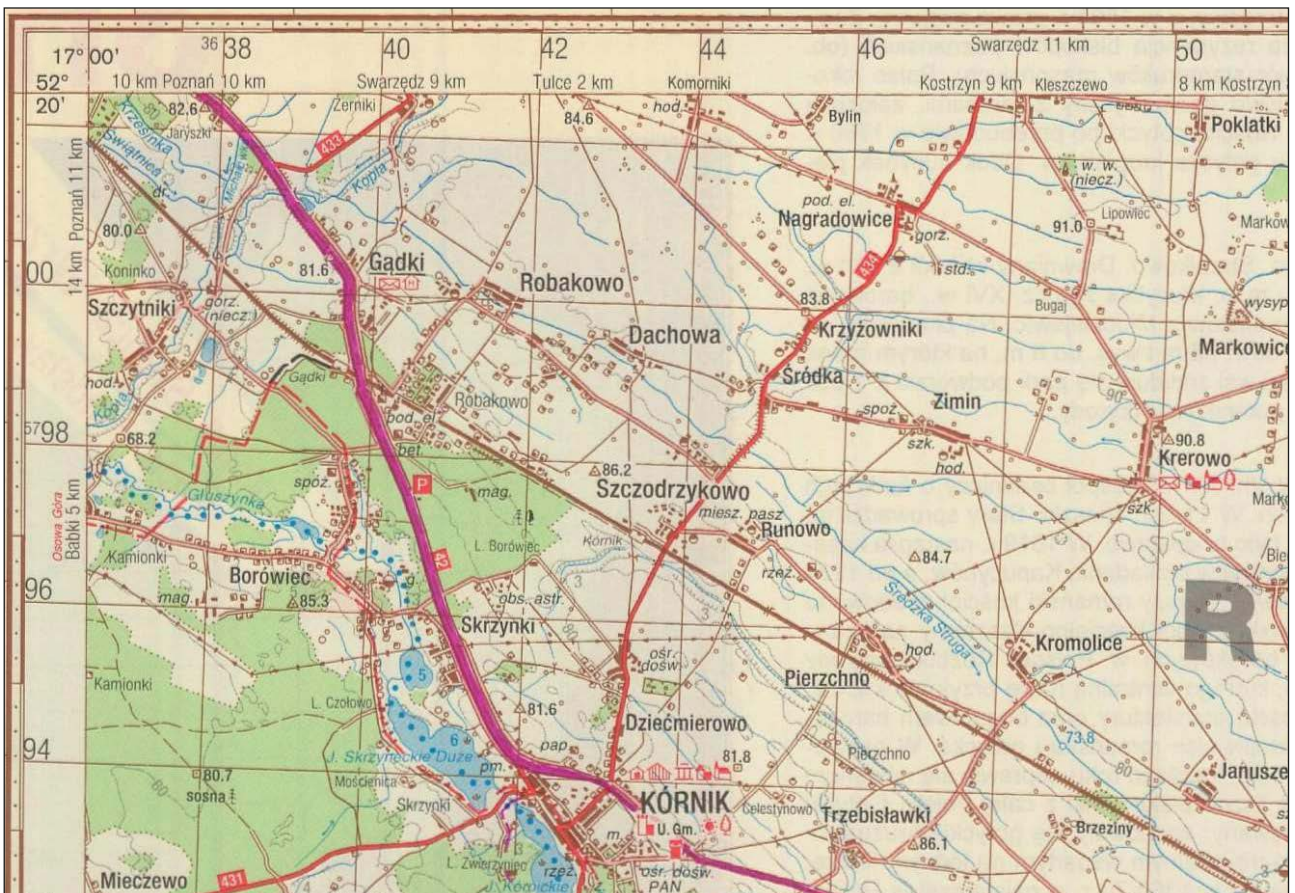
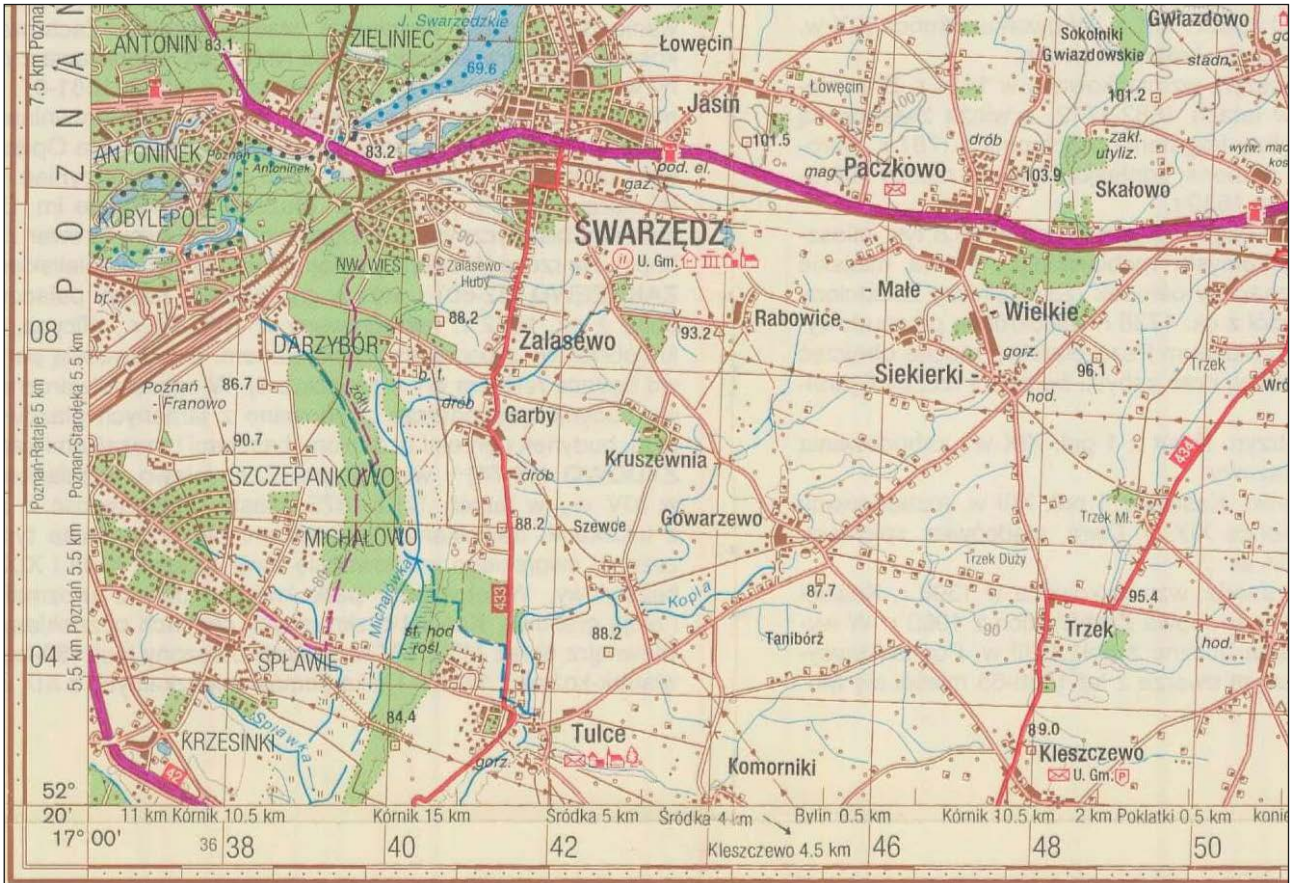
Kreis Schroda, 1:100 000, 1945.

KOMORNIKI Z BUDYNKIEM NIESTNIEJĄCEJ JUŻ SZKOŁY (FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z 1971 R.)

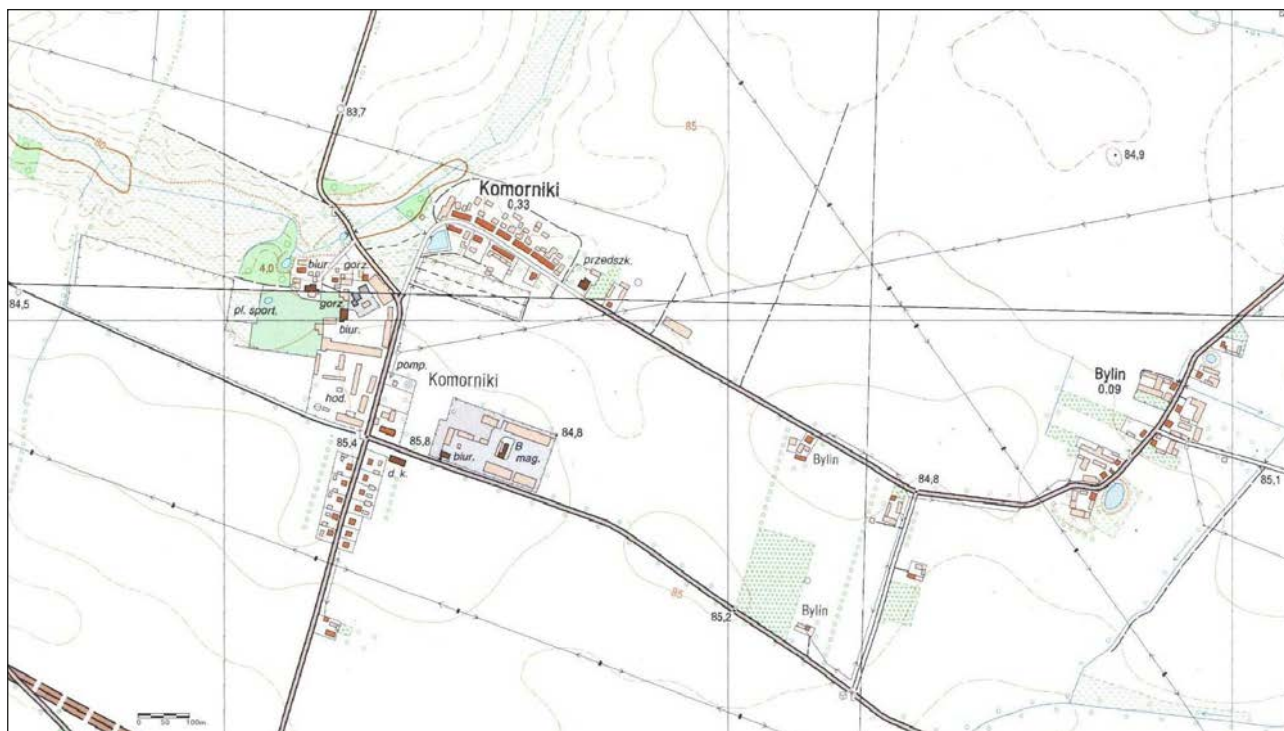
Województwo poznańskie 1:25 000, N-33-131-C-c (Swarzędz), Sztab Generalny WP, Wydanie 1 PRL, 1969–1971.

KOMORNIKI I OKOLICA (FRAGMENTY MAP TOPOGRAFICZNYCH z 1970–1975 r.)

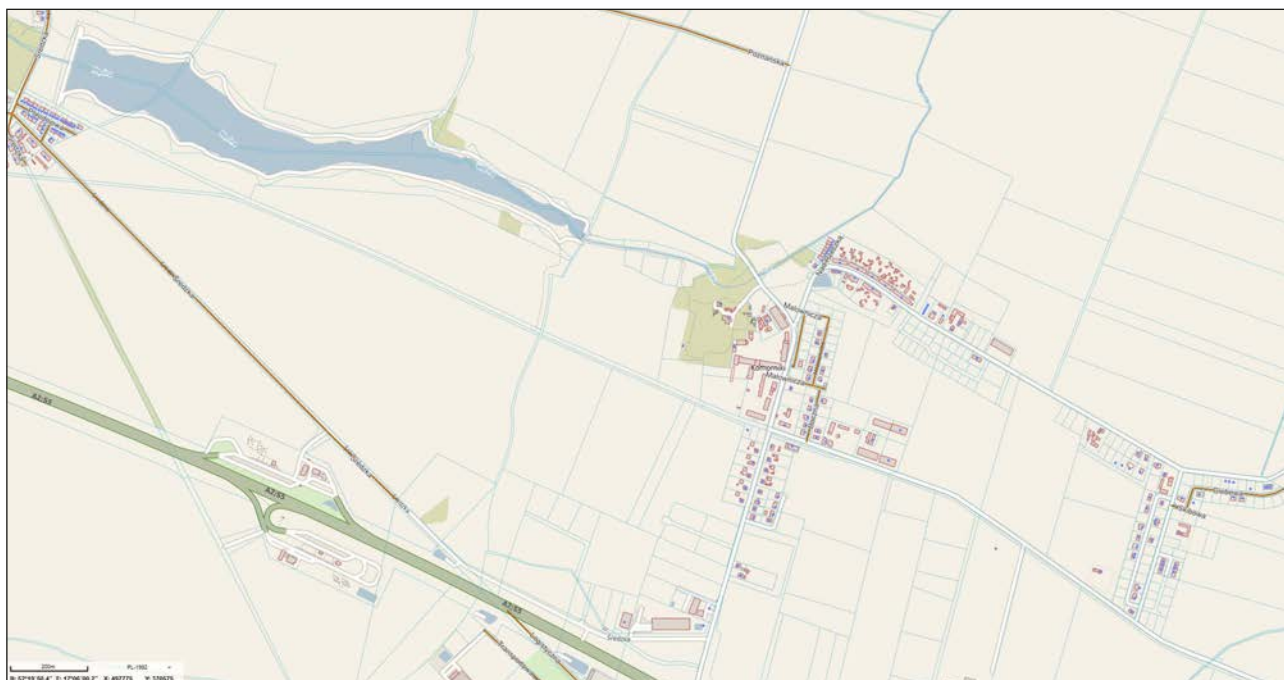
Polska – Śrem N-33-143/144 i Polska – Gniezno N-33-131/132. Wojskowe mapy topograficzne z 1970–1975 r.

KOMORNIKI Z PRZEDSZKOLEM (FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z DRUGIEJ POŁOWY LAT 70.)

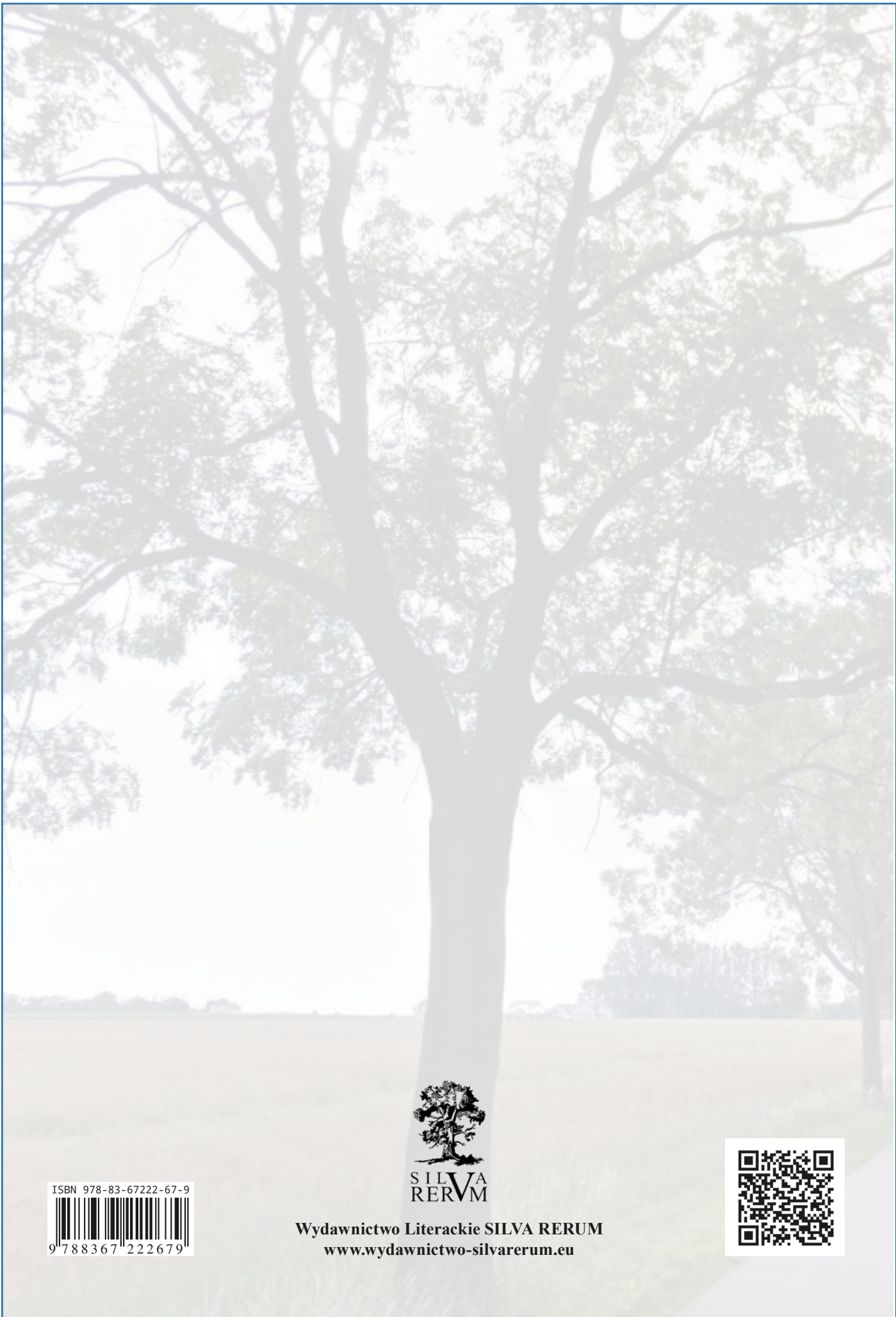

GUGiK – rastrowa mapa topograficzna Polski (WMTS). <https://cbdportal.pgi.gov.pl/arcgis/home/webmap/viewer.html?layers=0ddfb7c381544552bd5d2e78007919eb> [dostęp: 28.12.2023].

KOMORNIKI Z „ZALEWEM TULCE” (FRAGMENT MAPY TOPOGRAFICZNEJ Z 2023 R.)

GEO-MAP. Geoportal polska.e-mapa.net. <https://polska.e-mapa.net/> [dostęp: 28.12.2023].

ISBN 978-83-67222-67-9

9 788367 222679

SILVA
RERUM

Wydawnictwo Literackie SILVA RERUM
www.wydawnictwo-silvarerum.eu

